

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**DİSİPLİNLERARASI BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR
ANABİLİM DALI**

**İNGİLİZ YAZIŞMALARI IŞIĞINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN
KATAR KAZASI (1871-1916)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENEZ ÖZTÜRK

Tez Danışmanı

DOÇ. DR. YUNUS AKYÜREK

ÇANAKKALE – 2022

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

DİSİPLİNLERARASI BÖLGESEL ARAŞTIRMALAR
ANABİLİM DALI

**İNGİLİZ YAZIŞMALARI IŞIĞINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN
KATAR KAZASI (1871-1916)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ENEZ ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
DOÇ. DR. YUNUS AKYÜREK

ÇANAKKALE – 2022

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

tarafından yönetiminde hazırlanan ve tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nda olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

(Danışman)

Tez No :

Tez Savunma Tarihi :

.....
.....
.....

Enstitü Müdürü

.../...2022

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

../2022

TEŞEKKÜR

Çalışma süresince bana yol gösteren ve danıőtıőım her konuda katkılarını gördüğüm değerli hocam Doç. Dr. Yunus AKYÜREK'e, Arapça terimlerin tercümesinde yardımını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Yılmaz'a, manevi destekleriyle her daim yanımda olan aileme ve Katar Dijital Kütüphanesi'nin faaliyete geçirilmesine katkı sağlayan tüm yetkililere Őükranlarımı sunarım.

Enez ÖZTÜRK

Çanakkale, Kasım 2022

ÖZET

İNGİLİZ YAZIŞMALARI IŞIĞINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN KATAR KAZASI (1871-1916)

Enez ÖZTÜRK

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Disiplinlerarası Bölgesel Araştırmalar Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Yunus AKYÜREK

30/11/2022, 75

İngilizler, 1820 yılında, Basra Körfezi'nin Arap kıyılarındaki birçok kabile şeyhi ile antlaşma yoluna giderek bölgeyi denetim altına almışlardı. Ancak Katar Yarımadası'nı Bahreyn'e bağlı kabul ettikleri için Katar şeyhleri ile bir antlaşma yapmaya gerek duymamışlardı. 1868 yılında Şeyh Muhammed b. Sâni'nin İngilizler ile yaptığı bir anlaşma neticesinde Katar tarihinde ön plana çıkması, beklemedikleri bir şekilde İngilizlerin aleyhine sonuçlanacaktı. Bağdat Valisi Midhat Paşa'nın 1871 yılında düzenlediği Necid Seferi ile Katar Şeyhi Muhammed b. Sâni'nin oğlu Şeyh Câsim, Osmanlı Devleti himayesine girmeyi kabul etti. Elbette ki Şeyh Câsim'in bu tercihi, Osmanlı Devleti'ne duyduğu salt sevgiden kaynaklanmamıştı; arka planda birçok neden yatmaktaydı. Osmanlı Devleti himayesinde bulunduğu süreçte Şeyh Câsim, birçok kez başına buyruk hareketler ve itaatsizlikler sergiledi. Ancak tüm bu olumsuzluklara rağmen Katar'ın Osmanlı Devleti ile olan bağı, 1916 yılına kadar sürdü.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Basra Körfezi, Katar, Necid Seferi.

ABSTRACT

QATAR DISTRICT OF OTTOMAN EMPIRE IN LIGHT OF THE ENGLISH CORRESPONDENCE (1871-1916)

Enez ÖZTÜRK

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Interdisciplinary Regional Studies Master's Thesis

Advisor: Assoc. Prof. Yunus AKYÜREK

30/11/2022, 75

In 1820, the British had taken control of the region by making treaties with many Sheikhs on the Arabian coasts of the Persian Gulf. However, they did not feel the need to make an agreement with the Sheikhs of Qatar, as they accepted the Qatar Peninsula as a part of Bahrain. In 1868, Sheikh Mohammed b. Thani's prominence in the history of Qatar as a result of an agreement he made with the British would result in an unexpected result against the British. With the Nejd Expedition organized by the Baghdad Governor Midhat Pasha in 1871, Sheikh Câsim, son of Sheikh Mohammed b. Thani, accepted to be under the protection of the Ottoman Empire. Of course, Sheikh Câsim's choice was not due to his sympathy for the Ottoman Empire; many reasons lay in the background. During the period he was under the auspices of the Ottoman Empire, Sheikh Câsim exhibited maverick acts and disobedience many times. However, despite all these negativities, Qatar's bond with the Ottoman Empire lasted until 1916.

Keywords: Ottoman Empire, Persian Gulf, Qatar, Nejd Expedition.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	
İKİNCİ BÖLÜM	5
KATAR'IN GENEL DURUMU	
2.1. Coğrafi Yapı	5
2.2. Sosyal ve İdarî Yapı	8
2.3. Ekonomik Yapı	10
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	12
KATAR'IN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI	
3.1. Halife ve Celahme Ailelerinin Zübâre Kasabasına Yerleşimleri	12
3.2. Bahreyn'de Halife Ailesi İdaresi	14
3.3. 1820 Genel Barış Antlaşması	16
3.4. Sâni Ailesinin Tarih Sahnesine Çıkışı	17
3.5. 1867 Bahreyn Şeyhi'nin Katar'a Saldırısı	19

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM		21
1871 NECİD SEFERİ VE KATAR'DA OSMANLI HÂKİMİYETİ		
4.1.	1871 Necid Seferi	21
4.2.	Katar Kazası'nın Kurulması	30
4.3.	Şeyh Zâyid ile Şeyh Câsim Arasındaki Düşmanlıklar	38
4.4.	1893 Katar Hadisesi	52
4.5.	Muhammed b. Sellâme'nin Zübâre'ye Yerleşmesi	54
4.6.	1913 İngiliz-Türk Konvansiyonu	61
4.7.	1916 Anglo-Katar Antlaşması	62
BEŞİNCİ BÖLÜM		68
SONUÇ		
KAYNAKÇA		71
EKLER		I
EK 1 KATAR HARİTASI		II
EK 2 BİDAA HARİTASI		III
EK 3 BİDAA VE DOHA KASABALARININ ÇİZİMLERİ		IV
EK 4 1913 İNGİLİZ-TÜRK KONVANSİYONU HARİTASI		V
ÖZGEÇMİŞ		VI

KISALTMALAR

Alb.	Albay
b.	Bin
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
Bkz.	Bakınız
Bnb.	Binbaşı
bnt.	Bint
CIA	Central Intelligence Agency
Gen.	General
IOR	India Office Records
kg.	Kilogram
km.	Kilometre
km ²	Kilometre kare
m.	Metre
MOFA	Ministry of Foreign Affairs
M.S.	Milattan sonra
QDL	Qatar Dijital Library
s.	Sayfa
Tğm.	Teğmen
USHO	United States Hydrographic Office
Yb.	Yarbay
yy.	Yüzyıl
Yzb.	Yüzbaşı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Katar tarihi üzerine bir dizi çalışmanın yapılmış olmasına rağmen bu alana ilgi duyan araştırmacıların, ne yazık ki daha ilk süreçte literatür azlığından kaynaklanan zorluklar bir yana, mevcut araştırmalardaki eksik kalan hususlardan ve bazı hatalardan dolayı birçok soru işaretiyle karşı karşıya kalmaları kaçınılmaz olabilmektedir. Elbette bunun, sadece Katar için değil; Orta Doğu üzerine yapılmış birçok çalışma için de geçerli olduğu söylenebilir. Zira “Orta Doğu, üzerine çok şey söylenen ama çok az bilinen bir coğrafyadır.” (Arı, 2014: 9).

İşte böyle bir coğrafyada, jeopolitik açıdan öneme sahip Katar’ın, civar Şeyhliklerin İngilizler ile yakın ilişkiler kurmalarına rağmen 1871 yılından 1916 yılına dek Osmanlı Devleti idaresinde olması, Katar Şeyhi Câsim’in “Biz, şu sancağın altındayız ve o sancak burada iken başkasını tanımamız.” sözü (Halaçoğlu, 1973: 158) ve ölmeden önce oğullarına, Osmanlı askerlerini Katar’dan çıkarmamayı vasiyet ettiği bilgisi (Kuşun, 2004: 151), bu araştırmanın yapılmasına vesile olmuştur. Tabii ki bu bilgilerin ve iddiaların yer aldığı çalışmalar, genellikle Osmanlı arşivlerini esas almaktadır.

Akademik açıdan oldukça değerli olan bu çalışmalar, bir araştırmacı için bilgi vermenin ötesinde, yeni araştırma problemlerinin belirlenmesine de katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda, o dönemde Basra Körfezi’ndeki baskın İngiliz nüfuzuna karşın Sâni ailesi yönetimindeki Katar’ın, Osmanlı Devleti hâkimiyetini tanımamasının ardındaki etmenler, bu araştırmanın nedenselliğini oluşturmaktadır. Çünkü Şeyh Câsim’in, Osmanlı himayesine girmesinden sonra takındığı itaatsiz tavırları, başına buyruk hareketleri ve bölgede yaşanan karışıklıklardaki payı göz önünde bulundurulduğunda bu konudaki bilgilerde bir tutarsızlık olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Câsim’in bu tercihi, yalnızca Osmanlı Devleti’ne olan sevgisinden veya bağlılığından mı kaynaklanmıştır? Yoksa Şeyhi, bu tercihe yönelten farklı etmenler mi vardır? İngilizler, o dönemde Osmanlı Devleti topraklarında Osmanlı tebaasına nasıl rahat bir şekilde müdahalede bulunabilmişler ve nasıl Körfez kıyılarındaki şeyhler ile anlaşmalar imzalayabilmişlerdir? Bölgede, Osmanlı Devleti ile İngilizler arasında yaşanan hak iddialarının temelinde yatan sebepler nelerdir? Bu durum, Osmanlı taşra teşkilatının bölge idaresindeki zayıflığından mı kaynaklanmaktadır? Çalışmanın amacı, bu sorulara

cevap bulabilmek ve 1871-1916 yılları arasında vuku bulan olayları, dönemle ilgili bakir olan ve keşfedilmeyi bekleyen konuları, bilimsel ve objektif bir yöntemle İngiliz arşivleri üzerinden açıklığa kavuşturmak.

Çalışmanın kapsamı 1871-1916 dönemi ile sınırlandırılmış olsa da yalnızca bahsi geçen dönemde bu bölgede vuku bulan olayları ele almak; keşfedilmeyi bekleyen konuların açıklığa kavuşturulmasına hiçbir yarar sağlamayacağı gibi yine birçok soru işaretini de beraberinde getirecektir. Bu doğrultuda, öncelikle 1871 yılı öncesinde Basra Körfezi'nin Arap kıyılarında yaşanan gelişmelerin ve değişen güç dengeleri sonucu şekillenen siyasi yapının özenle tetkik edilmesi önem arz etmektedir. Bunun içinse 19. yy. başlarında Arap sahillerindeki şeyhlikler ile yakın ilişkiler kuran İngilizlerin arşiv belgelerine başvurulması zaruridir.

İngiliz arşiv belgelerine erişimdeki zorluklar ve beraberinde getireceği maddi külfet göz önüne alındığında bu konunun çalışılması pek mümkün değildi. Bu noktada Katar Dijital Kütüphanesi (Qatar Digital Library, t.y.) üzerinden hizmete sunulan arşiv belgelerinin keşfedilmesi, bu çalışmanın önünde hiçbir engel bırakmamış oldu. Bize düşen görev; kolaylıkla inceleme imkânına kavuştuğumuz bu birincil kaynakları, objektif bir şekilde ve disiplinli bir çalışma ile literatürümüze kazandırmaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Katar'ın genel durumunun zihinlerde bir nebze şekillenmesi, sonraki bölümlerde karşılaştırılması muhtemel bilgi kopukluklarının önüne geçilmesi ve olayların daha rahat anlaşılması bakımından Katar'ın coğrafyasına, sosyal, idarî ve ekonomik yapısına dair bilgilere yer verilmiştir.

Üçüncü bölüm, yukarıda da bahsedildiği üzere 1871 öncesinde Basra Körfezi'nin Arap kıyılarında yaşanan gelişmelere, değişen güç dengeleri sonucu şekillenen siyasi yapının durumuna ve Sâni ailesinin Katar tarih sahnesinde yerini almasını sağlayan olaylara ayrılmıştır.

Dördüncü bölüm ise çalışmanın ana konusunu içermektedir. 1871 Necid Seferi ile başlayan bu bölümde, Anglo-Katar Antlaşması'nın imzalandığı 1916 yılına kadarki süre zarfında bölgede yaşanan önemli gelişmeler ele alınmaktadır.

Beşinci ve son bölümde, çalışmanın amacına uygun olarak araştırma sorularına yanıtlar aranmış ve sonuçları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölüme geçmeden önce araştırma sürecinde karşımıza çıkan bazı önemli terimlere değinmekte yarar vardır.

Necid: Arapça'da, "yüksek" veya "plato" anlamına gelen Necid kelimesi, Arabistan'ın daha alçak toprakları olan "Tihâme" kelimesinin karşıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Coğrafi anlamda, eski Arap coğrafyacılarının tanımlarında, güneyde Yemen ile Basra Körfezi arasında ve kuzeyde Hicaz ile Irak arasında kalan bütün Orta Arap bölgesi, Necid olarak adlandırılmıştır. Bu coğrafi tanımın, Vehhâbî gücünün zirveye ulaştığı dönemde, Necid'in siyasi tanımı ile büyük ölçüde örtüştüğünü söylemek mümkündür (IOR/V/23/36, No 165: 14). Ancak Bâbîâli'nin, Vehhâbîlere yönelik bir dizi müdahalesi sonrasında Vehhâbîliğin güç kaybetmesi neticesinde Necid'in siyasi tanımının oldukça daraldığı görülmektedir.

Lahsa: Coğrafi olarak Suûdi Arabistan'ın Hufuf kasabasının doğusunda yer alan vaha, "Hasa" olarak adlandırılmaktadır. Arapça'da kumun kazılmasıyla bulunan su anlamına gelen "Hasa" kelimesinin çoğul hali "Ahsa"dır. Siyasi olarak ise sınırları net olmamakla birlikte genellikle kuzeyde Katif'e, güneyde Katar Yarımadası'na ve batıda Riyad'a kadar uzanan bölgeden "Ahsa" olarak bahsedildiği görülmektedir. "Lahsa" ise Ahsa kelimesinin harf-i ta'rifle birlikte "el-Ahsa" şeklinde telaffuz edilmesi neticesinde ortaya çıkan bir kelimedir. (Bilge, 2003: 59; IOR/V/23/36, No 165: 15). Bu çalışmada da bölgeyi tarif etmek için "Lahsa" kelimesi kullanılmıştır.

Necid Seferi: Vehhâbî Emiri Faysal b. Türki'nin 1865 yılında ölümü sonrasında, oğulları Abdullah b. Faysal ile Suûd b. Faysal arasında başlayan husumet üzerine Abdullah'a destek amacıyla 1871 yılında Bağdat Valisi Midhat Paşa'nın girişimleriyle yapılan seferdir (IOR/L/PS/18/B99: 4). Bu sefer, farklı kaynaklarda ve çalışmalarda Ahsa Harekâtı, Ahsa Seferi, Körfez Harekâtı olarak da isimlendirilmiştir. Tabii ki bu isimlendirmeler, seferin Ahsa bölgesiyle sınırlı kalması sebebiyle uygun birer kullanım olarak kabul edilebilir. Ancak bu çalışmada, hem İngiliz belgelerindeki anlatımlar göz önünde bulundurularak hem de seferin düzenlenme amacına uygun olarak "Necid Seferi" şeklinde isimlendirilmesi uygun görülmüştür.

Trucial: İngilizlerin, 1820 yılında deniz ticaretini korumak ve denetim altına almak için Basra Körfezi kıyılarındaki Korsan Sahilleri ya da Uman (günümüzde BAE ve Umman'ı da kısmen kapsayan) olarak adlandırılan bölgedeki şeyhler ile imzaladıkları antlaşmalar sonrasında ortaya çıkmış bir kavramdır. İngilizler, antlaşmaya taraf olan

Şeyhleri “Trucial Chiefs/Sheikhs”, Şeyhlikleri “Trucial Sheikdoms” ve bu Şeyhliklerin bulunduğu kıyıları da “Trucial Coast” şeklinde ifade etmişlerdir. “Trucial States” teriminin “Ateşkes Devletleri” şeklindeki Türkçe çevirisi göz önüne alınarak bu çalışmada, “Trucial” kelimesinin Türkçe karşılığı olarak “Ateşkes” kelimesi kullanılmıştır. Bu doğrultuda “Ateşkes Şeyhleri”, “Ateşkes Şeyhlikleri” ve “Ateşkes Sahili” kavramlarıyla karşılaştığında “Trucial” terimine karşılık geldiği anlaşılmaktadır.

Hindistan ve Bombay Hükümetleri: İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası¹ kontrolü altındaki yönetimleri ifade eder. İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası, başlı başına ayrı bir araştırma konusu olduğundan burada fazla bilgi verilmeyecektir. İngiliz yetkilileri arasında yapılan yazışmaların, hangi merkezlerden sürdürüldüğünün anlaşılması ve konulardaki anlam bütünlüklerinin bozulmaması açısından bu çalışmada, “Hindistan Hükümeti” ve “Bombay Hükümeti” ifadeleri kullanılmıştır. Bombay Hükümeti, Hindistan Hükümeti’nin alt kanadı olarak düşünölmeli ve bu ifadelerin genel olarak İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası’na karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Araştırma süresince Hindistan Hükümeti’ne bağlı olarak Basra Körfezi İngiliz Siyasi Mukimliği’nin İran kıyılarındaki Buşehr kasabasında bulunduğu, Bağdat’ta ve Maskat’ta konsolos düzeyinde kabul edilebilecek diğere İngiliz yetkililerin faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir. Bunun haricinde İngilizler, antlaşma yaptıkları şeyhlere birer temsilci atayarak ve tüccar kılığında her bölgeye girebilen gizli ajanlar göndererek Körfez’de geniş bir istihbarat ağı kurmuşlardır. Ayrıca bu çalışmada, Londra merkezli Britanya Krallığı’ndan ise “İngiliz Hükümeti” olarak bahsedilmektedir.

Son olarak Katar Dijital Kütüphanesi’nde online sunulan arşiv belgelerinin her sayfası için ayrı bir link ile paylaşılmasının, APA sisteminde metin içi kaynak gösterme konusunda sorun yaratacağı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda her bir arşiv belgesinin referans bilgisini, metin içi atıflarda kullanma yoluna gidilmiştir.

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Özcan, 2000); (Erçin, 2017).

İKİNCİ BÖLÜM

KATAR'IN GENEL DURUMU

Siyasi ilişkilerde fizikî ve beşerî çevrenin, siyasi aktörlerin karar alma süreçlerindeki etkileri göz ardı edilemez. Fizikî çevre tanımında karşılığını bulan coğrafyanın, ekonomik yapının oluşumunda; ekonomik durumun da sosyal ve idarî yapının şekillenmesinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışmada siyasî bir aktör olarak karşımıza çıkan Katar'ın da siyasî karar alma süreçlerinde fizikî ve beşerî faktörlerden etkilendiği bir gerçektir. Bu doğrultuda giriş bölümünde de bahsedildiği üzere araştırmanın ana konusuna geçmeden önce siyasî açıdan oldukça karmaşık bir görünüm sergileyen Katar'ın öncelikle coğrafi, sosyal, idarî ve ekonomik yapısına değinmek konunun daha sağlıklı bir şekilde anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

2.1. Coğrafi Yapı

Katar, Arap Yarımadası'nın doğu kısmında, Basra Körfezi'nin² güneybatı kıyısında yer alan ve kuzeye doğru uzanan bir yarımadadır. Kuzeybatısında Bahreyn, güney ve batısında Suûdi Arabistan, doğusunda BAE ve kuzeyinde İran yer almaktadır. 11,586 km² yüz ölçümüne sahip olan Katar'ın, 563 km. kıyı şeridi ve Suûdi Arabistan ile 87 km. kara sınırı bulunmaktadır. Yarımada'nın en yüksek noktası, güney bölgesinde yer alan ve 103 m. yüksekliğe sahip olan Tuveyru'l-Hamîr tepesidir (CIA, 2019). Bu tepe, Kuraynu Ebu'l-Bevl olarak da bilinmektedir (LeBlanc, 2008: 71).

19. yy.'a ait İngiliz belgelerinde ise Katar, Udeyd Koyu'nun kuzeyinden başlayarak Lahsa Eyaleti'nin doğu hudutlarına dek uzanan bir vilayet olarak yer almaktadır. İngiliz bir gezgin ve rahip olan William Gifford Palgrave, 1862'de yaptığı ziyaret sonrasında Katar'ı,

² Bağdat'ın, Kanûnî Sultan Süleyman tarafından 1534 yılında ele geçirilmesinin ardından, ilk kez Flaman haritacı Gerardus Mercator, 1541 tarihli haritasında bu bölgeyi, "Sinus Persicus/Pers Körfezi" yerine "Mare de Balsera/Basra Denizi" olarak adlandırmıştır. Daha sonraki dönemlere ait haritalarda zaman zaman bu bölgenin, Arap Yarımadası'nın kuzeydoğu noktasını oluşturan Müsendem Yarımadası'ndan esinlenilerek "Mare di Mesendin" ve liman şehri Katif'ten yola çıkılarak "Mare El Catif" olarak da tanımlandığı da görülmektedir. Ancak "Persian Gulf/Fars Körfezi" ismi, geçerliliğini hiçbir zaman yitirmemiş; bugün Birleşmiş Milletler tarafından da genel kabul görmüştür. Türkçe "Basra Körfezi" olarak adlandırılan bölge için, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında yükselen Arap milliyetçiliği sonucunda, "Arap Körfezi" veya "Körfez" şeklinde alternatif isimler önerilmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Mercator'un haritası için bkz. (Harvard Image Delivery Service, t.y.).

neredeysse hiçbir ağacın olmadığı, güneşin kavurduğu alçak çorak tepelerden oluşan, kasvetli ve bedbaht bir eyalet olarak tanımlamıştır. Kurak iklimin hâkim olduğu bölgedeki nemin, iç kesimlere doğru ilerledikçe dikkat çekecek biçimde kaybolduğu; çakıllı ve kireçli toprağın ise verimsiz olduğu belirtilmektedir. Bitki örtüsü, kum tepelerinde yer yer görülen çalılıklardan ibarettir (Palgrave, 1883: 386).

Katar Yarımadası'nın uç noktasında, karadan yaklaşık 2,5 km. uzaklıkta Ra's Rakkan adası yer almaktadır. Lakin İngiliz belgelerinde Ra's Rakkan'dan, bir ada olarak bahsedilmediği görülmektedir. Büyük olasılıkla bunun sebebi, o dönemde Ra's Rakkan adası ile yarımada arasındaki deniz tabanının yürüyerek geçilebilecek derecede sığ olmasından kaynaklanmaktadır (USHO, 1931: 126).

1760'lı yıllarda, Benî Hâlid³ kabilesinden Musellem aşireti mensuplarının yaşadığı Huveyle kasabasının, Katar'daki en büyük yerleşim yeri olduğu bilinmektedir (IOR/L/PS/20/C91/1: 942). 19.yy'a ait İngiliz belgelerinde, Katar Yarımadası'nda bulunan birçok farklı köy ve kasaba ismi ile karşılaşmak mümkündür. Ancak bu çalışmada, özellikle Katar tarihi açısından önem arz eden yerleşim yerleri hakkında bilgiler verilecektir.

Ra's Rakkan'ın yaklaşık 105 km. güneydoğusunda, Yarımada'nın doğu kıyısındaki derin koyda, Bidaa kasabası yer almaktadır. Koyun açıklarındaki resifler, bu kasabayı, girişi oldukça güç olan doğal bir liman haline getirmiştir. 1822 yılında İngiliz Tğm. J. H. Grubb, Bidaa kasabasından herhangi bir bitki örtüsüne sahip olmayan sefil bir yer olarak bahsetmiştir (IOR/R/15/1/732: 150).

Palgrave ise Bidaa'yı, düzensiz yollarla ayrılmış; uzun, dar ve kirlili bir pazar yeri olan, küçük ve köhne evlerden oluşan bir kasaba şeklinde betimler. Ayrıca biri Vehhâbî üslubunda, diğeri daha küçük ve daha gösterişli olan Pers üslubuna benzer inşa edilmiş iki camiden bahsetmektedir. Bidaa'nın doğusunda, hemen bitişiğinde "Küçük Doha" olarak adlandırılan bir köy yer almakta; bu köyün bitiminde ise Doha kasabası bulunmaktadır. Bu üç yerleşim yeri, kıyıda 1,5 km.'lik bir alanı işgal etmektedir. Bidaa'nın güneyinde iç kesimlere doğru uzanan alan, ağaçsız ve taşlık, yüksek bir arazidir. Yükselen zeminin kenarına inşa edilmiş Bidaa'da bir adet kale mevcuttur. Yüksek arazide iki adet ve kasabanın 2,5 km. güneydoğusunda bulunan kuyuların yakınlarında bir adet olmak üzere

³ Lahsa bölgesinde bulunan Benî Hâlid kabilesi, Vehhâbîlere karşı Osmanlı birliklerinin yanında yer almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kurşun, 1997).

toplamda üç adet kule yer almaktadır. Kuyuların yakınlarında bulunan küçük bir tarım alanının dışında, arazinin geri kalanı çoraktır. Koyun batı tarafındaki taşlık ve çorak arazi, deniz seviyesinden 12 ila 15 m. yüksekliğe sahipken koyun güneydoğu noktası ise oldukça düşük seviyededir. 1845 yılında yaklaşık 300 evin ve 700 savaşçısının bulunduğu belirtilen bu kasabanın sakinlerinin çoğunun Sudan aşiretine mensup olduğu belirtilmektedir (IOR/R/15/1/727: 101).

Bidaa'nın bir uzantısı olarak 1820'li yıllarda kurulan Doha kasabası ise, Bidaa'nın doğusunda yer almaktadır. Şeyhin evi, kasabanın merkezindedir. Palgrave, Bidaa'nın yarısı kadar büyüklüğe sahip Doha'nın, kısmen duvarlarla çevrili ve birkaç kulesi olduğundan bahseder. Buradaki evler ve pazar yeri ise Bidaa'ya göre daha kötü bir görünüm arz etmektedir (IOR/R/15/1/727: 105).

Katar tarihi açısından önemli görülebilecek diğer iki kasaba, Ruveys ve el-Huveyr'dir.⁴ Ruveys, Ra's Rakkan'ın 4 km. güneyinde yer alan ve dört kuleli bir kalesi bulunan küçük bir kasabadır. El-Huveyr ise Ra's Rakkan'ın 15 km. güneybatısında yer alan küçük bir sahil kasabasıdır. 1856 yılından önce kasabanın bir kalesi olduğundan bahsedilmiştir (IOR/R/15/1/727: 106). Arşivlerde bu iki kasaba, korsanlık faaliyetleriyle adından söz ettiren Celahme ailesinin yerleşim yerleri olarak geçmektedir.

Körfez tarihinde eski ve önemli bir ticaret merkezi olarak karşımıza çıkan bir diğer yerleşim yeri ise Zübâre kasabasıdır. El-Huveyr'in yaklaşık 11 km. güneybatısında yer alan Zübâre kasabası, Halîfe ailesinin Katar yarımadasındaki ilk yerleşim yeri olması bakımından önem arz etmektedir. Palgrave, Katar kabileleri ile Bahreynliler arasında yaşanan birçok çatışmaya sahne olan ve o dönemde Katar'ın en büyük kasabası durumundaki Zübâre'den, bölgesel öneme sahip bir kasaba olarak bahseder. Ancak bir kasaba olarak varlığı, 19.yy.'ın ilk yarısında sona ermiştir (IOR/R/15/1/727: 121).

Ruveys'in yaklaşık 20 km. güneydoğusunda yer alan bir diğer kasaba, Fuveyrit'tir. 1760'lı yıllarda bu kasabada, Ma'adhid ve Âli b. Ali aşireti mensuplarının ikamet ettiği belirtilmektedir (IOR/L/PS/20/C91/1: 942). Fuveyrit, Sâni ailesinin tarih sahnesine çıktığı kasaba olarak önem arz eder.

Yukarıda da bahsedildiği üzere 1760'lı yıllarda, Zübâre ve Bidaa kasabaları önem kazanmadan önce Huveyle, Katar'ın başlıca kasabası idi. Huveyle kasabası, Yarımada'nın

⁴ Günümüzde "el-Huveyr" olarak bilinen bu köy, İngiliz arşiv belgelerinde "Khor Hassan" veya "Khuwair Hassan" olarak karşımıza çıkmaktadır.

kuzeydoğu kıyısında, Fuveyrit'in ise yaklaşık 12 km. güneydoğusunda yer almaktadır. Musellem aşiretinin, Bahreyn Şeyhleri tarafından kasabadan kovulmasından sonra yeni yerleşimcilerinin Âli b. Ali aşireti olduğu anlaşılmaktadır (IOR/L/MIL/17/16/2/1: 909). 1835 yılında Huveyle halkının, Bahreyn Şeyhi'ne karşı ayaklanmaları, Bahreyn Şeyhi'nin kasabaya müdahalesiyle sonuçlanacaktır.

Yarımada'nın doğu kıyısında yer alan bir diğer kasaba, Bidaa'nın güneyinde yer alan Vakra'dır. KEmball, 1845 yılında bu kasabada yaklaşık 250 evin bulunduğunu belirtir. O dönemde, sakinlerinin çoğunluğu Âcmân aşiretine mensuptur. 12 adet kuleye sahip bu sahil kasabasında, çok sayıda teknenin yer aldığı ve nüfusunun 1000'i bulunduğu belirtilmektedir. Palgrave, Vakra'yı, diğer şehirlerden bağımsız, görünüş itibariyle eşit büyüklükte olan Bidaa'dan daha hoş ve gelişen bir kasaba olarak betimlemiştir (IOR/R/15/1/727: 121). 1867 yılında, Bahreyn ve Abu Dabi Şeyhlerinin saldırısı sonrasında Katar şeyhlerinin, bir süre Vakra kasabasında ikamet ettiği bilinmektedir.

2.2. Sosyal ve İdarî Yapı

Tanınmış oryantalistlerden Bernard Lewis, monarşiye karşı olan Arapların, bir kral yerine üzerinde fikir birliğine vardıkları şeyhler tarafından yönetilmeyi tercih ettiklerini söyler (Lewis, 2017: 180). Arapların sosyal ve idarî yapıları incelendiğinde Lewis'in bu sözünün, haklılık payı yüksek bir tespit olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Katar'ın sosyal yapısı ele alınmak istendiğinde öncelikle bu noktada yapılması gereken temel ayrım, Bedevî ve Hadarî ayrımıdır. Elbette bu ayrım, sadece Katar için değil tüm Arap Yarımadası, hatta İbn Haldun'un tasviriyle tüm toplumlar için geçerli olan bir ayrımdır. Bedevîler, en basit tabiriyle göçebe topluluklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayvancılıkla ve ziraatla uğraşan bedevîler, sadece temel ihtiyaçlarını karşılayarak bir yaşam idame ettirirler. Hadarîler ise yerleşik yaşamı seçerek daha çok ticaretle uğraşan topluluklardır. Temel ihtiyaçlarını karşılamanın ötesinde birikim yaparlar, daha rahat ve lüks bir yaşam sürerler (İbn Haldun, 1977: 295-297).

Bedevîler, değişen çöl ikliminin koşullarına göre sürekli göç halindeydiler. Yoksulluk ve kıtlık dönemlerinde, yerleşik halkın mallarını yağmalamaktan da çekinmezlerdi. "Gazve" adını verdikleri yağmalama faaliyetlerini mümkün olduğunca can

kayıbı olmadan gerçekleştirmeye çalışırlardı. Çünkü adam öldürmenin, ağır cezası vardı. Yağmalamalardan korunmak isteyen yerleşik halk, bazen “kardeşlik vergisi” adı altında ödeme yaparak bedevîleri dizginleme yoluna gitmekteydi. Bütün bunlara rağmen bazen bedevîler ile yerleşik halk arasında çatışmaların yaşandığı da görülmekteydi (Rodinson, 2021: 61-63).

Katar sakinleri, o dönemde sayısız küçük aşirete mensup olan Araplardan oluşmakta ve neredeyse tamamı inci avcılığı ve balıkçılıkla uğraşmaktaydı. Bidaa limanında büyük yelkenlilerden ziyade oldukça fazla sayıda inci teknesi bulunmaktaydı. Palgrave, özellikle Bidaa sakinlerinin birer savaşçı olamayacak kadar meşgul olduklarına ve inci avcılığıyla işgal etmeleri sebebiyle sağlık yönünden yıpranmış olduklarına şahit olmuştu (IOR/R/15/1/727: 101).

Kasabalarda bulunan kuyulardaki suyun acı ve içilemeyecek durumda olması, içme suyunu oldukça değerli kılmaktaydı. Katarlı kadınlar genellikle Yarımada'nın iç kesimlerinde bulunan su kuyularından deriler vasıtasıyla su taşımaktaydılar (IOR/R/15/1/727: 113). Yakacak odun temini ise iç kesimlerden ve Hürmüz Boğazı'ndan sağlanmaktaydı (IOR/R/15/1/727: 101).

Kaynaklarda Katar ve civarında yaşayan birçok kabile ve aşiretin adı geçmektedir. Ancak bedevîlerin mevsim değişimlerine bağlı olarak; yerleşik halkın ise yaşanan anlaşmazlıklar neticesi sürekli yer değiştirmeleri, bu aşiretlerin nerede yaşadıkları hakkında net bilgiler verilmesi önünde engel teşkil etmektedir. Ayrıca bahsi geçen bu durum, sıklıkla şeyhler arasında bölgesel hak iddiaları konusunda husumetlerin doğmasına ve çatışmaların yaşanmasına da sebebiyet vermiştir.

Katar tarihi açısından önemli görülebilecek belli başlı kabile ve aşiretlerden ilki Benî Hacir'dir. Toplam sayıları yaklaşık 5000'i bulan bu bedevî kabilesinin Lahsa Eyaleti'nden Katar'ın güneydoğusunda bulunan Udeyd Koyu'na kadar dolaşmakta olduğu bilinmektedir. Benî Hacir şeyhlerinin Türk sübvansiyonları aldıkları söylenmektedir. Palgrave, korsanlık faaliyetleriyle kötü bir üne sahip olan Benî Hacir bedevîlerinden, Lahsa Eyaleti'nin asıl yerleşimcileri olarak bahsetmiştir. Ayrıca Lahsa Eyaleti'ndeki kasabalarla olan münasebetlerinden dolayı diğer bedevîlere göre daha medeni olduklarını, daha iyi giyindiklerini ve silahlandıklarını söylemiştir (IOR/R/15/1/727: 109-177).

Katar ve Bahreyn’de bulunan bir diğere aşiret, Musellem aşiretidir. Musellem’in, Benî Hâlid soyundan geldiğı iddia edilmektedir. Musellem aşiretinin, Zübâre kasabası önem kazanmadan önce Huveyle kasabasında oldukça etkili olduğı bilinmektedir. Bahreyn Şeyhi tarafından yaklaşık 1850’li yıllarda Sudan aşiretine karşı bir denge unsuru olarak Doha’ya yerleştirilmişlerdir. Burada bir kale inşa etmişler ve Ma’adhid aşiretiyle yakın ilişkiler kurmuşlardır. Mâlikî Sünnilerdir. Çoğunluğu inci tüccarıdır (IOR/L/PS/20/C91/4: 1393-1394).

Benî Hâlid soyunun es-Subeyh kolundan olan el-Bûayneyn aşireti de Katar ve Bahreyn’de ikamet etmekteydi. Aşiret mensupları inci avcılığı ve ticareti ile geçimlerini sağlamaktaydı. Hiçbir mensubu hayvancılıkla uğraşmamaktaydı. Mâlikî Sünnilerdir. Doha’nın 19. yy. başlarında bu aşiret tarafından kurulduğı söylenmektedir. Ancak Bahreyn Şeyhi ile yaşadıkları husumet sonrasında 1828’de Ruveys ve Fuveyrit’e gönderilen el-Bûayneyn, daha sonra Vakra’ya yerleşmiştir (IOR/L/MIL/17/16/2/1: 143).

Bu aşiretlerin haricinde el-Menâsır, el-Murra, Naim, Sullata, Sudan ve el-Bûkavvare gibi birçok aşiret mensubu da Katar’da yaşamaktaydı. Katar halkı, sürekli el-Menâsır ve el-Murra bedevîlerinin saldırılarına maruz kalıyordu. Bu nedenle sığınak amaçlı kuleler inşa etmişlerdi. Ani bir saldırı durumunda, yaklaşık 9 m. yüksekliğindeki bu dairesel kulelere, sarkıttıkları ip vasıtasıyla tırmanarak ipi yukarıya çekerlerdi. Bu şekilde hayatlarını ve mallarını güvence altına almaktaydılar (Palgrave, 1883: 387).

2.3. Ekonomik Yapı

Basra Körfezi’ndeki konumu ve korunaklı limanlarıyla stratejik öneme sahip olan Katar’ın ekonomisini, özelde inci avcılığı ve balıkçılık, genelde ise deniz ticareti oluşturmaktaydı. Özellikle Halife ailesinin 1766 yılında Zübâre’ye yerleşimleri sonrasında bir ticaret merkezi haline dönüşen bu kasaba sayesinde Katar’ın önemi daha da artmıştı. Doğal olarak bu zenginlik, bir süre sonra diğere şeyhliklerin ilgisini çekerek Katar’ın dış saldırılara maruz kalmasına sebebiyet verecekti.

1790 yılında Zübâre’de yabancı tüccarlar, can ve mal güvenliği konusunda tam korunma elde etmişlerdi. Ayrıca gümrük vergisi de ödemediler. Ancak Katar halkının

inci avcılığındaki payları, bu dönemde oldukça düşüktü (IOR/L/PS/20/C91/1: 944). Halîfe ailesinin Bahreyn'e yerleşmesinden sonra ise bu durum değişecektir.

En kaliteli inciler, bu bölgede toplanmaktaydı ve harikulade bir bolluk vardı. Bidaa Şeyhi Muhammed b. Sâni, bir akşam sohbetinde Palgrave'e "Hepimiz en büyükten en küçüğüne kadar bir efendinin, incinin köleleriyiz." demişti (Palgrave, 1883: 387).

Katar, Körfez'den gelen çeşitli malların Arap Yarımadası'nın iç kesimlerine ulaştırılmasında, coğrafi konumu itibariyle en uygun liman olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece Katar halkı, taşımacılık faaliyetleri üzerinden de gelir elde etmekteydi. Özellikle 20. yy. başlarında, silah ticareti konusunda büyük gelişme kaydedilmiştir (Soyyigit, 1990: 66).

Ülkenin gelir kaynaklarından bir diğeri hayvancılıktı. Zirai faaliyetler ise su kaynaklarının yetersizliği nedeniyle yok denilecek kadar azdı. Nitekim bu faaliyetlerin Katar ekonomisindeki payı, oldukça düşüktü (Soyyigit, 1990: 67).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATAR'IN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

İkinci bölümde fizikî ve beşerî faktörler olarak ele alınan coğrafî, sosyal, idarî ve ekonomik yapının, bu bölümde ortaya konulan gelişmelerdeki etkisi daha net bir şekilde görülecektir. Ek olarak 1871-1916 dönemini kapsayan ve çalışmanın ana konusunu oluşturan dördüncü bölümdeki hadiseler 1871 yılı öncesinde yaşanan gelişmelerin kavranmasıyla anlaşılabilir.

1871 yılı öncesinde bölgede yaşanan bu gelişmeler, Katar'ın önemli bir aktör olarak tarih sahnesine çıkış sürecini hızlandırmıştır. Bu gelişmeler sonrasında Katar'ın ve diğer Körfez şeyhliklerinin siyasi yapılarının şekillenmeye başladığı görülmektedir. Bu dönemde şeyhliklerin oluşmaya başlayan siyasi yapılarının, günümüz Körfez Arap ülkelerinin siyasi coğrafyalarıyla da büyük ölçüde benzerlik gösterdiği söylenebilir.

3.1. Halife ve Celahme Ailelerinin Zübâre Kasabasına Yerleşimleri

18. yy. başlarında Basra Körfezi'nin kuzey kıyılarında yaşayan Benî Uteybe'nin⁵ kervan yollarına yönelik saldırıları ve Şattülarap'taki korsanlık faaliyetleri, Osmanlı yöneticileri için sorun oluşturmaya başlamıştı. Bunun üzerine buldukları Um Kasr kasabasından uzaklaştırılan Uteybe'ye mensup olan Sabah, Halife ve Celahme aileleri; 1716 yılında Kuveyt kasabasına yerleştiler (IOR/L/PS/20/C91/1: 1115).

O dönemde Sabah, Halife ve Celahme ailelerine sırasıyla Süleyman b. Ahmed, Halife b. Muhammed ve Cabir b. Uteybe liderlik etmekteydi. Diğerlerine göre siyasi açıdan daha baskın olan Sabah ailesi, Kuveyt'te yönetimi üstlenirken ticari işler, Halife ailesinin kontrolüne, denizcilik faaliyetleri ise Celahme ailesinin denetimine bırakılmış ve elde edilen kârın eşit olarak paylaşılması kararlaştırılmıştı. Bu üç ailenin liderliğinde Kuveyt, kısa sürede refah seviyesi yüksek bir yerleşim yeri haline dönüştü. Ancak bu refah ve zenginlik, bir süre sonra ticari işlerle meşgul olan Halife ailesini, bu birliktelikten ayrılmaya istekli hale getirecekti (IOR/R/15/1/732: 404).

⁵ Arapların iki ana kolundan birini teşkil eden Adnânîler'e (diğeri Kahtânîler) mensup olan kabile, adını Uteybe b. Gazıyye'den alır. Kabilenin soyu, Kays Aylân b. Mudar yoluyla Adnân'a ulaşır. Bkz. (Bilge, 2012: 239). Buradan itibaren "Uteybe" ya da "Uteybeliler" olarak belirtilecektir.

1766 yılında Halife ailesi, Katar Yarımadası'nın batı kıyılarında yer alan Zübâre kasabasına yerleşti. Halife ailesinin ardından Celahme ailesi de Zübâre'ye göç etti. Ancak kısa süre sonra iki aile arasında patlak veren anlaşmazlıklar, Celahme'nin yakınlardaki Ruveys köyüne ayrılmasıyla sonuçlandı. Celahme ailesi Ruveys'te korsanlığa yönelerek bölgedeki ticareti sekteye uğratmaya başlamıştı. Nitekim Ruveys, bu durumdan zarar gören Halife b. Muhammed ve ona destek veren diğer gruplar tarafından tamamen tahrip edildi. Katliamdan sağ kurtulanlar ise Ruveys'in bitişiğinde yer alan el-Huveyr köyüne yerleştiler (IOR/L/PS/20/C91/1: 942).

Diğer taraftan 1776 yılında Basra, İran topraklarında hüküm süren Zend ailesi tarafından işgal edildi.⁶ Basra'nın işgali, bir kısım Basra tüccarı ve Kuveyt eşrafının, geçici olarak Zübâre'de ikamet etmesine vesile oldu. Nitekim Kuveyt ve Zübâre, kısa sürede Doğu Arabistan ile Hindistan arasında yapılan genel ticaretin merkezi konumuna yükseldi. Ancak bu durum özellikle Zübâre'yi, İran yönetimi için bir hedef haline getirdi. Bu doğrultuda Buşehr kasabasının şeyhi Nasır Âlî Mezkûr⁷ önderliğinde Zübâre'ye yönelik, 1777 yılı itibariyle başlatılan ancak başarısızlıkla sonuçlanan bir dizi saldırı girişiminde bulunulacaktır (IOR/L/PS/20/C91/1: 943).

İran hükümdarı Kerim Han'ın 1779 yılında ölümü, taht kavgalarını da beraberinde getirmişti. Bunu fırsat bilen Zübâre'deki Uteybeliler, 1782'de Bahreyn'deki İran garnizonuna bir misilleme girişiminde bulunarak Buşehr Şeyhi Nasır'ı kaleye çekilmeye zorladılar. Manama kasabasını tahrip ettikten sonra yıllık vergileri toplamak için adaya gelen bir Buşehr teknesine de el koyarak Zübâre'ye geri döndüler. Bu olaylar üzerine, İran'da tahta geçen Ali Murad Han'ın emirleri doğrultusunda, Şeyh Nasır tarafından 2000 kişilik bir kuvvet hazırlandı. Şeyh Nasır'ın yeğeni Muhammed'in emrindeki İran filosu, Zübâre'yi denizden kuşatma altına aldı. Ardından Kasîmî Şeyhi Raşid b. Matar, arabuluculuk rolünü üstlenerek Uteybeliler ile görüşmelerde bulundu. Uteybelilerin, en fazla Bahreyn'den aldıkları ganimeti geri iade edebileceklerini belirtmeleri üzerine İran birlikleri, Zübâre kalesine saldırmak için karaya çıktı. Ancak sahilde beklediklerinden daha güçlü bir direnişle karşılaştılar ve ağır kayıplar vererek gemilerine çekilmek zorunda kaldılar. Birlikleri komuta eden Muhammed'in yanı sıra Hürmüz Adası'nın bazı ileri

⁶ Basra'nın işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Ateş, 2008).

⁷ Zend Hanedanlığı'na bağlı bir yönetici olarak Nasır Âlî Mezkûr, o dönemde Bahreyn'den vergi almaktaydı. Bu nedenle, Bahreyn'in kontrolünü kaybettiği 1783'e kadar, İngiliz arşiv belgelerinde "Bahreyn Şeyhi" olarak da anılmaktadır.

gelenleri ve Şeyh Raşid b. Matar'ın yeğeni de bu olayda hayatını kaybedenler arasındaydı. Şeyh Nasır ve Şeyh Raşid, kısa bir süre sonra yeni bir sefer hazırlığı için İran kıyılarındaki Aseluye'de tekrar bir araya geldiler. Lakin bu girişimleri de sonuçsuz kaldı (IOR/L/PS/20/C91/1: 943).

3.2. Bahreyn'de Halife Ailesi İdaresi

Temmuz 1783'te, Sabah ailesinin de destekleriyle Uteybeliler, Bahreyn'deki İran garnizonunu düşürerek adanın denetimini ele geçirdiler. Ardından merkezlerini Zübâre'den Bahreyn'e taşıdılar. Ahmed b. Muhammed b. Halife, Bahreyn'i yöneten Uteybe şeyhlerinin ilki olarak tarihe geçti ve böylece Bahreyn'de günümüzde hala devam eden Halife ailesi idaresi başlamış oldu (IOR/R/15/1/732: 407).

Bahreyn'in ele geçirilmesinde Celahme Şeyhi Cabir'in oğulları da yer almıştı. Ancak zaferden sonra ganimetten yeterince pay almadıklarını düşünerek bir süre Hark Adası⁸ ve Buşehr'de ikamet ettiler. Daha sonra Katar'a dönerek el-Huveyr'e yerleştiler. Burada, Şeyh Cabir'in büyük oğlu Abdullah ile küçük oğlu Rahmah arasında, Rahmah'ın lehine sonuçlanan bir iktidar mücadelesi yaşanacaktı (IOR/L/PS/20/C91/1: 944).

1799 yılına gelindiğinde Maskat İmamı Sultan b. Ahmed, Buşehr Şeyhi Nasır'ın da desteğiyle Bahreyn'i denetimine almak amacıyla bir sefer düzenledi. Uteybeliler bu durum karşısında Buşehr Şeyhi Nasır'a vergi ödemeye yöneleceklerdi (IOR/R/15/1/732: 408). Ancak Sultan b. Ahmed, 1800 yılında düzenlediği ikinci bir sefer ile Bahreyn'i ele geçirdi. Bunun üzerine Uteybelilerin bir kısmı, Rahmah ile olan düşmanlıklarına rağmen Zübâre'ye geçerek Vehhâbîlerden koruma talebinde bulundular. Kısa bir süre sonra, Uteybeliler tarafından geri alınan Bahreyn, 1802 yılında tekrar Sultan b. Ahmed tarafından ele geçirilse de Umman sınırlarına ulaşan Vehhâbî tehlikesi, Maskat İmamı'nın faaliyetlerini sonlandırmasına ve Bahreyn'den geri çekilmesine neden oldu (IOR/L/PS/20/C91/1: 566).

Rahmah'ın korsanlık faaliyetlerinin, İran kıyılarına kadar genişlemesi, 1809'da Buşehr'den el-Huveyr'e yönelik bir sefer düzenlenmesine yol açtı. Ancak bu süreçte Rasu'l-Hayme'den desteğe gelen Kasîmî korsanları ile saldırıyı geri püskürten Rahmah, bazı düşman gemilerini de ele geçirdi (IOR/L/PS/20/C91/1: 944).

⁸ Buşehr kasabasının kuzeybatı açıklarında ve İran kıyılarına yakın bir konumda yer almaktadır.

Rahmah'ın, faaliyetlerini Vehhâbîlerin himayesi altında sürdürmesi, ilk başlarda Vehhâbîler ile karşı karşıya gelmek istemeyen İngilizlerin, el-Huveyr'e yönelik doğrudan müdahalesini engelliyordu. Ayrıca Rahmah, Körfez'deki İngiliz öznelerine karşı hoşgörülü davranışlar sergilemekteydi. Bu doğrultuda, Körfez'deki korsanlık faaliyetleriyle ilişkili olarak İngilizler, Kasîmîlerin merkezi konumundaki Rasu'l-Hayme'ye yönelik düzenledikleri bir saldırı ile yetineceklerdi. İlk başlarda etki alanı el-Huveyr ile sınırlı olan Rahmah, 1809 yılına gelindiğinde Vehhâbî temsilcileriyle birlikte Zübâre kasabasını da kontrolüne almıştı. Katar'ın tamamen Vehhâbî denetimine girmesinden kısa bir süre sonra Bahreyn de Vehhâbî baskısına yenik düştü. O dönemde Bahreyn, Ahmed b. Halîfe'nin oğulları, Selman ve Abdullah tarafından idare edilmekteydi. Vehhâbî Emiri Suûd b. Abdülaziz, Diriye'ye davet ettiği Selman ve Abdullah'ı burada alıkoymuş; 1810 yılında Katif, Katar ve Bahreyn'in idaresi için Bahreyn merkezli bir Vehhâbî valiliği oluşturmuştu (IOR/L/PS/20/C91/1: 945).

Vehhâbî Emiri Suûd, Bağdat seferi dönüşünde (1810) Mekke'de hac ibadetini ifa ettikten sonra Medine'ye ziyarette bulundu. Burada, Hazreti Peygamber'in türbesinin açılarak kutsal emanetlerin talan edilmesi, bölgede infial uyandırdı.⁹ Nitekim 1811 yılında, Sultan II. Mahmud'un isteği üzerine Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, oğlu Tosun Paşa¹⁰ komutasındaki bir orduyu, Vehhâbîlerin üzerine gönderdi (IOR/V/23/37, No 171: 52). Bunu fırsat bilen Maskat İmamı Said b. Sultan, bir deniz seferi ile önce Katar'ı ardından da Bahreyn'i Vehhâbîlerden geri aldı. Bunun üzerine Vehhâbî Emiri, Diriye'de hapsedtiği Abdullah ve Selman'ı vergi ödemek şartıyla serbest bıraktı. Abdullah ve Selman'ın müdahalesi ile Bahreyn kısa sürede yeniden Halîfe ailesinin idaresine geçti. İmam Said'in safına geçen ve Uteybelilere karşı denizde savaştan Rahmah ise aldığı yenilgi sonrasında karargâhını Lahsa kıyılarındaki Demmâm'a taşıdı. 1816 yılında İmam Said, Bahreyn üzerine başarısızlıkla sonuçlanan bir sefer daha düzenledi. Seferin başarıya ulaşması durumunda İmam Said'in niyetinin, Bahreyn'in idaresine Rahmah'ı getirmek olduğu

⁹ Vehhâbî Emiri Suûd'un 1814 yılında ölümü üzerine yerine oğlu Abdullah geçti. 1816'da Tosun Paşa'nın vefatından sonra ise Mısır kuvvetlerinin komutasını kardeşi İbrahim Paşa aldı. Vehhâbîlerin üzerine yeni bir sefer düzenleyen İbrahim Paşa, 1817'de Abdullah'ı mağlup etti. Oğulları ve bazı yakınlarıyla birlikte ele geçirilen Abdullah, önce Mısır'a ardından da kâtibi ve hazinedarıyla birlikte İstanbul'a gönderildi. 14 Aralık 1818 tarihinde İstanbul'a vardığında halka teşhir edildikten sonra hapsedildi. Haremeyn-i Şerife'nin den gaspettikleri malların tespiti amacıyla üç gün sorgulandıktan sonra 17 Aralık 1818'de idam edildi. Bkz. (Emecen, 1988); (IOR/V/23/37, No 171: 55-56).

¹⁰ Bazı kaynaklarda bu ordunun, İbrahim Paşa komutasında olduğu belirtilmektedir. Ancak İbrahim Paşa'nın, Tosun Paşa'nın rahatsızlığından sonra düzenlenecek olan seferi komuta ettiği bilinmektedir. Bkz. (IOR/R/15/1/732: 410); (Arı, 2014: 171).

belirtilmektedir. Ancak Rahmah'ın bu taraf değişikliği, ona pahalıya patlayacaktı. İlk olarak Temmuz 1816'da, Demmâm'da Rahmah tarafından inşa ettirilen bir kale Vehhâbiler tarafından tahrip edildi; bunun üzerine Rahmah, beraberindeki yaklaşık 500 aileyle birlikte Buşehr'e yerleşmek mecburiyetinde kaldı (IOR/L/PS/20/C91/1: 946, 947).

3.3. 1820 Genel Barış Antlaşması

1820 Ocak ayında bölge için önemli olarak kabul edilebilecek bir gelişme yaşandı. Buşehr'de ikamet eden İngiliz Gen. William Grant Keir, öncelikle o dönemde Korsan Sahilleri olarak adlandırılan bölgedeki şeyhler ile Genel Barış Antlaşması imzaladı. Bahreyn'in de aralarında bulunduğu bazı küçük şeyhliklerin dahil olduğu bu antlaşma, korsanlık ve yağma gibi Körfez'deki deniz ticaretine zarar verecek zararlı faaliyetleri yasaklamaktaydı.

Antlaşmaya taraf olan şeyhler, insan ve silah kaçakçılığı yapmamayı, anlaşmazlıkları İngilizlerin hakemliğinde çözmeyi, gemilerini kayıt altına alarak bunların listesini İngilizlere bildirmeyi ve antlaşmada belirtilen ortası kırmızı beyaz bayrak kullanmayı taahhüt ediyorlardı (IOR/R/15/1/735: 70-73). İngilizler, bu dönemde Katar'ı, Bahreyn'e bağlı kabul ettikleri için Yarımada'daki diğer şeyhler ile ayrı bir antlaşma imzalamaya ihtiyaç duymamışlardı. Bu antlaşma, yerel olarak şeyhlikler arasındaki çekişmelere farklı bir boyut kazandıracak; bölgesel olarak ise Körfez'de, Birinci Dünya Savaşı'na dek sürecek olan Osmanlı-İngiliz hak iddialarını da beraberinde getirecekti.

Bu gelişmeler yaşanırken Rahmah, Şubat 1820'de İranlılar tarafından Bahreyn'e düzenlenecek olan sefere katılım için Buşehr'e geçmişti. Ancak Buşehr'den üç gemi ile denize açılan Rahmah, Berdistan açıklarında geçirdiği bir kaza sonucunda sefere devam edemedi. Bu durumu fırsat bilen Gen. W. G. Keir, korsanlıkla uğraşan Rahmah'ın gemilerinin imhası için bir emir verdi. Ancak Rahmah'ın Şiraz yönetimi tarafından görevlendirildiği anlaşılınca görev iptal edilecekti. Bu olaydan kısa bir süre sonra Rahmah, İngiliz yetkilisi tarafından Buşehr'e davet edildi. Bu davet üzerine 13 Nisan 1820 tarihinde Buşehr'de bulunan Rahmah'tan, 1820 Genel Barış Antlaşması'na taraf olması istendi. Ancak Rahmah, Buşehr Şeyhi'nin hizmetinde olduğunu belirterek antlaşmaya taraf olmayı reddedecekti. Buşehr Şeyhi'nin Rahmah'ın söylediklerini doğrulaması ve gelecekte

Rahmah'tan kaynaklanabilecek sorunlarda tüm sorumluluğu üstlenmesi üzerine bu mazeret, İngiliz yetkilisi tarafından yeterli kabul edilmiştir (IOR/L/PS/20/C91/1: 948).

1821 yılında, Katar'ın ticaret gemisine sahip tek limanı olan ve el-Bûayneyn Şeyhi'nin idaresindeki Bidaa kasabası, sakinlerinin yaptığı korsanlık faaliyetleri nedeniyle İngilizler tarafından tahrip edildi. Ocak 1823'te ise Körfez'den sorumlu İngiliz Yzb. Mcleod, keşif gezisi esnasında Bidaa'ya ziyarette bulundu. Bu ziyaret esnasında, 1820 Genel Barış Antlaşması'nın bayraklara ve gemi sicillerine ilişkin gerekliliklerinin, Antlaşma'nın şartlarından habersiz görünen Bidaa sakinleri tarafından gözetilmediği tespit edildi. Bunun üzerine limandaki gemilerin bir listesini alarak Bahreyn'e geçen Yzb. Mcleod, Bahreyn Şeyhi'ne antlaşmadan doğan yükümlülüklerinin Katar'ın tamamında yerine getirilmesi gerektiğini bildirdi (IOR/L/PS/20/C91/1: 948). Buradan hareketle Bahreyn Şeyhi'nin nüfuzunun Katar'ın güney kesimlerine ulaşmaması nedeniyle antlaşma şartlarının Katar'ın tamamında uygulanamadığı söylenebilir.

3.4. Sâni Ailesinin Tarih Sahnesine Çıkışı

1827 yılında Halfan b. Salem adındaki zengin bir inci tüccarının vefatı üzerine, eşi Hessa bnt. Muhammed, küçük yaştaki oğlu Halfan b. Halfan'ın mirastaki payını alarak oğlu adına yatırım yapması için amcası Sâni b. Muhammed'e vermişti. Sâni b. Muhammed, yeğeni Halfan ve oğlu Muhammed'in payını büyüdükleri vakit kendilerine teslim etti. Halfan ve Muhammed, kendi işlerini kurarak servetlerini daha da arttırdılar. Ancak bu durumdan rahatsız olan Fuveyrit kasabasındaki diğer gruplar tarafından bütün servetleri gasp edildi. Bahreyn Şeyhi Abdullah b. Ahmed'e durumu hemen bildirdiyse de kardeşi Selman'ın ölümü sonrasında Bahreyn'deki sorunlarla meşgul olan Şeyh Abdullah, herhangi bir müdahalede bulunamadı. Ama Muhammed b. Sâni'ye, aile bağı bulunan Ali b. Amr b. Attiya adlı bir şahıs tarafından yardım sözü verilmişti. Nitekim Ali b. Amr, Bidaa kasabasındaki akrabalarının da desteği ile teknelerle Fuveyrit'e doğru yol aldı. Bundan haberdar olan Fuveyrit'teki diğer gruplar, savaş istemedikleri için gasp ettikleri tüm parayı geri vermek zorunda kaldılar. Bu olaydan birkaç ay sonra Sâni b. Muhammed vefat etti. Oğlu Muhammed ve yeğeni Halfan ise Bidaa kasabasına yerleştiler (Al-Attayah, 2013: 14-15). Sâni ailesi, yaşanan bu gelişmeler vesilesiyle Katar tarihi sahnesinde yerini almış oluyordu.

Diğer yandan Bidaa'da bulunan el-Bûayneyn aşireti Şeyhi Muhammed b. Hamis'in Bahreynli bir şahsı öldürmesi, Bahreyn Şeyhi Abdullah'ın, Muhammed b. Hamis'i hapsedmesiyle sonuçlanmıştı. Bu olay üzerine el-Bûayneyn aşireti isyan etti. Bu isyan üzerine Mayıs 1828'de Şeyh Abdullah, Bidaa'daki el-Bûayneyn kalesini tahrip ettikten sonra bu kabile üyelerini doğrudan kontrolü altında bulunan Ruveys ve Fuveyrit'e yerleştirecekti. 1835 yılında, bu kez Huveyle kasabası sakinlerinin, Bahreyn Şeyhi'ne karşı ayaklanması sonrasında ise kasabaya düzenlenen saldırıda, Âl b. Ali kabilesi Şeyhi, İsa b. Tarif'in ailesinden bir kişi hayatını kaybetti. Şeyh Abdullah'ın tazminat ödemeyi reddetmesi üzerine İsa b. Tarif, Âl b. Ali ve el-Bûayneyn mensubu bir grup eşliğinde Abu Dabi'ye göç etti (IOR/L/PS/20/C91/1: 949-950).

Katar Yarımadası, bu dönemde yaşanan otorite boşluğundan ve karışıklıklardan dolayı korsan yatağı haline gelmişti. Rakraki lakaplı, Câsim b. Cabir adlı korsanın Doha'yı sığınak olarak kullanması, ilk olarak 1836 yılında Doha Şeyhi'nin İngilizler tarafından uyarılmasına; 1841 yılında ise Doha'nın, İngilizler tarafından bombardımana tutulmasına sebebiyet verecekti. Ardından Katar, Bahreyn'in rakip şeyhleri Abdullah b. Ahmed ve Muhammed b. Halife'nin çatışma arenasına dönüştü. Bu iktidar mücadelesi, 1847'de Fuveyrit yakınlarında yapılan bir savaşla fiilen sona erdi. Bu çatışmada Muhammed b. Halife, amcası Şeyh Abdullah'a karşı zafer kazanırken Şeyh Abdullah'ın yanında Katar kabileleriyle birlikte yer alan İsa b. Tarif ise hayatını kaybetti (IOR/L/PS/20/C91/1: 952-955).

1851 yılının başlarında, Vehhâbî Emiri Faysal b. Türkî, yaptığı bir tur sırasında Katar'a da ziyarette bulundu. Doha, Vakra ve Fuveyrit halkı, Bahreyn'e olan bağlılıklarından vazgeçerek Vehhâbî Emiri'ne bağlılıklarını bildirdiler. Nitekim 1866 yılına kadar Doha'da bir Vehhâbî temsilcisi bulunacaktı. Ardından Emir Faysal, Bahreyn Şeyhi ile de anlaştı. Katar'daki tebaasını diğer kabilelerin saldırganlığından korumak için Bahreyn Şeyhi, Vehhâbîlere yıllık ödeme yapmayı kabul etmişti (IOR/L/PS/20/C91/1: 955).

3.5. 1867 Bahreyn Şeyhi'nin Katar'a Saldırısı

1867 Ekim ayında, Katar ve Bahreyn tarihi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilecek bir gelişme yaşanıyordu. Bahreyn Şeyhi Muhammed b. Halîfe'nin Katar'da bulunan temsilcisi, Ahmed b. Muhammed, bir şahsı yakalayarak Bahreyn'e göndermiş ve burada tutsak ettirmişti. Vakra, Bidaa ve Doha halkı, tutsağın serbest bırakılmasını istedi. Talepleri yerine getirilmeyince de Ahmed b. Muhammed'i, Vakra kasabasından kovdular. Ahmed b. Muhammed, el-Huveyr'e geçerek durumu, Muhammed b. Halîfe'ye bildirdi. Bunun üzerine Muhammed b. Halîfe, tutsağı serbest bıraktı. Ardından Katar şeyhlerine bir mektup göndererek dostluğun devamını arzu ettiğini belirtti. Katar halkının da cevaben özür dilemesinden sonra Muhammed b. Halîfe, Muhammed b. Sâni'nin oğlu Câsim b. Muhammed'i Katar'daki işlerin yürütülebilmesi için yeni bir anlaşma yapmaya davet etti. Fakat bu davet üzerine Bahreyn'e giden Şeyh Câsim, burada tutsak edildi. Bununla da yetinmeyen Muhammed b. Halîfe, kardeşi Ali b. Halîfe'yi 24 tekneden oluşan 500 kişilik bir kuvvetle Katar'a gönderdi. Temsilcisi Ahmed b. Muhammed ise karadan 200 kişilik bir kuvvetle Ali'ye destek verecekti. Muhammed b. Halîfe, Dubai ve Abu Dabi şeyhlerinden de yardım istemişti. Bu çağrıya olumlu cevap veren Abu Dabi Şeyhi Said b. Halîfe, 70 tekneden ve yaklaşık 2000 kişiden oluşan bir kuvvetle kendisine destek verdi. Sahilin ablukaya alınmasından sonra Vakra, Bidaa ve Doha kasabaları yağmalanarak evler yıkıldı ve halk sürgün edildi. Durumu Vehhâbî Emiri'ne bildiren ve sonuç alamayan halk, 1868 Haziran ayında Bahreyn'e misilleme girişimde bulundu. Neticede yaklaşık 60 teknenin imha edildiği ve 1000'den fazla kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan bir deniz muharebesi yaşandı (IOR/L/PS/20/C241: 28-29). Bu olay, Katar ahalisi için ilk süreçte başarısız bir misilleme girişimi olarak görünse de sonrasında İngilizlerin devreye girmesiyle meyvelerini verdi.

Aslında Buşehr'de ikamet eden İngiliz Alb. Pelly, Abu Dabi ve Bahreyn Şeyhlerinin Katar'a düzenlediği saldırıyı, Bombay Hükümeti'ne 1868 Ocak ayında bildirmişti. Ancak donanımlı bir filonun o dönemde Körfez'de bulunmaması, müdahalenin ertelenmesine neden oldu. Alb. Pelly, Bahreyn ve Abu Dabi Şeyhlerinin cezalandırılmasından ve Katar halkına verilen zararın ödettilmesinden yanaydı. Aksi takdirde bölge şeyhleri ile yapılan antlaşmaların bir önemi kalmayacaktı. Bahreyn ve Abu Dabi Şeyhlerinin cezalandırılmadığını gören diğer şeyhler, bundan cesaret alarak başlarına buyruk hareket edebilirdi. Bu da yağma ve korsanlık faaliyetlerinin artması demektir. Yine

Körfez ticareti, yakın gelecekte tehlikeye düşebilirdi. Alb. Pelly, Bahreyn ve Abu Dabi Şeyhlerine, Katar halkının uğradığı zararı karşılamalarını ve düşmanca saldırılara son vermelerini bildirdiyse de çabaları sonuçsuz kaldı. Katar halkının Bahreyn'e yönelik misilleme saldırısı duyulduğunda ise Bombay Hükümeti, müdahale için Körfez'e savaş gemileri gönderecekti. Alb. Pelly'ye, Bahreyn ve Abu Dabi Şeyhlerinin bir kez daha uyarılması; verdikleri zararı ivedilikle telafi etmedikleri takdirde kendileri de dahil olmak üzere saldırıda yer alan herkesin cezalandırılacağına bildirilmesi talimatı verildi (IOR/L/PS/20/C241: 29-31).

Bombay Hükümeti tarafından gönderilen savaş gemileri *Vigilant* ve *Clyde*, Alb. Pelly emrindeki *Huge Rose* ile birlikte Bahreyn'e doğru ilerlerken bu haberi alan Bahreyn Şeyhi Muhammed b. Halife Katar'a kaçtı. İngilizler, Muharrak Kalesi'ni tahrip ettikten sonra Muhammed b. Halife'ye ait bir savaş gemisini de yaktılar. Ardından Bahreyn'in önde gelen kişileri ve Ali b. Halife ile 6 Eylül 1868 tarihinde yeni bir antlaşma imzaladılar. Muhammed b. Halife'nin yerine tayin edilen kardeşi Ali b. Halife'ye para cezası ödemeyi de kabul ettirdiler. Böylece Katar halkı, Abu Dabi ve Bahreyn şeyhlerinden, İngilizler aracılığıyla hatırı sayılır miktarda tazminat elde edebilmişti. Bahreyn'den sonra Katar'a geçen Alb. Pelly, Vakra kasabasında şeyhlerle görüşmeler yaptı ve Bahreyn'e yapılan saldırıdan dolayı İngilizlerin duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirdi. Katar'da nüfuz sahibi bir şahıs olarak ön plana çıkan Muhammed b. Sâni, 12 Eylül 1868 tarihinde İngilizler ile yaptığı bir anlaşma neticesinde Doha'ya geri dönecek; burada barış içerisinde yaşamayı taahhüt edecekti (IOR/L/PS/20/C241: 33; IOR/L/PS/20/C91/1: 955-956). Böylece Katar'da günümüze dek sürecek olan Sâni ailesi idaresi başlamış oluyordu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1871 NECİD SEFERİ VE KATAR'DA OSMANLI HÂKİMİYETİ

Üçüncü bölümde bahsedildiği üzere Uteybelilerin Zübâre'ye göçerek burada sürdürdükleri ticari faaliyetleri, Katar'ın jeopolitik açıdan önem kazanmasına vesile olmuştur. Sosyal ve idarî yapının getirdiği karmaşaya ek olarak ticari faaliyetlerin beraberinde getirdiği ekonomik çıkarların da bölgede yaşanan çatışmalarda etkili olduğu görülmektedir. Buradaki kırılma noktası, yerel olarak adlandırabileceğimiz ilişkilere ve çatışmalara, Osmanlı Devleti ve İngilizlerin müdahil olmasıyla durumun giderek bölgesel bir boyuta dönüşmesidir. Birinci Dünya Savaşı'na yakın süreçte bölgede Fransızlar, Ruslar ve Almanlar da birer aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

1871 yılında düzenlenen Necid Seferi, Osmanlı Devleti ve İngilizleri birçok kez karşı karşıya getirmiştir. Bu süreçten sonra şeyhliklerin çıkarlarının yanında İngilizlerin ve Osmanlı Devleti'nin çıkarları da söz konusudur. Ancak burada önemli olan husus, sefer sırasında Osmanlı hâkimiyetini kabul eden Katar Şeyhi Câsim'in sonrasında birçok kez Osmanlı yönetimiyle karşı karşıya gelmiş olmasıdır. Farklı aktörlerin gün yüzüne çıkması olayların daha da karmaşıklaşmasına yol açmakta ve konunun araştırılmasını zorlaştırmaktadır.

Katar tarihini üzerine yapılan çalışmaların azlığı ve bazı hususlardaki tatmin edici olmayan açıklamalar doğrultusunda bu dönemde yaşanan gelişmeler, İngiliz belgeleri üzerinden araştırılmış ve açıklanmaya çalışılmıştır.

4.1. 1871 Necid Seferi

Vehhâbî Emiri Faysal b. Türkî'nin 1865 yılında ölümü üzerine yerine oğullarından Abdullah b. Faysal geçmiş, ancak kısa süre sonra Abdullah ile bu durumu kabullenemeyen kardeşi Suûd b. Faysal arasında husumet baş göstermişti. İki kardeş arasında yaşanan uzun soluklu mücadele Abdullah'ın aleyhine sonuçlandı ve Suûd idareyi ele geçirdi (IOR/L/PS/18/B99: 4). O dönemde Bağdat Valisi olan Midhat Paşa¹¹ ise bu durumu fırsat

¹¹ Midhat Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Çetinsaya ve Buzpınar, 2005).

bilerek bölgede kontrolü güçlendirmek için harekete geçecek ve Bâbîâli'den aldığı onay doğrultusunda sefer hazırlıklarına başlayacaktı.

Sefer hazırlıkları ile ilgili söylentilerin kısa sürede Hindistan Hükümeti'ne ulaşması üzerine 17 Şubat 1871 tarihinde, Bağdat'taki İngiliz yetkilisi Alb. Herbert'a, Bâbîâli'nin sefer için Bağdat'ta bir kuvvet hazırladığı bilgisinin doğru olup olmadığı soruldu. Alb. Herbert, ilk süreçte söylentinin aslı olmadığını belirtmişse de Midhat Paşa ile gerçekleştirdiği görüşmenin ardından, 27 Mart'ta, bu kez Midhat Paşa'nın Bâbîâli'nin emirleri doğrultusunda Abdullah'ı desteklemek amacıyla Bağdat'tan Necid'e bir sefer düzenleyeceği bilgisini ulaştırdı. Bunun üzerine ertesi gün Hindistan Hükümeti, Vehhâbî olayları ve tarafların durumları hakkında son ayrıntıları Alb. Herbert'tan talep etti. Alb. Herbert'tan gelen bilgiye göre Suûd, Lahsa bölgesini elinde tutmaktaydı ve Abdullah ile yeni bir karşılaşma için harekete geçmişti. Buşehr'deki Körfez yetkilisi Alb. Pelly'nin 11 Mart tarihli mektubu da büyük ölçüde aynı istibaratı içermekteydi (IOR/L/PS/18/B99: 4).

31 Mart'ta Alb. Herbert'tan, Midhat Paşa ile iletişime geçmesi ve İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi'ne sefere dair bilgi verilip verilmediğini öğrenmesi istendi. Alb. Herbert aldığı emir doğrultusunda bunu Midhat Paşa'ya sormuş, ancak o bu hususta herhangi bir bilgisi olmadığını söylemişti. Aynı gün sefer ile ilgili bütün istihbarat, İngiltere Dışişleri Bakanı'na gönderildi; Bâbîâli ile iletişim kurularak Körfez bölgesinde ticareti aksatabilecek askeri operasyonlara karşı çıkılması için İstanbul'daki İngiliz büyükelçisinin harekete geçirilmesi istendi (IOR/L/PS/18/B99: 5).

İngilizlere ulaşan bilgilere göre Suûd'un bölgeye hâkim olduğu ve Arapların büyük çoğunluğunun ona katıldığı söylenmekteydi. Abdullah ise Riyad'dan kaçtıktan sonra Suk eş-Şuyuh'un yaklaşık 240 km. güney batısında "Tiyebism" adı verilen bir yerde Şammar, Uneyze ve el-Kahtan kabilelerinden oluşan bir kuvvetle kamp kurmuştu. Abdullah'ın kuvveti, kardeşinin kuvvetiyle sayıca aynı orandaydı. Ölen babaları İmam Faysal'ın iki erkek kardeşi vardı; bunlardan Abdullah b. Türkî, Abdullah b. Faysal'ın yanında yer alırken Ciluvî b. Türkî ise Suûd adına Riyad'ı muhafaza etmekteydi. Faysal'ın dördüncü oğlu Abdurrahman'ın da Hasa'da Suûd'a katıldığı bilinmekteydi. Suûd'un başarılarından sonra Hasa ve Katif kalelerinin garnizonları ona teslim olmuştu. Abdullah'ın yanında yer alan kabileler, birer birer onu terketmekte ve Suûd'un safına geçmekteydi. Abdullah, yardım için Mekke Şerifi'ne başvurmuştu. Mekke Şerifi ise Abdullah'a destek olmaları için Cebel Şammar Şeyhi Bender b. Raşid'e ve Uneyze Şeyhi Zamil'e çağrıda bulunmuş;

lakin bir sonuç alınamamıştı. Bender b. Raşid'in, Suûd'a boyun eğdiği ve kardeşini göndererek Suûd'a katılmak için çağrıda bulunduğu söylenmekteydi (IOR/L/PS/18/B99: 16).

Diğer yandan Midhat Paşa'nın, Basra Mutasarrıfı aracılığıyla Abdullah ile iletişime geçtiği ve güvenilir bir zatı rehber olarak göndermesi halinde Abdullah'ı desteklemek için Osmanlı birliklerinin bölgeye sevkedileceği söylenmekteydi. Bunun üzerine Abdullah da Abdülaziz Babteyn adlı bir şahıs, atlardan ve eşyalardan oluşan hediyelerle Bağdat'a göndermişti. Ancak bu şahıs, Zubeyr'e yaklaşık iki günlük bir mesafede soyguna uğramış; 22 Mart sabahında Bağdat'a eli boş olarak ulaşmıştı (IOR/L/PS/18/B99: 16-17).

11 Nisan'da Alb. Pelly, Bombay Hükümeti'ne, kendisine dolaylı olarak Türklere karşı Arapların Vehhâbilere yardımının İngilizler tarafından engellenip engellenmeyeceğinin sorulduğunu bildirmekteydi. İlaveten Alb. Pelly, kendisinden Türk faaliyetlerini izlemesi istenirse bunun için donanımlı bir gemiye ihtiyaç duyulduğunu yazıyordu. O dönemde Körfez'de, Hindistan Hükümeti'ne ait bir gemi bulunmamaktaydı. Alb. Pelly'ye, Hindistan Hükümeti'nden özel bir emir gelmedikçe Türk makamlarının işlemlerine müdahale etmemesi ve Arapların münakaşaya dahil olmaları halinde faaliyetlerini tamamen deniz ateşkesini korumakla sınırlandırması talimatı verildi. Alb. Pelly'nin gemi talebi de reddedilmekteydi (IOR/L/PS/18/B99: 5-6). İngilizler, bölgedeki şeyhler ile imzaladıkları deniz anlaşmalarının Türkler ile bir alakası olmadığından özel emirler verilmedikçe müdahale edilmemesi gerektiğinin bilincindeydiler.

17 Nisan'da Alb. Herbert'tan sefer hazırlıklarının devam ettiği; altı alay ve on iki top için üç buharlı geminin; karadan ilerlemek için ise 1000 Arap atının hazırlandığı bilgisi ulaşmıştı. 23 Nisan'da Alb. Pelly, özellikle Türklerin Bahreyn'e müdahale edebileceği endişesinden dolayı Hindistan Hükümeti'nden gelen talimatları tekrar teyit etme ihtiyacı hissetmiş ve Ateşkes Şeyhleri ile yapılan antlaşmaların Türk makamlarına bildirilebileceği tavsiyesinde bulunmuştu (IOR/L/PS/18/B99: 5-6).

25 Nisan'da Alb. Herbert, Necid Seferi'nin başarıya ulaşması durumunda Bahreyn, Maskat ve Arap sahillerinin Osmanlı Devleti'nin ilhakı ile sonuçlanacağı yönünde bir söylentiden bahsediyor ve talimat istiyordu. Alb. Pelly'nin Bahreyn'deki faaliyetleri, zaten daha önce Bâbiâli tarafından protesto edilmişti.¹² Midhat Paşa ise bizzat Alb. Herbert'a,

¹² Bahsi geçen protesto hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Kuşun, 2004: 41).

Bahreyn'in Osmanlı hâkimiyetinde bulunduğunu ve bu bölgelerin idaresinin Bâbiâli'ye tabi olan Necid Kaymakamlığı'na bağlı olduğunu söylemişti. Alb. Herbert'tan gelen bu bilgi üzerine durum, 28 Nisan'da İngiltere Dışişleri Bakanı Earl Granville'e iletildi. Granville ise Bâbiâli'den bahsi geçen niyetlere sahip olunmadığına dair güvence alındığını bildiriyordu. Böylece İngiltere Hükümeti ile Alb. Herbert'tan gelen bilgiler arasındaki tutarsızlık gün yüzüne çıkmaktaydı ve bu tutarsızlığın giderilmesi için İstanbul'daki İngiltere Büyükelçisi Henry Elliot ile iletişime geçilecekti (IOR/L/PS/18/B99: 9-10).

26 Nisan tarihli mektubunda Alb. Herbert, sefer için hazırlanan Osmanlı birlikleri hakkında bilgi vermekteydi. Bu mektupta 400 ila 500 askerden oluşan ve bir piyade alayı olduğu söylenen ilk müfrezenin, 20 Nisan Perşembe günü, nehir vapuru *Musul* ile ayrıldığı; topçu ve süvari birliklerinin bir kısmının ertesi günü karadan harekete geçtiği; 23 Nisan'da ilkinden sayıca daha fazla olan ikinci bir piyade müfrezesinin *Diyalah* vapuru ile yola çıktığı; topçu ve süvari birliklerinin tamamının karadan ilerleyeceği; mühimmat ve erzakların ise teknelerle taşınacağı bildirilmekteydi. Ayrıca Kuveyt ve ez-Zubeyr civarlarındaki aşiretlerden atlı ve tüfekli birlikler oluşturulacak ve Müntefik Araplar¹³ tarafından 1000 atlı sağlanacaktı (IOR/L/PS/18/B99: 19).

Yine Alb. Herbert'in bu mektubunda söylentilere göre Abdullah, Riyad'ı tekrar ziyaret etmiş ve amcasının yardımıyla yaklaşık 9000 adam toplamıştı. Suûd'un kuvvetinin ise bu sayının yaklaşık on katı fazla olduğu ve Abdullah ile çarpışmak için harekete geçtiği söylenmekteydi. Alb. Herbert, Suûd'un kuvveti için söylenilenin yarısı bile olsa, yaklaşık 10000 askerden oluşan Osmanlı birliklerine karşı Suûd'un müthiş bir direnç gösterebileceğini belirtiyordu. Abdullah'ın topladığı 9000 adamın tamamının, Osmanlı ordusunun Abdullah'ın talebi üzerine bölgeye geldiğini öğrendikten sonra Abdullah'ı terkettiğine dair söylentiler, Mayıs ayı başında Bağdat'a ulaşmıştı (IOR/L/PS/18/B99: 17).

3 Mayıs'ta Bombay Hükümeti'nden Hindistan Hükümeti'ne, Alb. Pelly'den gelen bir istihbarat ulaştırıldı. Bu istihbarata göre Bahreyn Şeyhi ve Suûd tarafından Alb. Pelly'ye, Kuveyt Şeyhi'nin Osmanlı birliklerine yardım etmeye hazırlandığı bildirilmişti. Suûd, İngilizlerden Kuveyt Şeyhi'nin engellenmesini talep etmiş ve denizden müdahale etmek için izin istemişti. Bahreyn Şeyhi ise imzaladığı antlaşma uyarınca İngilizlerden tavsiye ve koruma talep ediyordu. Ancak bu olay, Vehhâbîler, Kuveytîler ve Türkler arasında vuku bulduğundan Hindistan Hükümeti, müdahale etme konusunda istekli değildi.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. (Kapar, 2006).

Alb. Pelly'nin görüşüne göre sefer, mümkünse engellenmeli değilse de anlaşmalara sadık olan Ateşkes Şeyhlerine yönelik Türklerden veya Kuveyt'ten deniz yoluyla yapılacak bir saldırıya müsaade edilmemeliydi. Bombay Hükümeti'ne göre ise Midhat Paşa, muhtemelen Körfez'de bilinen İngiliz politikasını hesaba katacağı. Ayrıca Suûd'un, Türklere ya da Kuveyt'e karşı denizden hareket etmesini önlemek, pratikte Türklerin lehine aktif bir müdahale olacaktı. Ne Türkler ile Kuveyt ne de Vehhâbîler anlaşmaya taraf değildi (IOR/L/PS/18/B99: 6). Burada, Bahreyn Şeyhi'nin imzaladığı antlaşma uyarınca İngilizlerle iletişim halinde olması, normal bir durum olarak görülebilir. Ancak İngilizler ile herhangi bir antlaşma imzalamamış olan Suûd'un, Osmanlı birliklerine denizden saldırmak için izin talebinde bulunması ve Kuveyt Şeyhi'nin engellenmesini istemesi, soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Suûd'un, böyle bir müdahalede Körfez'deki ticareti aksatacağı ve İngilizleri karşısına alacağı endişesiyle izin istemesi de muhtemeldir. Ancak Kuveyt Şeyhi'nin engellenmesine yönelik talebi, Suûd'un bölgedeki İngilizler ile olan ilişkilerinin azımsanamayacak derecede iyi olduğunu gözler önüne sermektedir.

Dışişleri Bakanı Granville'in 3 Mayıs 1871 tarihli notlarından da anlaşıldığı üzere İngilizlerin, Körfez'deki Arap şeyhleri ile imzaladıkları antlaşmalar oldukça dar kapsamlı idi. Bu anlaşmaları imzalayan şeyhler, genellikle birbirlerine karşı saldırılarını ve Körfez'de ticareti aksatabilecek korsanlık faaliyetlerini sonlandırmayı taahhüt etmekteydiler. Denizde geçerli olan İngiliz politikası, kıyıdaki Arap entrikalarına bağımlı hale getirilemezdi. Eğer Osmanlı birlikleri deniz yoluyla gönderilirse Suûd'u destekleyen Vehhâbîlerin ve şeyhlerin, Türklere saldırma hakları vardı. Türklerin başarıya ulaşmaları durumunda ise Arap toprakları üzerinde kuracakları hâkimiyet engellenemezdi. Ayrıca Alb. Pelly, Kuveyt'e ilişkin telgrafında Bâbüâlî'nin egemenliğinin, Kuveyt sakinlerince kabul edildiğini ve Sultan'a olan bağlılıkları sembolik de olsa burada Türk bayrağının dalgalandığını belirtmişti. Alb. Pelly, sadece Ateşkes Şeyhlerinin kendi aralarındaki çatışmalara müdahale etmekle sorumlu olduklarını; bu tür çatışmaların Türkler, Kuveytliler ve Ateşkes Şeyhleri arasında olsa dahi Bahreyn dışında müdahalede bulunmayı taahhüt etmediklerini bildirmekteydi. Bahreyn Şeyhi, Körfez'deki diğer şeyhlerin ve aşiretlerin saldırılarına karşı İngiliz desteğini aldığı sürece Bahreyn'e denizden tasarlanabilecek bütün saldırıları ve bu saldırılardan doğacak zararları hakem olarak Buşehr'deki İngiliz yetkilisine bildirmeyi ve kendi başına hareket etmemeyi kabul etmişti. İngiliz yetkilisi de Bahreyn'e veya Körfez'deki bağımlılıklarına deniz yoluyla verildiği kanıtlanan hasarların tazmini için derhal gerekli adımları atacağı taahhütünde bulunmuştu. Bu nedenle, deniz

yoluyla Bahreyn'e yönelik herhangi bir saldırının tasarlanması veya yapılması durumunda İngilizlerin Bahreyn adına müdahale etmesi gerekmekteydi (IOR/L/PS/18/B99: 7-9). Burada dikkat çeken husus, İngilizlerin denizden gelebilecek olan saldırılara yaptıkları vurgudur. Bu doğrultuda kıyıdaki şeyhlere veya aşiretlere yönelik denizden bir müdahale, İngilizler tarafından bir ihtimal engellenebilirdi fakat karadan bir müdahalenin önüne geçilemezdi. Bir ada olan Bahreyn'e ise sadece deniz yoluyla müdahale edilebileceğinden Bahreyn, herhalükârda bu kapsamda değerlendirilecekti.

Kuveyt Şeyhi'nin sefere yardım etmeye hazırlandığına dair haberler geldikten sonra Bahreyn üzerinde karışıklıkların çıkmasına muhtemel gözülle bakılıyordu. Bu doğrultuda Alb. Pelly'ye bir savaş gemisi gönderilmesi için Aden'den talepte bulunuldu. Ancak Aden'deki İngiliz komutanı, Zanzibar'a gitmek üzere *Forte* ile limandan ayrılmıştı. Bunun üzerine 7 Mayıs'ta Bombay Hükümeti'nden bir gambot¹⁴ talebinde bulunulacak; *Magpie* ve *Bullfinch* isimli iki gambot, Bombay Hükümeti tarafından Alb. Pelly'nin emrine verilecekti (IOR/L/PS/18/B99: 29).

Alb. Herbert, Abdullah'ın Bâbîâlî'ye sadece nominal bir bağlılığının bulunduğunu ve bu nedenle Necid'e yapılacak bir müdahalenin reddedilmesi gerektiğini İstanbul'daki İngiliz elçiliğine bildirmişti. Bu doğrultuda Büyükelçi H. Elliot, elçilik tercümanı E. Pisani'yi Sadrazam Ali Paşa ile yüz yüze görüşmesi için görevlendirdi. Bu görüşmede Pisani'ye tüm Müslüman alemi tarafından halife olarak kabul gören Sultan'ın, halifelik makamına hâle getirmeksizin tüm Müslümanlar üzerindeki üstün otoritesini kaybetmediği sürece kutsal Mekke ve Medine şehirlerini problemlili şeyhlerin elinde kalmasına müsaade edemeyeceği belirtildi. Bağımsız kabilelerin, Necid Seferi'nin kapsamına girmediği hususunda da bir kez daha güvence verildi. Bâbîâlî'nin tek arzusu, topraklarında barışı ve sükûneti yeniden tesis etmektir. Alb. Herbert'in Abdullah'ın bağımsız bir şeyh olduğuna dair bilgisi hatalıydı ve yaklaşık sekiz yıl önce bir fermanla onun kaymakam olarak atandığı kolay bir şekilde kanıtlanabilirdi. Ali Paşa, Rusya'nın herhangi bir gerekçe olmadan Türkistan'daki eyaletleri boyun eğdirmeye devam ettiğini ve Rus birliklerinin Hindistan sınırına doğru hızla ilerlediğini söylüyordu. "Rusların ilerlemelerini önlemek için hiçbir söz söylenmiyor veya herhangi bir adım atılmıyor; ki bu durum er ya da geç İngiliz Hükümeti'ne ciddi endişeler yaratacaktır." diyordu. Ayrıca Ali Paşa oldukça sert bir

¹⁴ Üzerinde bir veya birkaç silahı bulunan ve özellikle kıyı hedeflerini bombalamak için tasarlanmış küçük savaş gemilerine verilen isimdir.

ses tonuyla Pisani'ye "Bâbîâli'nin sözde zayıflığından yararlanarak Arapları tasvip etmeye çalışmanın ve Osmanlı'nın hayati önem taşıyan içişlerine karışmanın İngiltere gibi büyük bir güce yakışmadığını söyleyecekti (IOR/L/PS/18/B99: 21-22).

Ali Paşa'nın Rusya'nın faaliyetleri ve Arapların İngilizler tarafından kışkırtıldığına dair sözleri, İngiltere ve Hindistan Hükümetleri'nin gündemini uzun süre meşgul etmiş; Hindistan Hükümeti, Londra'ya bu hususta açıklama yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Nitekim Londra bilhassa Hindistan Hükümeti'nin Basra Körfezi'ndeki Arapları kışkırttığı yönünde Bâbîâli'de hâkim olabilecek herhangi bir izlenimi ortadan kaldırmak amacıyla elinden gelenin en iyisini yapması için Eliot'a talimat verecekti (IOR/L/PS/18/B99: 23-24).

Yukarıda Necid Seferi'nin kapsamına ilişkin İngiltere Hükümeti ile Alb. Herbert'tan gelen bilgiler arasındaki tutarsızlıktan bahsedilmişti. Elliot'ın 12 Mayıs tarihli telgrafi ile bu tutarsızlık giderilmiş oldu. Elliot telgrafta şunları belirtiyordu:

Bâbîâli, Bahreyn, Maskat veya Güney Arabistan'ın bağımsız kabileleri üzerinde hâkimiyet kurma niyetini açıkça reddetmekte ve onlara karşı herhangi bir saldırı planlamamaktadır. Seferin tek amacı, Abdullah ve Suûd kardeşlerin husumetinden dolayı Necid'de bozulan huzurun restorasyonu olarak belirtilmektedir. Körfez'de herhangi bir deniz operasyonunun tasarlanmadığına dair güvenceler aldım; kullanılan geminin amacı, birlikleri sadece Necid'e ulaşabilecekleri bir noktaya taşımaktır (IOR/L/PS/18/B99: 10).

Sefer birlikleri, Mayıs ayı ortalarında Ras Tanura'da karaya çıkarak Katif'e doğru ilerlemeye başladı. Osmanlı birliklerini gören Araplar, ilk başta tepki gösterecekler de seferin amacı kendilerine açıklandığında Osmanlı birliklerinin mevcudiyeti ile zulümden kurtulacakları düşüncesiyle memnuniyetlerini dile getireceklerdi. Osmanlı birliklerinin Katife yaklaşması üzerine Suûd adına kaleyi komuta eden Abdülaziz, ısrarla müzakere talebinde bulundu. Bunun üzerine birliklere eşlik eden Basra Nakibi'nin oğlu Seyid Muhammed Said Efendi, Abdülaziz ile müzakere etmesi için gönderildi. Abdülaziz, Osmanlı birliklerine karşı çıkmak zorunda kaldığı için pişman olduğunu ancak Suûd'dan gördüğü iyiliklerin karşılığı olarak üstün bir güç tarafından zorlanana kadar burayı teslim etmeyeceğini söyledi. Savunma amacıyla kalenin etrafındaki camileri ve evleri yerle bir etmişlerdi. Katif'i üç bir yandan kuşatan birliklere ateş açan Vehhâbîler, Türk vapuru Asur ve Kuveyt'ten gelen teknelerin top atışı desteğiyle susturuldu; üç saatlik bombardımanın ardından Katif, 3 Haziran'da ele geçirildi. İlerlemeye devam eden birlikler, yol üzerinde

“Anak” adlı bir mevziyi de kontrol altına alarak Demmâm'a yürüdüler. Demmâm'da bulunan Suûd'un oğlu Abdülaziz, birliklerin yaklaştığını öğrenince kaçacak; 5 Haziran'da da Demmâm, İbn Tehnneh tarafından Türk askerlerine teslim edilecekti. Demmâm'ın üç güçlü savunma hattı ve büyük miktarda mühimmatla iyi bir şekilde tahkim edildiği görüldüğünde güvenlik için iki piyade bölüğü kaleye yerleştirildi. Birliklerin geri kalanı ise Katif'e geri dönecekti (IOR/L/PS/18/B99: 54-55).

Diğer taraftan İran Şahı da Bahreyn'i etkileyebileceğinden dolayı Türk seferine ilişkin İngilizlerden bir güvence elde etmeye çalışıyordu. Buna yanıt olarak Hindistan Hükümeti, Sadrazam'ın bildirimlerinden Şah'ın da haberdar edilmesini istedi (IOR/L/PS/18/B99: 15). Bu durum İran'ın, Bahreyn üzerindeki hak iddalarından vazgeçmediğinin bir kanıtı olarak görülebilir.

Bâbîâli'den alınan güvencelerin ardından Alb. Pelly'ye, Elliot'un mesajını Bahreyn ve Ateşkes Şeyhlerine iletmesi talimatı verildi. 25 Mayıs'ta Alb. Pelly, sefer nedeniyle inci sezonunun verimsiz geçeceğini ve tüccarların endişeli olduğunu bildiriyordu. 26 Mayıs'ta da Alb. Herbert'e, seferin amacı ve bölgedeki Şeyhler ile iletişime geçilip geçilmediği hususunda Midhat Paşa'dan bilgi alması istendi. Midhat Paşa, Kuveyt'ten gönüllü olarak sefere eşlik edildiğini ve diğer şeyhler ile iletişime geçilmediğini söylüyordu. Bunun üzerine 30 Mayıs'ta Alb. Pelly'ye, *Hugh Rose* ile *Magpie* ve *Bullfinch* adlı gemiler eşliğinde, Bahreyn'e giderek Bahreyn Şeyhi'ne Türk güvencelerini iletmesi, inci tüccarlarına ise menfaatlerinin korunacağını bildirilmesi talimatı verildi. Ancak *Magpie* ve *Bullfinch* Maskat'ın güneylerinde bir köle gemisini takipte olduğundan Buşehr'e gelememişti. Körfez'de Pelly'nin hizmetine verilen *Hugh Rose* haricinde başka bir gemi de yoktu. Alb. Pelly, mesajları iletmesi için Bahreyn'e yardımcısını gönderdi (IOR/L/PS/18/B99: 30). Hindistan Hükümeti'nin ısrarı üzerine Dışişleri Bakanlığı tarafından Sir H. Elliot da Arap şeyhleri ile yapılan İngiliz sözleşmelerinin bir kopyasını Bâbîâli'ye sunmak üzere yönlendirildi (IOR/L/PS/18/B99: 11-14).

30 Mayıs'ta Bombay Hükümeti Valisi tarafından, İngiltere Dışişleri Bakanı'na şu soru soruluyordu: “Alb. Pelly, Türkler lehine veya aleyhine, şeyhlerin deniz yoluyla yapacağı herhangi bir askeri harekâtı zorla durdurup durdurmayacağını sorarsa, ona bunu yapması için yetki vermeli miyim? Bu planı tavsiye ederim ve Bâbîâli'yi buna göre bilgilendirmeniz gerekir. Bu, daha önce denize açılmış olan Kuveyt Şeyhi'ni içermeyecek.” Ertesi gün Londra'dan gelen talimat, “Basra Körfezi Ateşkes Şeyhleri, deniz

operasyonlarından men edilebilir, ancak diğerleri değil.” şeklindeydi. Bombay Hükümeti, 5 Haziran’da Alb. Pelly’yi buna göre bilgilendirmeye ve ona deniz ateşkesini sürdürmek için diğer şeyhler üzerinde sahip olduğu tüm nüfuzu kullanma talimatı vermeye yönlendirildi (IOR/L/PS/18/B99: 13).

2 Haziran’da Alb. Herbert, yerel Osmanlı gazetesi Zevra’nın¹⁵ son sayısında, sekiz Umman kasabasının ve Şarika, Dubai ve Abu Dabi de dahil olmak üzere Ateşkes Sahili’nin tamamının Necid toprakları listesinde gösterildiğini¹⁶ bildiriyor ve Bâbîâli’den açıklama talep edilmesini istiyordu. Ancak Alb. Herbert’a, vilayetlerin veya aşiretlerin politik durumları ile bağlantılı herhangi bir meselenin, yalnızca İngiltere Hükümeti ile Bâbîâli arasında tartışılabileceği söylenecekti (IOR/L/PS/18/B99: 15).

Diğer taraftan Abdullah, Midhat Paşa’ya önemli bir haber ulaştırmıştı. Bu habere göre Orta Arabistan’daki hâkimiyetini pekiştirmesi için Suûd’a, İngilizler tarafından yedi adet savaş gemisi gönderilmişti. Alb. Herbert, Suûd’un Hindistan Hükümeti’nden yardım aldığına dair bu inancın, Bağdat’ta kök saldıgını söylemekteydi (IOR/L/PS/18/B99: 18-19).

Elliot, 8 Haziran’da Alb. Pelly’ye, Ateşkes Şeyhlerinin deniz operasyonlarına karışmasını önlemek için verilen talimatların, Bâbîâli’ye iletilmesini sağladı. Ali Paşa, iletişim için teşekkürlerini ifade etti ve Bâbîâli’nin hiçbir deniz harekâtı düşünmediğine dair güvencelerini açık bir şekilde tekrarladıktan sonra, deniz ateşkesine taraf olan şeyhlerden herhangi birine yardım başvurusunda bulunma niyetinde olmadığını söyledi. Bununla birlikte ateşkesteki haberi olmayan Bâbîâli’nin buna bağlı kalması beklenemezdi ve kendilerine teklifte bulunabilecek şeyhlerden herhangi birinin hizmetlerini kabul etmekte tereddüt etmeyecekti (IOR/L/PS/18/B99: 13-14).

Alb. Pelly, 8 Haziran’da, *Bullfinch*’in 3 Haziran’da Bahreyn’e geldiğini ve *Hugh Rose* eşliğinde Katif’e doğru ilerleyeceğini yazıyordu. 5 Haziran’da Cask’ta olan *Magpie*’nin ise Körfez’e gitmek için ayrılmak üzere olduğu bildirildi (IOR/L/PS/18/B99: 31).

Haziran ayı boyunca Katif’te bulunan Osmanlı birlikleri, Lahsa’ya hareket etmek için hazırlıklarını sürdürmekteydi. Bu süreçte Lahsa, Katif ve Necid eyaletlerindeki yerli

¹⁵ Zevra gazetesi, o dönem Midhat Paşa’nın girişimleriyle faaliyete geçirilen Bağdat Vilayet Matbaası’nda çıkarılmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Korkmaz, 2009).

¹⁶ Bâbîâli’den Midhat Paşa’ya verilen talimatlar ve Midhat Paşa’nın değerlendirmeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Kuşun, 2004: 51-53).

halka, bu toprakların Türk mülkü olduğunu ve Padişah tarafından kaymakam statüsüyle atanan Abdullah'a yardım etmek için burada bulduklarını anlatan bildirimler dağıtıldı. Suûd'a, özür dilemesi halinde af sözü verildi. Aksi takdirde Suûd ve onu destekleyen kabileler yok edilecekti. Lahsa ve Katif'te kalan kabilelerin güvenliği, Türkler tarafından sağlanacaktı. Abdullah'ın Katif'teki Osmanlı birliklerine katılması beklense de bu hiçbir zaman gerçekleşmeyecekti. Midhat Paşa, Alb. Herbert'e, hedefine müzakere yoluyla ve kuvvet kullanmadan ulaşmayı umduğunu söylemiş ve bu doğrultuda, eski Müntefik şeyhi Mansur Bey ve bazı etkili Arap şeyhlerini müzakere umuduyla harekete geçirmişti. Temmuz ayı başlarında Katiften ayrılan Osmanlı birliklerinin Lahsa'ya ulaşmaları, baş gösteren hastalıklar nedeniyle iki hafta sürdü. Birliklerin ilerleyişine karşılık verilmedi ve kaleler herhangi bir direnişle karşılaşılmadan teslim alındı. Nitekim Ferik Nafiz Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri, Temmuz ayında Lahsa'da kontrolü tamamen ele geçirecekti (IOR/L/PS/18/B99: 55-56).

Alb. Herbert'e ulaşan bir rapora göre koleradan, yiyecek ve su sıkıntısından dolayı Katif'te 400'e yakın Türk askeri hayatını kaybetmişti. Yaşanan hastalıklar ve kıtlık nedeniyle Osmanlı birliklerine destek olan Arapların büyük bir çoğunluğu, Kuveyt'e dönüş yolundaydı. Bu nedenle Nafiz Paşa, azaltılmış birliklerle Lahsa'da desteksiz kaldı. Suûd'un, Abdullah'ı mağlup ettiği ve Türklere haraç ödeme teklifinde bulunduğu söyleniyordu. Suûd, Riyad'da bölgenin kontrolünü elinde tutmaya devam ederken Abdullah, Riyad'da iki günlük bir mesafede bulunan "Ahreme" adlı bir yerde ikamet etmekteydi. Osmanlı birlikleri ise hastalık ve sıcak rüzgarlar nedeniyle Lahsa'dan ayrılamıyordu (IOR/L/PS/18/B99: 57-58).

İngilizlerin çabaları sonucunda Bahreyn ve Ateşkes Şeyhlikleri, Necid Seferi'nin kapsamı dışında kalacaktı. Ancak İngilizlerin dikkatinden kaçan ve bölgede tüm dengeleri alt üst edebilecek bir yer daha vardı: Katar. Nitekim Midhat Paşa, bu durumu fırsata çevirmekten geri durmayacaktı.

4.2. Katar Kazası'nın Kurulması

18 Temmuz'da Alb. Pelly, Katar Şeyhi'nin kendisini mazur göstererek oğlu Câsim'in Türk birliklerine yardım sözü verdiğiğine ve Türk bayrağını kendi evine çektiğine dair bir rapor göndermişti. Bnb. Smith, gerçekleri öğrenmek için Katar'a gidecekti. Aynı

gün Alb. Pelly, Yzb. Lodder'ın Bidaa'yı ziyaret ettiğini ve dalgalanan Türk bayrağını gördüğünü yazıyordu. Bir Türk vapuru ile Kuveyt Şeyhi'ne ait bir tekne, Bidaa Şeyhi'ne bayrağın çekilmesi için bir buyrukla gelmişti. Yzb. Lodder'ın raporu üzerine Alb. Pelly, Alb. Herbert'a, Midhat Paşa'nın bu durumdan bilgisi olup olmadığını sormasını istedi. Midhat Paşa, haberi olmadığını bildirirse de Alb. Pelly bununla tatmin olmamıştı. Bidaa açıklarına ulaşmış olan vapurun, bir Türk savaş gemisi mi yoksa ticaret gemisi mi olduğu da belli değildi. Bu konu hakkında tam istihbarat edinmesi için Hindistan Hükümeti tarafından Alb. Pelly'ye talimat verildi. 30 Temmuz'da Alb. Pelly, Midhat Paşa ile görüşen Alb. Herbert'tan aldığı bilgileri aktarıyordu. Bu görüşmede Midhat Paşa, güvencesinin, İngiliz ve Osmanlı Hükümetleri arasında sorun çözülene kadar müdahale edilmeyecek olan Bahreyn ile ilgili olduğunu söylemişti. Katar, buna dahil değildi (IOR/L/PS/18/B99: 24-25).

Bu gelişmeler neticesinde, Alb. Herbert'a siyasi konularda Midhat Paşa ile iletişim kurmamasına dair daha önce verilen talimatlar tekrar hatırlatılıyor; Hindistan Hükümeti'nden gelen talimatlar haricinde siyasi ve uluslararası ilkeleri veya antlaşma hak ve yükümlülüklerini içeren hususlarda doğrudan Paşa ile iletişime geçmemesi söyleniyordu. Aynı şekilde Alb. Pelly de bahsi geçen hususları Hindistan Hükümeti'ne sevk edecek ve doğrudan Alb. Herbert ile iletişim kurmayacaktı (IOR/L/PS/18/B99: 25).

30 Temmuz'da Alb. Pelly, Bnb. Smith'in Bidaa'yı ziyaret ettiğini bildiriyordu. Muhammed b. Sâni'nin evinde, Arap bayrağı görülürken oğlu Câsim'in evinde, Türk bayrağı dalgalanmaktaydı ve bu bayrak, Kuveyt Şeyhi aracılığıyla gönderilen Türk komutanının isteği üzerine çekilmişti. Şeyh Câsim, bayrak hususunda İngilizleri, Türk Sultanı'na yönlendirmişti (IOR/L/PS/18/B99: 25).

Alb. Pelly'nin yardımcısının 20 Temmuz tarihli raporuna göre, yaşlı ve halsiz olan Muhammed b. Sâni, oğlu Câsim'in etkisindeydi. Ayrıca Câsim, İngilizler tarafından korsan olarak tabir edilen Nâsır b. Mübarek'in yakın müttefiki idi ve ikisinin de bölgede sürdürülen İngiliz politikasından nefret ettikleri bilinmekteydi. Akıllarında uzun süredir Bahreyn'i talan etme düşüncesini barındıran bu iki adama Türk bayrağı, istedikleri fırsatı sunabilirdi. Şeyh Câsim, Alb. Pelly'nin yardımcısına gönderdiği mektubunda, "Biz anakarada yaşayan insanlarız ve Türk kuvvetleri karadan hareket ediyor. Bu bayrağı kabul etmem gerekiyordu, ben de öyle yaptım." diyecekti. Türk bayrağına gerekeceği kadar da

İngilizler tarafından korunmadığını söyleyecekti. Zira kendisine ait teknelerden biri yağmalanmış ve bunun için herhangi bir tazminat alamamıştı (IOR/L/PS/18/B99: 26).

Durum, Dışişleri Bakanı Granville tarafından az çok resmedilmekteydi: Bahreyn'in statüsü belirsizdi. İsa b. Tarif'in soyu, Bahreyn'i ele geçiren Uteybe kabilesine dayanmaktaydı. Mevcut Bahreyn ailesinin aslen Kuveyt'ten geldiği hatırlanırsa bu durum, belki de Kuveyt Şeyhi'nin Bidaa'da üstünlük sağlama girişimi olarak anlaşılabilirdi. Ancak Bidaa kasabası, Katar çıkıntısının doğu kısmında yer almaktaydı ve Türk gemilerinin buraya gitmesini gerektirecek herhangi bir sebep yoktu. Bu durum, Bâbîâli'den ve Midhat Paşa'dan alınan güvencelerin ruhuna da aykırıydı. Ancak Midhat Paşa'dan, Necid bölgesi haricindeki herhangi bir bölgeye veya aşiretlere müdahale edilmeyeceğine dair güvenceler alındıktan kısa bir süre sonra yerel bir gazetede, Körfez kıyılarındaki belirli yerler, Necid'e bağlı topraklar olarak gösterilmişti. Nihayetinde Bidaa kasabasında, Türk bayrağı dalgalanıyordu (IOR/L/PS/18/B99: 26). "Türkler" diyordu Granville,

... bu bölgelere yönelik sert ve ani hak iddialarında bulunmama konusunda oldukça marifetliler. Benim izlenimim, Türklerin kıyı boyunca hâkimiyet kurmaya, Abdullah'ı göreve geri getirmekten daha çok istekli olduklarıdır. Türk üstünlüğünün kurulması, belki iyi belki de kötü bir şeydir; ancak her halükârda Körfez'deki politikamızdan ayrılmayı gerektirmektedir (IOR/L/PS/18/B99: 27).

Körfez'de bu gelişmeler yaşanırken Aden'deki İngiliz yetkilisinden 31 Ağustos'ta bir rapor ulaştı. Bu raporda, Komodor Arif Bey komutasındaki Türk korveti *Lübnan* ile sevkiyat vapuru *İskenderiye*'nin, 27 Ağustos'ta Aden'e ulaştığı ve iki gün sonra Basra Körfezi'ne gitmek üzere yola çıktığı bildirilmekteydi. Arif Bey, Aden'deki İngiliz yetkilisine, Mükellâ'dan¹⁷ Basra'ya kadar uzanan mahaldeki filoyu komuta ettiğini söylemişti. 15 Eylül'de, *Lübnan* ve *İskenderiye* Buşehr'e ulaştı. Arif Bey'den, Körfez'deki Türk filosunun 10 gemiden oluşacağı öğrenilmişti. Kasım ayında Arif Bey ile görüşen Alb. Pelly ise Türk filosu için Basra'da, dokların ve bir cephaneliğin inşa edilmekte olduğunu öğrenecekti. Bunun üzerine Hindistan Hükümeti, Dışişleri Bakanı'ndan, Arif Bey tarafından yapılan açıklamanın doğruluğuna ilişkin İstanbul'daki İngiliz büyükelçisinin harekete geçirilmesini talep edecekti (IOR/L/PS/18/B99: 27). Bu durum şimdiye dek Körfez'de başarılı bir şekilde sürdürülen İngiliz politikası için elbette bir tehditti.

¹⁷ Mükellâ kasabası, Aden'in yaklaşık 480 km. doğusunda yer almaktadır.

Necid Seferi sürerken Körfez’de, İngiliz ve Osmanlı Hükümetleri arasında kısa süreli bir krize neden olan ve İngiliz tarafını oldukça uzun bir süre meşgul eden ilginç bir gelişme yaşanmıştı. Alb. Pelly, 1 Temmuz’da, Reuben David Sassoon adlı bir şahsa ait olduğu tespit edilmiş, İngiliz tescilli ve *Snipe* adlı bir geminin, Buşehr limanına yanaştığını bildirdi. 3 Temmuz’da, Alb. Herbert da Bâbîâli tarafından Muhammere’deki İran Valisi Hacı Cabir’den kiralanın ve İngiliz bayrağı taşıyan *Snipe* adlı bir geminin, Buşehr’e ulaştığında İngiliz-Hindistan yetkilileri tarafından alıkonulduğunu bildiriyordu. Midhat Paşa, Alb. Herbert’tan geminin serbest bırakılmasını istemişti. O sırada Buşehr’de bulunan *Bullfinch*’in komutanı, içinde yaklaşık 20 Türk askerinin bulunduğu *Snipe*’in limandan ayrılmasına engel olmuştu. Bu gemi ile Basra’dan Katif’e, Türk askerleri ve erzak taşınmaktaydı. Geminin kaptanı, Basra’daki İngiliz konsolos yardımcısının, Türk birliklerini taşıdığından haberdar olduğunu iddia ediyordu. Ancak bu iddia, yalanlandı. Gemideki birliklerin çok az olmasının yanı sıra Katif ve Körfez’deki diğer limanlar için çok sayıda yolcu olması göz önünde bulundurularak Hindistan Hükümeti’nden gelen talimat doğrultusunda, 2 Temmuz’da *Snipe*’in Buşehr limanından ayrılmasına müsaade edildi. Aynı gün İstanbul’daki İngiliz Büyükelçisi Elliot’dan, Körfez’deki İngiliz bandıralı gemilerin malzeme ve asker sevkiyatında kullanılmaması için Bâbîâli’ye dostane bir açıklama yapılması istendi. Bunun üzerine Elliot, Hariciye Nazırı Server Efendi ile görüşerek 5 Temmuz’da, Türk birliklerinin sevkinde İngiliz gemilerinin kullanımından kaçınılması için Midhat Paşa’ya talimat verildiğini bildirdi. Ancak *Snipe*’in kaptanı, Buşehr’den ayrılırken geminin düşmanca ele geçirilebileceği konusunda İngilizler tarafından uyarılmıştı. Bunu duyan Midhat Paşa, bu ifadenin ne anlama geldiğini ve düşmanlık konusunda hangi taraftan korkulması gerektiğini Alb. Pelly’ye soracaktı. Alb. Pelly ise cevap olarak, soruşturmayı Hükümet’e sunacağını belirtti ve herhangi bir açıklama yapmaktan kaçındı (IOR/L/PS/18/B99: 31-32, IOR/L/PS/20/CA11: 494).

Bu süreçte yaşanan bir diğer gelişme, Benî Hacir kabilesinden bir şahsın, Bahreyn Adası’nın güneybatı ucundaki “Ageria” adlı bir balıkçı köyünde ele geçirilerek öldürülmesi olayıydı. Alb. Pelly, bu konu hakkında elde ettiği bilgilerin birbiriyle tamamen tutarlı olmadığını da not ederek 1 Eylül’de Hindistan Hükümeti’ni bilgilendirecekti. Söylentilere göre 1869’da Bahreyn’den kaçarak Lahsa’da Türklerin himayesine sığınan korsan Nâsır b. Mübarek, Katar ile iletişim kurmak için kendisinin de anne tarafından bağlı olduğu Benî Hacir kabilesinden bir haberci seçmişti. Bu haberci mektuplarla Uceyr’e giderek adaya dönmekte olan Bahreyn filosuna eşlik eden bir Kuveyt teknesine bindi. Kuveyt teknesi

Ageria köyünde demirliyken iddiaya göre eski Bahreyn şefi Ali b. Halife'yi (1869) öldürenler arasında yer alan bu haberci, merhum şefin akrabaları tarafından fark edilerek yakalandı. Arap intikam yasalarına göre öldürülen habercinin üzerinde altı adet mektup bulundu. Mektuplardan birinin Ferik Nafiz Paşa tarafından Şeyh Câsim'e yazıldığı anlaşılınca Kuveyt teknesinin kaptanına geri verildi. Diğer mektuplar ise Bahreyn Şeyhi'ne teslim edilecekti. Nâsır b. Mübarek'in oğlu tarafından Şeyh Câsim'e yazılan mektubun içeriği şöyleydi: "Türk Hükümeti, dostları sevensin diye düşmanlarını yere sermek için Katar, Bahreyn ve diğer yerleri unutmamaktadır. İnşallah, yakında seni sevindirecek bir haber alacaksın." Bahreyn Şeyhi mektupları okuduktan sonra incelemesi için Alb. Pelly'ye ulaştırdı (IOR/L/PS/18/B99: 35-36).

15 Ekim'de bu kez Alb. Herbert, Midhat Paşa ile görüşüğünü ve Paşa'nın özel olarak fikrini sorduğunu bildiriyordu. Alb. Herbert'tan gelen bilgilere göre habercinin öldürülmesi olayı biraz farklılık arz etmekteydi. Lahsa'daki Türk komutanın habercisi, Katar'dan getirdiği mektuplarla Bahreyn'e vardığında Şeyh tarafından yakalanıp öldürülmüştü. Bunu duyan İngiliz yetkililer, mektupları alarak Katar'a iletmışlerdi. Midhat Paşa, İngilizlerin bu davranışına içtenlikle teşekkür etmişti. Midhat Paşa, Bahreyn Şeyhi'nden tazminat almayı düşünmekteydi. Alb. Herbert'a göre Midhat Paşa, mevcut şartlar ve verilen sözler altında Bahreyn'e karşı güç kullanamayacağı için tazminat talep etmek amacıyla Bahreyn'e bir komisyon göndermeyi düşünüyordu. Alb. Herbert, olayın nasıl vuku bulduğuna dair Alb. Pelly'den elde edilen bilgilerden haberdar edildi. Ayrıca daha fazla araştırma yapılincaya kadar Midhat Paşa ile bu husus hakkında konuşmaması talimatı verildi. Bir baskı olduğu durumda Alb. Pelly'den gelen bilgileri Midhat Paşa ile paylaşması söylendi. Bu süreçte Midhat Paşa, bir yandan da Lahsa'yı ziyaret için hazırlıklar yapmaktaydı. 24 Ekim'de Alb. Herbert, Bombay Hükümeti'ne "Midhat Paşa, Perşembe günü ayrılmayı umuyor ve gitmeden önce benden tatmin edici bir haber alamazsa habercinin ölümünü, Bahreyn'e müdahale için bir bahane haline getirmesi muhtemeldir." yazacaktı. Bombay Hükümeti'ne göre Bâbîâli tarafından verilen güvencelerin bilincinde olan Midhat Paşa'nın Bahreyn'e müdahalede bulunabileceği düşük bir ihtimaldi. Ancak bu ihtimalin gerçekleşmesi söz konusu olursa bu durum Bâbîâli tarafından verilen sözlerin ihlali olarak değerlendirilerek müdahaleye kayıtsız kalınmayacaktı. Çok düşük bir ihtimal olmasına rağmen Midhat Paşa'nın Bahreyn'e yönelik olası bir müdahalesi karşısında Alb. Pelly'ye Bahreyn'e gitmesi veya yardımcısını oraya göndermesi emredildi. Alb. Herbert'tan ise habercinin öldürülmesi olayını Alb.

Pelly'den gelen bilgilere göre Midhat Paşa'ya anlatması istendi. Ancak Alb. Herbert'a telgraf ulaştığında Midhat Paşa, Basra'ya gitmek üzere Bağdat'tan ayrılmıştı. Bu nedenle Alb. Herbert, Basra'daki İngiliz yetkilisinden Paşa'nın gelişini beklemesini ve mesajını ona iletmesini isteyecekti (IOR/L/PS/18/B99: 36).

Bombay Hükümeti bu süreçte Bahreyn'de İngiliz varlığının kuvvetli bir şekilde hissettirilmesinden yanaydı. Türklerin Bahreyn'e olası bir müdahalesi bu şekilde engellenebilirdi. Ancak bazı Türk gemileri, İngiliz gemilerine göre daha modern ve ağır silahlara sahipti. Bahreyn'e yönelik bir saldırı durumunda İngilizlerin karşılık vermesi pek mümkün değildi. Bu nedenle Alb. Pelly'den Midhat Paşa geldiğinde onu ziyaret etmesi ve amacını öğrenmesi istendi. Bahreyn'e yönelik bir saldırı durumunda ise Alb. Pelly, olayın yaşanmasına sebebiyet veren asıl kişinin Nâsır b. Mübarek'i görevlendiren Lahsa'daki Türk komutanı olduğuna dair Midhat Paşa'ya resmi bir protesto verecekti (IOR/L/PS/18/B99: 37).

Londra ile Bâbiâli arasında konuya ilişkin temaslar sürmekteydi. Server Paşa, Ali Paşa tarafından önceden verilen bu güvenceleri tekrarlıyor, ancak habercinin öldürülmesi nedeniyle Bahreyn Şeyhi'nden tazminat alınması gerektiğini söylüyordu. Londra da Bâbiâli'nin haberci cinayeti nedeniyle bir miktar tazminat hakkı olduğunu düşünmekteydi. Bu durum üzerine Hindistan Hükümeti, tazminatın kendileri aracılığıyla ödenmesi için harekete geçecekti. 27 Kasım'da Alb. Pelly'ye, Türk makamlarına herhangi bir tazminat ödenip ödenmediğini ve ne tür bir tazminat ödenmesi gerektiğini araştırması için Bahreyn'e gitmesi söylendi. Halihazırda Bahreyn'de bulunan Alb. Pelly, Bahreyn Şeyhi'nden elçinin öldürülmesiyle ilgili tam bir açıklama hazırlayıp imzalamasını istedi. Türk Komutanı, bir korvet ve gambotla 22 Kasım'da Bahreyn'e gelmişti (IOR/L/PS/18/B99: 38).

Bahreyn Şeyhi, Türk Komutanı'na, Midhat Paşa'ya iletmesi için habercinin ölümünün nasıl gerçekleştiğini açıklayan bir mektup verdi. Yaşanan olaydan duyduğu derin üzüntüyü dile getiren Bahreyn Şeyhi, Lahsa yönetiminin elçi olarak Bahreyn ile kan davası bulunan ve kötü şöhretli Nâsır b. Mübarek ile bağlantısı olan bir kişiyi görevlendirmenin hatalı olduğunu belirtiyordu. Habercinin Bahreyn'in ele geçirileceğine dair imada bulunan bir mektup taşıması da Bahreyn Şeyhi açısından endişe vericiydi. Midhat Paşa, Bahreyn Şeyhi'ne yazdığı mektubunda, 10.000 gümüş dirhem kan parası ve katilin ele geçirilip hapsedilmesini talep ediyordu. Bu talep yerine getirilmediği takdirde güç kullanmak da dahil olmak üzere gerekli tüm adımlar atılacaktı. Bu noktadan itibaren

İngilizlerin tüm uğraşı, meseleyi diplomatik yollardan çözüme kavuşturmak ve verilecek tazminatın kendileri aracılığıyla ödenmesini sağlamak üzerine olacaktı (IOR/L/PS/18/B99: 39-42).

Diğer yandan Lahsa'daki saldırılarına devam eden Suûd, kısmi bir başarıdan sonra Osmanlı birlikleri tarafından bozguna uğratarak yanındaki bedevîlerle birlikte Katar'ın iç kesimlerine çekilmek mecburiyetinde kaldı. Muhammed b. Sâni ve diğer Katar şeyhlerini, ihtiyaçlarını karşılamamaları durumunda mallarını yağmalamakla tehdit ediyordu. Ayrıca Bahreyn Şeyhi'nden sığınma talep etmişti. Alb. Pelly, Bahreyn'in mutlak tarafsızlığını ihlal ettiğine dair herhangi bir izlenime mahal vermemek için Bahreyn Şeyhi'ne, Suûd'u adadan uzak tutması tavsiyesinde bulunacaktı. Midhat Paşa, yaklaşık 300 kişiden oluşan bir birlikle Katif'ten Uceyr'e gitmek üzere denize açılmıştı. Midhat Paşa'nın niyetinin Uceyr'den Lahsa'ya ilerlemek olduğu düşünülüyordu. Suûd'un son yenilgisinden sonra Osmanlı birliklerinin yeni hedefi, Riyad olacaktı. Nafiz Paşa'nın, kış boyunca Lahsa'daki birlikleri oraya sevk etmesi olasıydı. Lahsa birliklerinin, Araplar hariç yaklaşık 10.000 askerden oluşacağı tahmin ediliyordu. Abdullah'ın kardeşi Muhammed b. Faysal'ın birkaç gün önce Lahsa'dan kaçtığı haberleri duyulmuştu. Şimdiyse Abdullah'ın oğlu Türkî ile birlikte Lahsa'yı terk ederek Riyad'a kaçtığına dair haberler yayılmaktaydı. Abdullah'ın Türk Komutanı'na, sözde kendisini yeniden iktidara getirmek amacıyla hazırlanan birliklerin hem kendisinin hem de hanedanının yerine geçmek için kullanıldığını; bu nedenle artık Türk vaatlerine inanmayacağını belirten bir mektup bıraktığı söyleniyordu. Abdullah ve kardeşinin kaçması nedeniyle Bâbîâli tarafından Necid bölgesine vali olarak İstanbul'dan rütbeli bir kişinin atanacağına ise muhtemel gözüyle bakılmaktaydı (IOR/L/PS/18/B99: 60-61).

Habercinin öldürülmesi olayı ile ilgili yazışmalar devam ederken Midhat Paşa, Bahreyn Şeyhi'ne Katif'ten haksız bir şekilde elde edilen iki teknenin iadesini talep eden 20 Aralık 1871 tarihli başka bir mektup gönderdi. İngilizlere göre Türkler, Bahreyn'i ele geçirmek için yeni bahaneler üretiyorlardı. Ancak Midhat Paşa'nın mektubunu okuyan Alb. Pelly, Bombay Hükümeti'ne "Sanırım bu tekneler, Türk Seferi başlamadan önce Suûd b. Faysal tarafından Bahreyn'e getirildi ve Bahreyn'deki belirli bir kişi veya kişilere sunuldu." diyecekti. Midhat Paşa mektubunda, Katar'dan Muhammed b. Hüseyin adlı bir şahsa ait teknelere, Suûd b. Faysal tarafından zorla el konulduğunu ve bu teknelerin şu anda Bahreyn halkının mülkiyetinde olduğunu söylüyordu. Muhammed b. Hüseyin,

dilekçesinde teknelerin iadesini talep etmekteydi. Bu yağma eylemlerinin yasalara ve geleneklere aykırı olduğunu belirten Midhat Paşa, Bahreyn Şeyhi'nden mümkün olan en kısa sürede ve tatmin edici bir şekilde teknelerin kimin elinde olduğunu tespit ederek onları asıl sahibine iade etmesini istedi. Ancak Bahreyn Şeyhi cevap olarak konuyu araştırdığını; Suûd b. Faysal'ın yetkili iken Bahreynli iki kişiye borçlu olduğunu ve onlara bu iki tekneyi borcu karşılığında verdiğini öğrendiğini söyleyecekti (IOR/L/PS/18/B99: 47).

Bahreyn Şeyhi'nin bu cevabına, Katif Kaymakamı Ali Bey'den yanıt geldi. Ali Bey, Bahreyn Şeyhi gibi bir kişiden böyle saçma ve rahatsız edici bir cevap almayı beklemediğini, Midhat Paşa'nın ayrılmadan önce gerekli talimatları kendisine verdiğini söyleyerek Şeyh'in nihai kararını kendisine bildirmesini istedi. Konu hakkında daha detaylı araştırma yapan Alb. Pelly'nin de teknelerin haksız bir şekilde elde edildiğine dair şüpheleri artmıştı. Bu nedenle Bahreyn Şeyhi, Alb. Pelly'nin tavsiyesi üzerine Midhat Paşa'ya Ali Bey'den gelen mektubun kopyasını da ekleyerek bir mektup gönderdi. Bu mektupta Ali Bey'in mektubunun tehditkâr yönü dolayısıyla duyduğu üzüntüyü belirterek bahsi geçen tekneleri, Bahreyn'deki İngiliz yetkililerinin huzurunda iade etmeyi kabul ediyordu (IOR/L/PS/18/B99: 47-48). Adalet, bu kez İngilizlerin değil; Türklerin girişimiyle sağlanmış oldu.

Alb. Pelly'nin 13 Ocak tarihli son raporunda Türk gemisi *Asur*'un, bir gemi eşliğinde ve bir tabur askerle birlikte Bidaa'ya ilerlediği yazıyordu. Alb. Pelly'nin asistanı tarafından toplanan bilgilere göre gemiler Bidaa'ya ulaştığında Muhammed b. Sâni, gemiye davet edilmiş; ancak o reddetmişti. Ardından Kuveyt Şeyhi Abdullah b. Sabah'ın ricası üzerine oğlu Câsim ile birlikte gemiye bindi. Türk komutanı, Şeyh Muhammed'e ve oğluna şeref elbiselerini takdim ettikten sonra "Sen yardım istedin ve bize buraya gelip size yardım etmemiz emredildi; asker çıkaracağız" dedi. Şeyh Muhammed cevap olarak "Yardım istedim, ama Suûd ile kavga ettiğim zamandı. Şimdi arkadaşız, geri dönseniz iyi olur; burası size göre değil, sana da 1000 adamına da yiyecek yok." diyecekti. Türk komutanı ise "Aldığım emir karaya çıkmak. Karaya çıkmam gerekiyor, hükümete bizi istemediğinizi söylemek için yazsan iyi olur, emredildiği zaman giderim." şeklinde yanıt verdi. Birlik karaya çıktı ve "El-Maselim" adlı bir kaleyi ve yakınındaki birkaç evi ele geçirdi. Daha büyük olan Türk gemisi gitmişti, ama daha küçük olanı hâlâ Bidaa'daydı. 27 Ocak tarihinde Alb. Pelly, Türk birliklerinin Bidaa'dan çekildiğini ve orada sadece

depoların korunması için bir müfrezenin kaldığını rapor etti. Katar Araplarının bu durumdan memnun olmadıkları söyleniyordu (IOR/L/PS/18/B99: 63-64).

Nitekim Lahsa ve Katar'ın kontrol altına alınmasından sonra Midhat Paşa, bölgede idarî düzenlemelere başladı. Bu doğrultuda Hofuf, Katar, Katif ve Müberrez'e birer kaza statüsü kazandırılarak Necid (Lahsa) Sancağı kuruldu ve Nafiz Paşa "mutasarrıf" olarak görevlendirildi. Türk bayrağının dalgalandığı Katar'da, artık Binbaşı Ömer Bey komutasında bir Türk müfrezesi de bulunacak ve Şeyh Câsim, Katar Kazası'nın kaymakamı olarak tayin edilecekti (Kurşun, 2004: 58-59).

Şeyh Câsim'e kaymakamlık statüsü verilmesi ve bir Türk garnizonunun varlığı, Katar'da İngiliz faaliyetlerinin azalmasına oldukça katkı sağlamıştır. Ancak İngilizler, Bahreyn ve Ateşkes Şeyhlikleri ile imzaladıkları antlaşmalar vesilesiyle zaman zaman Katar'a müdahale etmekten de çekinmeyeceklerdir. Osmanlı Kazası olmasından sonra Katar'ın idarî ve ekonomik durumu hakkında, İngiliz arşiv belgeleri üzerinden detaylı bilgilere ulaşılması mümkün olmamaktadır.

4.3. Şeyh Zâyid ile Şeyh Câsim Arasındaki Düşmanlıklar

Körfez yetkilisi Alb. E. C. Ross, 9 Haziran 1888'de Şarika'daki İngiliz ajanından Şeyh Zâyid ile Şeyh Câsim arasındaki husumete dair istihbarat istemişti. Bu istek doğrultusunda, 29 Haziran 1888 tarihli bir rapor, Körfez yetkilisine ulaştırıldı. Raporda belirtildiğine göre birkaç yıl önce, Abu Dabi halkına ait bir dalış teknesinin, Bidaa'da gece yarısı saldırıya uğraması; teknedeki incilerin ve diğer eşyaların alınarak mürettebatın bir kısmının öldürülmesi, Şeyh Zâyid ile Şeyh Câsim arasında düşmanlığa yol açmıştı. Sonra yine Şeyh Câsim'in, el-Murra bedevîlerine, Levah'a giden Benî Yas kafilesini yağmalattığı ve bazı adamların öldürüldüğü bildirilmişti. Bunun üzerine, Şeyh Zâyid de bir sefer düzenleyerek el-Murra bedevîlerini yağmalatacaktı (IOR/R/15/1/189: 78).

Bu olaydan sonra el-Murra bedevîleri, Şeyh Zâyid ile barış yaptılar. Ardından Şeyh Câsim'in zümresinden Muhammed b. Abdulvehhab¹⁸ adlı bir şahıs, Abu Dabi'ye gelerek Şeyh Câsim ile Şeyh Zâyid'in arasını düzeltti. Ancak bir süre sonra, Şeyh Câsim'in Udeyd'de bir yerleşim yeri kurmak istemesi ve Şeyh Zâyid'in buna rıza göstermemesi,

¹⁸ Bu şahıs, Katar Kazası İdare Meclisi Azası olarak belirtilmektedir. Bkz. (Kurşun, 2004: 70).

aralarındaki husumeti tekrar başlattı. Ayrıca Katar'dan denize açılan Benî Hacı korsanlarının, Abu Dabi'ye ait bir dalış teknesine saldırması ve bir kişinin öldürülmesi; Şeyh Câsim ve Vakra Şeyhi'nin, silahlı adamlar eşliğinde Şeyh Zâyid'in bölgesine girerek kıyı boyunca birkaç koyu dolaştıktan sonra Dalma Adası'na gitmeleri gibi gelişmeler de tansiyonu yükseltmişti.

Yıl boyunca Menâsır bedevîlerinden bir grup, Katar halkıyla yaşanan bazı anlaşmazlıklar nedeniyle Katar'a baskınlar düzenledi. Şeyh Câsim ise bu baskınların, Şeyh Zâyid'in kışkırtması sonucu yapıldığını düşünüyordu. Bu nedenle Şeyh Câsim, Katar sakinleri ve bazı bedevîler eşliğinde, Şeyh Zâyid'in bölgesine misilleme girişiminde bulundu. Ele geçirdikleri bütün develeri alıp götürdüler ve develerin bir kısmını bedevîlere pay ettiler. Ayrıca Şeyh Câsim'in, Şeyh Zâyid'e küstah bir mesaj gönderdiği söylenmekteydi. Tüm bu yaşananlar, Şeyh Zâyid'in Katar'a bir sefer düzenlemesine yol açmıştı (IOR/R/15/1/189: 79-80).

Yaklaşık 6 ay sonra, Bahreyn'deki İngiliz ajanından Alb. Ross'a bir rapor ulaştı. 20 Ocak 1889 tarihli bu raporda, Şeyh Câsim ve adamları tarafından Benî Yas'a yönelik bir sefer ve Abu Dabi'nin batısında, yaklaşık dört günlük yürüyüş mesafesinde yer alan, Zafrah olarak da adlandırılan, Liva adlı bir yerde çok sayıda Arap'ın katledildiği haberi yer almaktaydı. Şeyh Câsim, durumu haber vermek için Bahreyn Şeyhi'ne, özel haberci göndermişti. Liva sakinlerinden yaklaşık 520 kişinin öldürüldüğü; Şeyh Câsim'in büyük ganimetlerle ve ordusuyla sağ salim geri döndüğü söyleniyordu. Şeyh Câsim'in henüz Bidaa'ya ulaşmadığı da belirtilmekteydi. Ayrıca Şeyh Zâyid'in kuzeni, İsa b. Ziyab, Abu Dabi'den gelerek Bahreyn Şeyhi ile görüşmüştü. Alb. Ross, bu gelişmeleri, 31 Ocak 1889'da Hindistan Hükümeti'ne bildirdi.

Şeyh Câsim'in, Bahreyn Şeyhi İsa b. Ali'ye yazdığı, 13 Ocak 1889 tarihli mektubun çevirisi:

13 Ocak 1889 tarihli.
Câsim b. Muhammed b. Sâni'den
Bahreyn Şefi, Şeyh İsa b. Ali'ye,

Övgülerden sonra. - Lütufları ve iyi alışkanlıklara sahip olanlara art arda bahşedilen armağanları için Allah'a minnettarım. Allah'ın bize lütfettiği zaferi ve başarıyı, zalimlerin rezilliğini ve onların helâkini sana müjdelemeliyim. Bana Zâyid'in sahaya çıktığı bildirildiğinde, onunla karşılaşmak ve çarpışmak istedim. Liva'ya doğudan yaklaştığımızda, onun

kasabasına sığındığını öğrendik ve doğudan Liva'ya girdik ve adamlarımız yağmalamayı, katletmeyi ve yakmayı görev edinirken, her yönden tüm kasabayı ele geçirene kadar batı yönünde ilerledik. Bu katliamdan kurtulan sakinler, içinde iki hisar bulunan kaleye sığınmışlardı. Liva'ya girişimizin 6. gününde kaleye ulaştık. Burası bölgedeki en güçlü kale.

Bölgenin genelinde yaklaşık 120 erkek öldürüldü. Liva'nın önünde durduğumuzda yaklaşık 400 adam kaleyi savunmak için hazırды ve girişimize direndiler. Halkımız ani bir saldırı yaptı ve tüm adamlar öldürüldü; defalarca oradan geçmelerine rağmen öldürülenlerin sayısını tespit etmek imkansızdı. Yakalanan bazı köleler, kaledeki adamların sayısının 400 civarında olduğunu belirtiyor. Bütün kasaba kendini tamamen yıkılmış ve doğudan batıya harabelerle çevrili buldu, bütün tarlaları sanki bir gün önce yokmuş gibi biçildi. Ölenler arasında Âl Bu Felâh'ın önde gelen adamlarından yaklaşık 15 kişi vardı. Ordumuz tüm mal varlığına el koyarken kadınlar ve çocuklar kıyıya doğru kaçtı. Ve orada yaklaşık 12 gün kaldık. Günlük namazlarımız için bir araya gelirdik ve "müezzin" her zamanki saatlerde namaza çağırırdı; orası aylar ve yıllarca bir "müezzin" sesinin duyulmadığı, insanların bir araya gelip namaz kılmadığı yerdі. Orada kaldığımız uzun süre boyunca, civarda bir cami bile bulamadık. Adamlarımız onları boğazlarken her biri Allah'tan başka birinden yardım istemeye başladı, bazıları "Ey Abdülkadir" diye bağırırdı; diğerleri, "Ah Ebu Behlül." O halde bizler ve tüm Müslümanlar, zalimlerin meskenlerini helak ettiği ve zalimlerin tüm izlerini sildiği için Yüce Allah'a şükürümüzü ve sevincimizi dile getirmeliyiz. Halkımızdan bir kısmı, defalarca uyarımıza rağmen onlara neden bu yerde kaldıklarını sorduklarında ne kendilerinin ne de atalarının herhangi bir hükümdar veya sultanın Liva'ya girdiğini veya bu yönde bir eğilim olduğunu hiçbir tarihi kayıta duymadıklarını ve görmediklerini söylediler. Ahmed b. Mecid'i sana bu müjdeyi iletmesi ve olayı sözlü olarak anlatması için gönderiyorum. Her koşulda Allah'a şükrediyorum. Umarım güvendesinizdir, selamlar.

Ailenize, merhum Şeyh Ahmed'in kardeşlerine, oğullarına ve zaferimizin haberine sevinenlere selamlarımı iletin. Oğullarım Halîfe, Sâni, Abdullah, Abdurrahman ve kabile üyelerimiz hepinize selamlarımı gönderiyor.

Şimdi el-Harf'tayız ve ayın ortasına kadar her şeyin tatmin edici bir şekilde olmasını Allah'tan umuyoruz, selamlar (IOR/R/15/1/189: 626-627).

Bu olaylar yaşanırken Alb. Ross'tan Hindistan Hükümeti'ne, 4 Şubat 1889 tarihli, yeni bir rapor ulaştı. Vehhâbî Emiri'nin ailesinden Şeyh İbrahim b. Abdullah b. Abdullah b. Sâniyyan, yakın zamanda Buşehr'e gelerek Alb. Ross'u ziyaret etmişti. Şeyh İbrahim'in babası, Abdullah Paşa, Şûrâ-yı Devlet'in bir üyesi olarak İstanbul'da ikamet etmekteydi. Şeyh İbrahim, birkaç ay önce İstanbul'dan Maskat'a gelmiş; burada kısa bir süre kaldıktan sonra, yaklaşık iki aydır bulunduğu Bahreyn'e geçmişti. Körfez'e gelmekteki amacının,

Şeyh Câsim ile Şeyh Zâyid arasında bir uzlaşma sağlamak olduğunu söylüyordu. Şeyh Câsim'i Katar'da ziyaret etmiş ancak onu inatçı bulmuştu ve iddiaya göre Şeyh Câsim'den bir tür deli olarak bahsediyordu (IOR/R/15/1/189: 627).

İngilizler adına çalışan Bahreyn'deki gizli ajan, 25 Ocak tarihli raporunda, Şeyh İbrahim hakkında şu bilgileri paylaşıyordu:

İstanbul'dan buraya gelmesinin amacı hakkında araştırma yaptığım İbrahim b. Sâniyyan ile bir görüşme yaptım. Gerçek şu ki Câsim, Şeyh Zâyid ile arasında çıkan ve oğlunun öldürülmesiyle sonuçlanan kavgadan sonra İstanbul'daki (İbrahim'in) babasına bir mektup yazdı; ayrıntılı bilgi verdi ve konuyu Sultan'a iletmesini istedi. Fakat babası, aralarında bir uzlaşma sağlamak için İbrahim'i bu bölgeye göndermeyi düşünmüştü. Önce birkaç gün kaldığı Maskat'ı ziyaret etti ve babalarının ölümü üzerine Seyid Faysal hazretleri ve kardeşlerine taziye ziyaretinde bulundu. Sonra birkaç gün kalacağı Bahreyn'e gitti. Ardından Katar'a geçti, Câsim ile görüştü ve Şeyh Zâyid ile arasında barışı sağlamak için defalarca çaba sarf etti. Ama hepsi başarısızlıkla sonuçlandı. O, inatçıydı ve eğer Zâyid'in oğlunu ele geçirebilir ve onu öldürmesi için kendisine teslim edebilirse, o zaman tatmin olacağını ve meselenin kapanmasına izin vereceğini söylüyordu. Câsim'i inatçı bularak Bahreyn'e döndü. Câsim, İbrahim'in babasına yazdıktan sonra bir cevap beklemedi, aynı anda hemen İbn Raşid'e yazarak bu konuda onun yardımını istedi. İbrahim, kış mevsiminin biraz yumuşaması için bir süre İstanbul'da kalacağını, çünkü şu anda İstanbul'un çok soğuk olduğunu söyledi. O, yaklaşık iki hafta sonra Port Said'e ve oradan da İstanbul'a gitmeyi planlıyordu (IOR/R/15/1/189: 627-628).

Şarika'daki İngiliz temsilcisinin 25 Ocak tarihli raporuna göre Şeyh Câsim ve İbn Raşid'in adamlarının Zafrah'a geldikleri duyulmuştu. Burada yaşayanları öldürerek hurma ağaçlarını kesmişler ve develeri götürmüşlerdi. Habercilerinin ise Bureymi'ye geldiği söyleniyordu. Bölgedeki şeyhler, büyük bir korku içindeydiler. Şeyh Zâyid, henüz Abu Dabi'den ayrılmamıştı. Bölgedeki Bedeviler de batıdan doğuya kaçarak sığınacak bir yer arıyorlardı. Maskat İmamı Seyid Faysal, Rasu'l-Hayme Şefi'nden, Batna'ya giriş sağlayan çeşitli dağ geçitlerini korumak için adamlar yerleştirmesini istemişti. İngiliz temsilcisi, Şeyh Câsim ile Şeyh Zâyid arasındaki bu husumete, İngiliz Hükümeti'nin müdahale edeceğini düşünmediğini söylemişti. Ancak üçüncü bir tarafın müdahalesi söz konusu olursa İngiliz Hükümeti tarafından buna izin verilmeyecekti (IOR/R/15/1/189: 629). Çünkü oğlu öldürülen Şeyh Câsim'in intikamını alması, normal ve haklı bir durum idi.

Alb. Ross, Abdullah Paşa'nın oğlu İbrahim'den gizlilik vaadiyle Şeyh Câsim'in mektubunun bir nüshasını almıştı. Abdullah Paşa'nın, Şeyh Câsim'in görüş ve isteklerini

Bâbîâli'ye bildirmek için hiçbir adım atmadığını düşünüyordu. Bununla birlikte Alb. Ross'a göre Şeyh Câsim'in, Bâbîâli'ye, planlarını benimsetmek veya lehine ikna etmeye çalışmak için başka kanalları da kullanması muhtemel olarak görünmekteydi. Destek almadan Uman'ın herhangi bir bölgesini ele geçirmek Şeyh Câsim'i aşacak bir girişimdi. Rastgele ve ani baskınlarda başarı gösterebilirdi. Ancak o, Bâbîâli'ye yaptığı başvurunun ardından, bu dönemde Orta Necid'de ve ayrıca Arabistan'ın kuzeybatı bölgelerinde güçlü bir konumda bulunan İbn Raşid'e benzer bir çağrıda bulunmuştu. Söylentilere göre İbn Raşid'in hareket etmeden önce Bâbîâli'den bir cevap beklediği de pek muhtemeldi. Alb. Ross'a göre mümkünse şu anda sürmekte olan tehlikeli sınır savaşını durduracak ve Uman illerinde herhangi geniş çaplı bir saldırı olasılığını önleyecek olan Bâbîâli ile uzlaşmaya varılması gerekiyordu (IOR/R/15/1/189: 630). Böylece İngilizler tarafından hiçbir zaman kabul edilmemiş olan, Osmanlı Devleti'nin Katar kıyılarındaki hâkimiyeti, *de facto* olarak tanınmış olacaktı. Ancak Alb. Ross'un bu önerisi, Hindistan Hükümeti tarafından kabul görmedi.

Şeyh Câsim'in, Abdullah Paşa'ya yazdığı 9 Haziran 1888 tarihli mektubun içeriği şöyledir:

Abdullah İbn Sâniyyan es-Suûd Paşa Hazretlerine, 28 Ramazan 1305, 9 Haziran 1888 tarihli.

Orada hakkımda herhangi bir haber geldiğinde sizden talep etmesem de yokluğumu gidereceğinize ve size detay vermesem de benim orada bulunmamdan daha iyisini yapacağınıza eminim. Şu anda başıma bir talihsizlik geldi ve bu durum beni size haber vermeye mecbur etti. Ben önce Allah'ın, sonra da sizin yardımınızı istiyorum; Allah'a ve size iyi ümit besliyorum. Allah'ın izniyle siz ve cömert yardımınız sayesinde amacıma ulaşacağım. Necid Kazası'nı ele geçirdiğinden beri ben ve bana bağlı olanlar Türk Hükümeti'ne itaat ettik, biat ettik; başkaları paraları ödenmedikçe hizmet etmezken biz karşılıksız olarak hizmet ettik. Bilhassa, tüm bu zaman zarfında Katar bölgesinin kaymakamı oldum; bütün işlerimi bir kenara bıraktım ve Yüce Hükümet'in hizmetine katıldım, hiçbir zaman maaş istemedim. Hükümet'in hizmetinde dinimizin yararı için elimden gelenin en iyisini yaptım.

Uman'a gelince, onun durumunu ve ondan elde edilebilecek geliri ve bu bölge ve sakinlerinin Necid Hükümeti'ne tabi olduğunu çok iyi biliyorsunuz. Türk Hükümet'i Necid'i ele geçirdiğinden beri Uman kendi haline bırakılmış, kimse onu dikkate almamış ve her ilçe kendi sakinlerinin elinde kalmıştır. Zâyid b. Halife'nin Uman sakinlerinden biri olduğunu, size ve Suûd'a vergi ödeyen ilk kişi olduğunu biliyorsunuz. Suûd'un gücü zayıfladığında Hükümet'in Uman'a aldırış etmemesi nedeniyle yukarıdaki Zâyid güçlendi ve üstün güç elde edinceye ve onların efendisi oluncaya

kadar halk arasında anlaşmazlıklar yaratma ve tüm gelirleri ele geçirme eğilimine girdi. Allah ve yüce Türk Hükümeti'nin yardımı haricinde, halk güçsüz olduğu ve ona karşı koyamadığı için onları ezdi ve onlara zulmetti. Bu, Suûd'un adaletinden ve iyi muamelesinden sonra oldu. Ama Hükümet, onları (Uman halkını) ihmal etti ve sanki Necid yönetimine tabi değillermiş gibi onları dışarıda bıraktı.

Sonra kasaba ve köy sakinlerinden bazıları yardım istemek için bana geldiler ve Hükümet ile birlikte çabalarımı onlar için kullanmamı ve Zâyid b. Halife'nin üzerlerindeki yargı yetkisinden kurtulmalarını sağlamamı istediler. Daha sonra kasaba ve köylerin sakinlerinden bazıları; cinayet işleyen, talan eden, Allah'tan korkmayan ve O'nun gazabını bilmeyen bu kişiden kurtulmak için benden yardım isteyerek Hükümet'in Necid Kazası ve yargı yetkisi içindeki topraklara eskisi gibi dahil etmesi, böylece sakinlerin huzur ve sükûnet bulması ve onlara karşı güvende olmaları için bana başvurdular. Onlara güzel sözler ve ümitler verdim ve buralara gelen her vali ve mutasarrıfa bu meseleyi arz ettim. Onlar bana güzel vaatlerde bulundular, ben de Allah'tan ve merhametli Hükümet'ten bir kurtuluş ümidiyle yaşayan ve eskiden mutlu olan sakinlere benzer sözler verdim. Ama aylar, yıllar geçti ve sonuç alınamadı; Hükümet oldukça ihmalkardı ki bu doğru değildi. Çünkü bu insanlar onların (Osmanlı'nın) tebaasıydı ve Necid yönetiminin yetki alanında yaşıyordu. Uman'ın gelirleri Necid'in gelirine eşittir, özellikle yüce Hükümet'in eline geçtiğinde belki de daha fazla olacaktır.

Zâyid b. Halife benim tavsiyemi ve Hükümet memurlarıyla gösterdiğim çabaları öğrendiğinde zihninde bana karşı düşmanlık besledi ve emri altındaki kabileleri kışkırttı. Emrindeki kabileler bölgemizi basmaya, mallarımızı yağmalamaya, erkeklerimizi öldürmeye, kadınlarımızı taciz etmeye ve özgür insanlarımızı köleleştirmeye başladı. Lakin ben yüce Hükümet'e bağlı olduğum için hiçbir şey yapamadım ve kabilelerimin Zâyid'e veya kabilelerine karşı herhangi bir hakarete bulunmalarını engelledim. Onun elinden ne kadar aşağılanma yaşadıysak ve bize her ne zulmü yaptıysa ben bu bölgede bulunan Hükümet yetkililerine bu durumu aynen şikâyet ettim. Hükümet'in adaletsizliği düzelterceğini ve şiddet eylemleri için onu cezalandıracağını umuyordum. Bize adil sözler verdiler ve bugüne kadar bizi güçlü umutlarla beslediler, ancak bir sonuç çıkmadı.

Zâyid, Hükümet'ten herhangi bir muhalefet ya da tepki görmediği için Hükümet'i hor gördü ve yüce Hükümet'in onur duygusu taşımadığını ve tebaasını güvence altına almadığı topraklarını ihmal ettiğini düşündü. O, Katar ve buraya bağlı yerleri ele geçirip Uman'a dahil etmek istiyordu; bu doğrultuda oğlu Halife ve kayınbiraderi Muhammed b. Seyf komutasında bir ordu hazırladı. Bizler, Allah'ın ve yüce Hükümet'in himayesi ve koruması altında olmamıza rağmen onları, Katar kasabasını ele geçirmeleri için gönderdi. Biz onun bu kadarına cüret edeceğini hiç düşünmemiştik. Büyük bir güç bile yüce Hükümet'in bayrağının koruması altındaki bir kasabaya karşı böyle davranmaya cesaret edemezdi. Hepimiz Katar kasabasından uzaktaydık; sadece oğlum Ali ve diğer bazı sakinler kasabadaydı. 30 Mayıs 1888'de sabah namazı vaktinde saldırdılar ve onları hazırlıksız yakaladılar. Gürültü yaptılar ve evlerinden çıkanları, kapısının

önünde öldürdüler. Ve Allah öyle hükmetti ki, öldürülenler arasında oğlum Ali de vardı. Şehrin ileri gelenlerinden elli kişi daha öldürüldü ve eşit sayıda ya da belki de daha fazla kişi yaralandı. Elçi bir süre sonra bu haberi bize getirdi. Şehir halkımızın takviye almak üzere olduğunu duyduklarında ise ellerinden geleni yağmaladılar ve geri döndüler. Ben ve kabiledekiler her şey bittikten sonra Allah'ın takdiri üzere geldik fakat düşman uzaklaşmıştı. Allah'ın bize intikam nasip etmesi için onların peşine düşmek istedik ancak bu konuyu Hükümet'e bildirmeden önce herhangi bir şey yapmaktan çekindik. Bu yüzden Allah'a güvendik ve konuyu Yüce Hükümet'e havale edene kadar acele etmedik. Aslında Zâyid'in bu cüretkâr eylemi, Hükümet'i küçük düşürücüdür; çünkü ben Hükümet'in hizmetkârıyım ve onun koruması altındayım. Gerçi biz kendimizi Hükümet koruması altına almadan önce de o, cüretkâr şekilde hareket etme gücüne sahipti. Yani eğer Hükümet onur duygusuyla hareket ederse ve yüce konumunu yapılan bu hakarete karşı korursa ya da eylemlerimize göz yumarsa; Zâyid ve Uman topraklarına karşı hareket etmemiz için bize izin verirse her şey yolunda olacaktır. Onu ele geçirdiğimde hem ben hem de o, Allah'ın ve Hükümet'in emrinde olacağız. Onur duygum, Yüce Hükümet'in saygı ve onurunu sağlam tutmak, korumak ve çıkarlarına faydalı şeyler yapmak için kabardığı. Çünkü Uman topraklarını güvence altına almak ve daha önce olduğu gibi Necid'in yetki alanına dahil etmek, Hükümet'in adını ve şerefini arttıracak ve hazinesine fayda sağlayacaktır.

Herhangi bir kayıp, hepimiz için bir kayıptır. Size olan umudum, konuyu size iletmeye ve tüm detayları vermeye beni teşvik etti. Biliyorum, Allah'a şükür nasihatınız Hükümet tarafından kabul ediliyor. Umuyorum ki bu meseleyi Sultan'a arz edeceksiniz ve Allah'ın lütfuyla inşallah amacımıza ulaşacağız. İki şeyden biri olmalı: Hükümet ya Uman'ı ele geçirme görevini üstlenecek ve bizler bu konuda her şekilde yardımımızı vereceğiz ya da Hükümet'in bölgeyi ele geçirmemize ve güvenliğini sağlamamıza izin vermesini istiyoruz. Allah'ın ve Yüce Hükümet'in lütfu ve yardımıyla (Uman) topraklarına boyun eğdirmeyi ve yüce Hükümet'in refahı için dua edecek olan sakinlerini sefil durumlarından kurtarmayı umuyorum. Bundan sonra Hükümet, bu işin sorumluluğunu benim üstlenmemi ve Uman'ın gelirlerini Hükümet'e vermemi isterse ya da meseleyi kendisi halletmek isterse ikisinden birini seçmekte özgür olacaktır.

Bu konuda beni her şekilde temsil etmenizi rica ederim, umarım bu konuyu ihmal etmez ve bana erken bir cevap gönderirsiniz.

Lütfen bana her zaman yazın ve burada yapılmasını istediğiniz her şeyi bana bildirin. İbrahim'e ve kardeşlerine selamlarımı iletin. Oğullarım da size selam gönderiyor. Daima Allah'ın koruması altında kalın, esenlik ve ilahi nimetler üzerinize olsun (IOR/R/15/1/189: 631-633).

Dubai'de Şeyh Zâyid'in kayınbiraderi Muhammed b. Seyf'ten elde edilen bilgilere göre Şeyh Câsim'in yaklaşık 1000 develi adamı vardı. Zafrah'ta hurma tarlalarına sahip olan Menâsır ve Mazari aşiretinden az sayıdaki bir grup Arap, Zafrah Kalesi'ne sığınarak

kendilerini güvence altına almışlardı. Şeyh Câsim'in kaleyi ele geçirmek için yaptığı saldırıda adamlarından yaklaşık 50 kişi öldürülmüştü. Sonra Şeyh Câsim'in safında yer alan Hamid b. Mana el-Mansuri, ondan kaledeki insanlar için güvenlik sözü aldı. Bunun üzerine Menâsır aşiretine mensup Araplar kaleden ayrıldı. Ardından Şeyh Câsim'in adamları ikinci bir saldırı yaparak kaleyi ele geçirdiler ve kalede bulunan Mazari aşiretinden yaklaşık 25 kişiyi katlettiler. Birkaç esir aldılar, kalenin duvarlarını ise yıktılar (IOR/R/15/1/189: 634).

Muhammed b. Seyf, ayrıca Şarika, Acman ve Ummül-Kayveyn'i de ziyaret etmişti. Şeyh Zâyid, bu kasabaların şeflerinden, Şeyh Câsim ile olan savaşında kendisine yardım etmelerini istemişti. Ancak bu çağrıya olumlu cevap veren tek şef, Dubai Şefi olacaktı. Dubai Şefi, iç kesimlerde bulunan Menâsır, Mazari ve diğer aşiretlerin kampında, Şeyh Zâyid ile buluşmak için hazırlıklara başladı. Söylenilene göre Şeyh Zâyid; oğulları, kardeşi, Âl Bu Felâh'ın ve Âl Bu Felâse'nin büyükleri ile Katar'a gidecek ve amaçlarına ulaşana kadar geri dönmeyecekti (IOR/R/15/1/189: 635).

Şubat ayında İngilizler tarafından hazırlanan raporlarda, Şeyh Zâyid ile Şeyh Câsim arasında yaşanan husumet ve öldürülenlerin sayısı ile ilgili tutarsızlıklar olduğu gün yüzüne çıkmıştı. Zafrah'a düzenlenen saldırıda, Şeyh Câsim'in yanında bulunan Naim aşiretinden Ebu Garib, öldürülenlerin sayısının yaklaşık 100 kişiyi bulduğunu, Şeyh Câsim'in 18 adamının öldüğünü, 13 adamının ise yaralandığını söylemişti. Ayrıca Şeyh Câsim, Arapların adetlerine aykırı olarak hiç kimsenin şefaatinin kabul etmeyecekti. Abu Dabi'den gelenler ise Şeyh Zâyid'in yaklaşık 70 adamının öldürüldüğünü ve Şeyh Câsim'in yaklaşık 45 adamını kaybettiğini söylüyorlardı. Şeyh Zâyid, kendisine bağlı tüm aşiret üyelerine haber göndermişti (IOR/R/15/1/189: 635).

Şeyh Zâyid, Şeyh Câsim'i karşılamak için Abu Dabi'den ayrılmamıştı. Çünkü Şeyh Câsim'in, İbn Raşid'in desteğini almadan Zafrah'a kadar gelemeyeceğini düşünmüştü. Bidaa'dan gelenler, Şeyh Câsim'in korunmak için kasabanın etrafına kuleler diktiğini ve Vakra halkının, Şeyh Zâyid'den korktukları için şehir duvarlarını yeniden inşa ettiğini bildiriyordu. Şeyh Câsim ve yanındaki gruplar şimdilik evlerine dönmüşlerdi. Ancak Şeyh Zâyid'in, Katar'a saldırması durumunda, yaklaşık 5000 savaşçı toplayabileceği söylenmekteydi. Türk askerleri ise Naycah'taki kasabayı ve sulama yerini koruyacaktı (IOR/R/15/1/189: 635-636).

20 Şubat'ta gelen bilgilere göre Şeyh Câsim, Zübâre'de Naim aşiretiyle birlikteydi ve Nasır b. Cabir'in kızıyla evlenmeye niyetli olduğu söyleniyordu. Bidaa sakinleri, kuleler inşa etmekle meşguldüler ve bugüne kadar yaklaşık 11 kule inşa etmişlerdi. Gelen yanlış bilgiler doğrultusunda Bidaa'yı savunmak için her gün dışarı çıkıyorlar, sonra da geri dönüyorlardı. Türk askerleri ise kasabadan yaklaşık 5 km. uzaklıktaki sulama yeri olan Naycah'a yerleşmişti. Yanlarına cephane almışlardı, bir saldırı olursa savaşıyorlardı. Şeyh Câsim'in, Türk askerlerine, Şeyh Zâyid'e karşı savaşmaları için rüşvet olarak para ve pirinç verdiği söyleniyordu. Ama kurallara göre Şeyh Câsim onları zorlamadıkça ve bir kaymakam olarak onlara mührü altında yazılı bir emir vermedikçe ya da komutanı hileyle buna ikna etmedikçe Türk askerleri, bu sınıra ötesine geçemezlerdi. Şeyh Zâyid, Katar'a gitmek üzere Abu Dabi'den hareket etmişti. Vakra halkı, kuleleri ve şehir duvarlarını onarmıştı. Türk askerleri de sulama yeri Naycah'a giden yol boyunca savunma tatbikatı yapmışlardı. Şeyh Câsim, Basra ve Kuveyt'e, mektup taşıyan bir ulak göndermişti. Şeyh Zâyid'in onlara saldırması durumunda kasabalarının dışına çıkacakları ve onunla kasabadan biraz uzakta karşılaşacakları söyleniyordu (IOR/R/15/1/189: 636).

15 Şubat'ta Şeyh Zâyid ve Dubai Şefi Şeyh Râşid b. Maktum istişare etmek için Ganaza'da bir araya geldi. Kadınları ve çocukları öldürdüğü için Şeyh Câsim'e kızgın olan Abu Dabi sakinleri, mühimmat, erzak ve deve satın almaya devam ediyorlardı. Abu Dabi'de mevcut 2000 atlı vardı. Ayrıca Abu Dabi halkı, savaşçıları Abu Dabi'ye geri çekerek Zafrâh'taki katliama sebebiyet verdiği için Şeyh Zâyid'i de suçluyorlardı. Şeyh Zâyid'in herhangi bir adamını yaya olarak yanına almak istemediği için kısa bir süre içinde Abu Dabi'de 5000 atlının toplanacağı söyleniyordu. Şeyh Zâyid, Benî Gâfir'in bütün reislerine, kendisine yardım etmeleri için haber vermiş ve eğer bunu yapmazlarsa, bundan sonra Menâsır ile bir sıkıntı yaşadıklarında müdahale etmeyeceğini söylemişti (IOR/R/15/1/189: 637).

Şarika'daki İngiliz temsilcisi, Abu Dabi'ye gittiğinde Cuma b. Saif ve Halef b. Gays adlı şahıslardan, Şeyh Câsim'in Zafrâh'a düzenlediği saldırının ayrıntılarını öğrendi. Mazari üyesi bu iki şahıs, saldırı esnasında Zafrâh'taydı ve Menâsır üyesi olduklarını söyleyerek hayatta kalmışlardı. Anlattıklarına göre Şeyh Câsim kaleye yaklaştığında çatışma başlamış ve çatışmalarda birçok adamı vurulmuştu. Kalede bulunan 80 kişi, genellikle yaşlı ve hurma ağaçlarına bakan insanlardı. Çünkü Şeyh Zâyid Zafrâh'tan Abu Dabi'ye kadar bütün savaşçıları geri çekmişti. Saldırı esnasında Hamid b. Mana el-

Mansuri'nin kaleye yaklaşarak Menâsır üyelerinin Şeyh Câsim tarafından bağışlayacağını söylemesi üzerine Mazari'den 30 kişi, Menâsır üyesi olduklarını söyleyerek kaleden dışarı çıktı. Ardından Benî Hacir'den bazı şahıslar, kaledeki diğer insanların da bağışlanmasını istediler. Bu duruma çok sinirlenen Şeyh Câsim, kaleye saldırı emri verdi. Bunun üzerine adamları kale duvarında bir gedik açarak kaleye girdiler ve 45 kişiyi öldürdüler (IOR/R/15/1/189: 637).

Ayrıca Şeyh Câsim'in kaleye girdikten sonra adamlarına bulabildikleri çocukları öldürmelerini emrettiği ve en büyüğü 5 yaşında olabilecek 30 çocuğun öldürüldüğü söyleniyordu. Bu esnada çocuklarını kurtarmaya çalışan 18 kadın da öldürülmüştü. Şeyh Câsim'in yanındaki bedevîler de bu durumdan rahatsız olmuşlardı; hiçbir Arap'ın, kadınları ve çocukları öldürmek gibi bir şey yapmadığını, ancak Şeyh Câsim'in onları dinlemediğini söylemişlerdi. Şeyh Câsim, daha sonra Zafrah'ın iki kadısı olan Ahmed b. Gays ve Fahid'i, vücutlarına çalı çırpı bağlayarak diri diri yakmıştı (IOR/R/15/1/189: 638). Tabi bu iddiaların, bahsi geçen Mazari üyesi iki şahıs tarafından ileri sürüldüğü unutulmamalıdır. İncelenen İngiliz arşivlerinde, bu gaddarlığı doğrulayacak farklı bir bilgiyle de karşılaşılmamıştır. Bu iddianın, Şeyh Câsim'e karşı İngiliz desteğini alabilmek için ortaya atılmış olması da muhtemeldir.

Alb. Ross, Şarika'daki İngiliz temsilcisinden öğrendiği bu durumu 8 Mart'ta Hindistan Hükümeti'ne bildirdi. Alb. Ross'a göre her iki taraftaki nefret duygusu o kadar çok şiddetliydi ki sıradan bir arabuluculuk, ateşkes sağlamaya yaramayacak ve muhtemelen savaş, daha ciddi boyutlara ulaşacaktı. Barışı tesis etmenin tek yolu ise İngiliz ve Türk makamlarının ortak bir eylemiyle gerçekleşebilirdi. Ancak bunun için Bidaa'daki Türk yargı yetkisinin, İngilizler tarafından tanınması gerekiyordu (IOR/R/15/1/189: 638).

Abu Dabi halkı, Mart ayında sefer hazırlıklarını neredeyse tamamlamıştı. Şeyh Zâyid, Sameh'e gelmiş ve burada da adam toplamıştı. Dubai Şefi ise 13 Mart'ta Şeyh Zâyid'e katılmak için Dubai'den ayrılıyordu. Niyetleri, 18 Mart'ta Katar'a yürümekti. Maskat İmamı Seyid Faysal da Şeyh Zâyid ve Dubai Şefi'ne 2000'er rupi göndermiş; ayrıca Dubai'ye 500 torba pirinç ve savaş mühimmatı gönderme sözü vermişti (IOR/R/15/1/189: 640).

Bahreyn'deki İngiliz temsilcisi ise 13 Mart'ta, Muhammed b. Abdulvehhab'dan öğrendiklerini aktarıyordu. Buna göre Şeyh Câsim'in tek arzusu, Şeyh Zâyid'den intikam

almaktı. Hatta İngilizleri bile karşısına alacak kadar ileri gidebilir ve gerektiğinde Necid'e çekilebilirdi. Şeyh Câsim her şeyden vazgeçmişti ve sadece Katar halkının yardımıyla Şeyh Zâyid'e saldırmak istiyordu. Bidaa'dan iki günlük uzaklıktaki bir yerde, Şeyh Zâyid ile karşılaşmayı planlamıştı. Bu amaçla orada hazırlıklar yapılmış ve yollara pusu kurulmuştu. Ayrıca Şeyh Zâyid için oraya herhangi bir erzak ulaşip ulaşmadığını öğrenmek için Sıla'ya casuslar göndermişti. Katar sakinlerinin, Şeyh Câsim'in yaptıklarını onaylamadıkları, ancak bir şey söylemekten de çekindikleri belirtiliyordu. Bidaa'daki Türk komutanı ise Lahsa ve Basra'ya, Şeyh Câsim'in hasmane faaliyetlerle bölgeyi harap ettiği üzerine şikâyetle bulunmuştu (IOR/R/15/1/189: 641).

18 Mart'ta Bahreyn'e gelen ve görevinden azledilmiş olan Katar Kadısı, Katar sakinlerinin son derece tedirgin olduklarını belirtiyordu. Şeyh Zâyid geldiğinde Türk askerleri, sadece Naycah'taki suyu koruyacaklardı. Kadı, Şeyh Câsim ve Türk askerleri arasında yeni bir husumet olmadığını ancak Şeyh Câsim'in her zaman hain olduğunu söylüyordu. Şeyh Câsim, Zafrah'ya giderken Türk komutanına bir miktar para vererek Uman halkını korkutmak için kendisine bir trompet ve iki adam vermesini istemiş; bu istek, Türk komutanı tarafından reddedilmişti (IOR/R/15/1/189: 641).

Naim aşireti, Şeyh Câsim'e, Şeyh Zâyid'in ordusunun ana gücünün Bidaa'da yoğunlaşacağına ikna etmeye çalışıyordu. Şeyh Câsim, düşmanı açık alanda baş edemeyecek kadar güçlü bulursa kuvvetlerini kalenin içine çekerek düşmanla kolayca savaşılabildi. Katar ahalisi, Şeyh Zâyid'in 1500 adamla Katar'a doğru harekete geçtiğine inanıyordu. Bu yüzden Şeyh Câsim, düşmanın yaklaşmasını izlemek için her yöne casuslar göndermişti. Söylentilere göre Şeyh Câsim'in yanında 4000 kadar adam ve 200 atlının yanı sıra bazı Türk askerleri, Naim aşiretinden bir grup ve Bahreyn Şeyhi'nin paralı askerleri vardı. Sonuna kadar savaşacaklardı. Ancak çoğunluk, Şeyh Câsim'in adamlarının savaşmaya istekli olmadığı ve savaşmaya zorlandıkları görüşündeydi. Ayrıca Türk askerlerinin kalelerini terk etmeyecekleri; ancak acil bir durumda dışarı çıkıp kuyuları korumak için Naycah'a gidebilecekleri söyleniyordu (IOR/R/15/1/189: 642).

Bahreyn'deki İngiliz temsilcisi, 28 Mart'ta Katar'dan Bahreyn'e gelen Mulhan el-Hassavi adında bir şahıs ile görüştü. Bu şahıs, Şeyh Câsim tarafından gönderilen casusların Bidaa'ya geri döndüğünü ve Şeyh Zâyid'in yakınlarına geldiğini duyduğunu söylüyordu. Şeyh Câsim, Türk askerlerinden destek alabilmek için onlara 100 torba pirinç ve içleri sade yağ ile doldurulmuş 50 adet gazyağı tenekesi vermişti. Mulhan, sayıları 250'yi bulan Türk

askerlerinin, Şeyh Câsim'e fiilen katılmaları durumunda, disiplinli birlikler oldukları için Şeyh Zâyid'i yeneceklerinin kesin olduğu görüşündeydi. Ayrıca İbn Raşid'in destek için gönderdiği adamların iki gün içinde Katar'a ulaşacağı ve el-Murra bedevîlerinin de Şeyh Câsim'e yardım edeceği duyulmuştu (IOR/R/15/1/189: 642-643). Ancak İbn Raşid'in desteği hususundaki söylentilerin, Şeyh Câsim tarafından adamlarını cesaretlendirmek için uydurulduğu kuvvetle muhtemeldir.

Şeyh Câsim, 10 Nisan'da adamlarıyla birlikte Bidaa'ya yaklaşık 4 saat uzaklıktaki Misaymir'den, Bida yakınlarındaki Museyrib'e konuşlandı. Bu şekilde Türk askerlerinin destek vermesi daha kolay olacaktı. Türk askerlerine verilen resmî talimatlar, şehri ve banliyöleri savunmaları gerektiği üzerineydi. Museyrib'in suyu acı olduğundan her hâlükârda yaklaşık 20 dakika uzaklıkta bulunan Naycah'taki su kuyularını korumakla yükümlü olacaklardı. Şeyh Câsim, çatışmaya girmeden önce düşmanın gücünü öğrenmek istiyordu. Düşmanın açık alanda çatışmaya girilmeyecek kadar kalabalık olması durumunda kuvvetlerine, kasabaya çekilmelerini emrederek kaleden savaşıyordu. Türk askerinden ise düşmanın yaklaşması halinde Naycah kalesinden ateş açmalarını istemişti. Ruveys ve civarındaki Naim aşiretine mensup bazı bedevîler ise saldırıdan korunmak için aileleri ve eşyalarıyla birlikte Bahreyn'e geçiş yapmaktaydı (IOR/R/15/1/189: 643).

15 Nisan tarihinde, Bidaa'dan Basra'ya giden 15 Türk askerini Bahreyn'e getiren tekneden, Şeyh Zâyid'in henüz Katar sınırlarına varmadığı öğrenildi. Bahreyn'e gelen Türk askerleri, Şeyh Câsim'in Martini tüfekleriyle donatılan ordusunu çok övmüşlerdi. Ayrıca Şeyh Zâyid, Bidaa'daki Türk komutanına yazdığı mektubunda, Türk birliklerinin konuşlu olduğu kasabaya doğru ilerlemeyeceği için, beklenen savaşa müdahale etmemesini istemişti. Türk komutanının, tarafsız kalması halinde su, yakacak odun vb. gerekli tüm malzemeleri kendisine ve askerlerine sağlayacağına söz vermişti. Şeyh Zâyid'in bu teklifi, Türk komutanı tarafından reddedildi (IOR/R/15/1/189: 650).

Bahreyn'deki İngiliz temsilcisi, 30 Nisan 1889 tarihli raporunda, Lahsa'nın yeni mutasarrıfı Akif Paşa'nın posta vapuru ile Bahreyn'e geldiğini belirtiyordu. Akif Paşa, Bahreyn'de bulunduğu süreçte, Şeyh Câsim ve Şeyh Zâyid arasında yaşanan husumet hakkında bilgilendirildi. İki gün bir gece, Manama'da Muhammed b. Abdulvehhab'ın yanında kaldıktan sonra bir tekneyle önce Uceyr'e, oradan da Lahsa'ya gitti. Câsim b. Muhammed b. Hatr ve Nasrullah b. Mehdi adlı iki şahıs da Akif Paşa ile birlikte Basra'dan dönmüştü. Nasrullah, Câsim b. Muhammed b. Hatr'ın, Basra'ya vardığında Nakib

aracılığıyla İstanbul'a "İngilizlerin kışkırttığı ve desteklediği 8000 askerle Şeyh Zâyd, yıllardır Türk yetki alanında olan Katar'a geldi." şeklinde bir telgraf çektiğini söylüyordu. Bu telgrafa bir cevap gelmiş; ancak mesele, Bağdat Valisi Şaban Paşa'nın o sıralarda görevden alınmasıyla unutulmuştu (IOR/R/15/1/189: 654).

Muhammed b. Abdulvehhab, Akif Paşa ile Şeyh İsa'nın görüşmesi için çaba göstermiş; ancak Akif Paşa, Şeyh İsa'nın yanına gitmeyi, Şeyh İsa da Paşa'nın ayağına gitmeyi kabul etmediği için başarılı olamamıştı. İngiliz temsilcisi, Akif Paşa ile yaklaşık 20 dakika süren bir görüşme gerçekleştirme fırsatı yakaladı. Ancak Paşa'nın görüşleri hakkında fazla bir şey öğrenemedi (IOR/R/15/1/189: 655).

İngiliz temsilcisinin bir "şeytan" ve kargaşayı seven bir şahıs olarak söz ettiği Muhammed b. Abdulvehhab, Akif Paşa'nın geldiği gece, Katar'a mektuplar göndermişti. Ayrıca Akif Paşa, Bahreyn'den ayrıldıktan sonra Ganim b. Atayiş adlı bir şahsı da özel bir tekneyle Katar'a gönderdi. Ganim, aslen Şeyh Zâyd'in tebaasındandı ve Fuveyrit'te yaşıyordu. Şeyh Câsim'in, Fuveyrit'in terk edilmesini emretmesi üzerine Bahreyn'e gelerek Muhammed b. Abdulvehhab'ın hizmetine girmişti. İngiliz temsilcisi, Katar'dan dönen Ganim ile bir konuşma yaparak detayları öğrenecekti. Ganim, İngiliz temsilcisine, Akif Paşa'dan Şeyh Zâyd'e ulaştırılmak üzere açık bir mektup taşıdığını söyledi. Akif Paşa bu mektupta, Katar'a yönelik herhangi bir saldırı durumunda derhal harekete geçeceği konusunda Şeyh Zâyd'i uyarmaktaydı. Ganim, mektubu Şeyh Câsim'e vermiş; Şeyh Câsim ise Şeyh Zâyd'in Katar'a gelmediğini ve Şeyh Zâyd'den korkmadığı için böyle bir mektuba ihtiyacı olmadığını söylemişti. Bunun üzerine Ganim, Bahreyn'e dönerek mektubu, Muhammed b. Abdulvehhab'a teslim etti. Şeyh İsa da mektubu görmüştü. Ganim, Bidaa'daki ziyareti sırasında Şeyh Câsim'in, Uman halkına ait herhangi bir tekne olup olmadığını öğrenmek için her birinde yaklaşık 30 silahlı adamın bulunduğu iki tekneyi Sıla'ya gönderdiğini duymuştu. Bu tekneler Sıla'ya vardıklarında bazı tekneler görmüşler; Ma'adhid'den bazı silahlı adamlar, Sıla'da bulunan bu teknelere ateş açmışlardı (IOR/R/15/1/189: 654-655).

Abu Dabi ve Katar güçleri arasında yaşanan çatışmaya dair ilk istihbarat, Lenge'deki İngiliz temsilcisi tarafından, 11 Mayıs 1889 tarihli bir telgrafla, Alb. Ross'a bildirildi. Bu istihbarata göre Şeyh Zâyd, oğlu Tehnun'u Dubai ve Abu Dabi adamlarından oluşan birliklerle Lahsa sınırına yakın bir bölgede bulunan Karah'a göndermişti. Benî Hacir, el-Murra ve Menâsır'dan oluşan bir dizi grup ile karşılaşan Tehnun, onlara şiddetli

bir darbe vurmuştu. Şeyh Câsim'in 300'e yakın adamı öldürülmüş, birçoğu yaralanmış, geri kalanlar ise kaçmıştı. Karah'ta, 2000 deve de dahil olmak üzere çok fazla ganimet alındı. Tehnun daha sonra geri dönerek Bidaa yakınlarında Şeyh Zâyid'e katılacaktı. Şeyh Zâyid ise kendi kuvvetiyle 24 Nisan 1889'da Bidaa yakınlarında Şeyh Câsim'in kuvvetiyle karşılaşmıştı. Şeyh Câsim'in 85 adamı öldürülmüş; geri kalanlar ise Bidaa'ya çekilmişlerdi. Halife b. Câsim ve Ahmed b. Sâni'nin öldürüldüğü ve Şeyh Câsim'in yaralandığı söyleniyordu. Şeyh Zâyid, Bidaa yakınlarında iki gün kalmış; kimse onunla karşılaşmak için dışarı çıkmayınca Abu Dabi'ye doğru hareket etmişti (IOR/R/15/1/189: 651).

Şarika'daki İngiliz temsilcisi de Dubai'ye giderek Maktum b. Haşer'den seferin detaylarını öğrenecekti. İngiliz temsilcisinin edindiği bilgilere göre Şeyh Zâyid ve adamları, Katar sınırındaki Sabaha'ya vardıklarında büyük su kıtlığı yaşamışlardı. Burada Şeyh Zâyid, yanındaki aşiret reisleriyle bir savaş konseyi düzenledi. Bu esnada, Şeyh Câsim Bidaa'dan çıkmadığı için üzerlerine yürümenin uygun olmadığına karar verdiler. Katar'ın varoşlarında hayvanlar için yem bulamadıklarından Şeyh Câsim'in yanında yer alan aşiretleri yağmalayarak cezalandırmayı yeterli gördüler. Bunun üzerine Karah denilen yere gittiler ve orada buldukları her şeyi yağmaladılar. Daha sonra Karah bedevîlerinin sığındığı Uceyr'e gittiler. Ancak Şeyh Zâyid, amacı yağma olduğu için adamlarının kaleyi kuşatmalarını engelledi. Karah'ta alınan ganimet, çok sayıda ev eşyası ve silahın yanı sıra 2000 deve idi. Saldırı sona erdikten sonra Şeyh Zâyid ile daha önce anlaşması bulunan bedevîlere, malları ve hayvanları geri verildi. Böylece dost kabilelerin develerini iade ettikten sonra, aldığı net ganimet 600 deve ve sekiz at oldu. Karah'taki çatışmada Şeyh Câsim'e bağlı Menâsır ve Benî Hacir kabilelerinden 18 kişi öldürüldü. Şeyh Zâyid ise iki adamını kaybetmişti. Öldürülenler arasında Benî Hacir Şeyhi İbn Şafi'nin oğlu da vardı. İbn Şafi, Şeyh Zâyid'in arkadaşıydı ve oğlu bu saldırıda yanlışlıkla öldürülmüştü. Şeyh Zâyid burada fikrini değiştirerek Karah'tan Katar'a yürümek istemiş; ancak develerin hepsinin bitkin olduğunu ve aralarında bir hastalık baş gösterdiğini görünce bu kararından vazgeçmişti. 15 Mayıs'ta Abu Dabi'ye döndü (IOR/R/15/1/189: 658).

4.4. 1893 Katar Hadisesi

Kıyılarda hüküm süren anarşinin sorumlusu olarak görülen Şeyh Câsim'in, Bidaa'da kurulması planlanan Türk gümrük idaresine karşı çıkması, Türkler ile olan ilişkilerini gerginleştirmeye başlamıştı. Basra Valisi Hafız Mehmed Paşa, Lahsa'ya yaptığı gezi sırasında, bu meseleye de bir çözüm bulmak amacıyla Katar'ı ziyaret etme kararı aldı. Ancak Hafız Mehmed Paşa'nın bu ziyareti, durumu daha da çıkmaza sokacaktı (IOR/L/PS/20/C91/1: 977-978). Şeyh Câsim'in takındığı tavır, Hafız Mehmed Paşa'yı müdahale etmeye mecbur bıraktı. Beklenmedik bir şekilde çatışmaya dönüşecek olan bu müdahale, Türk birliklerinin hezimete uğramasıyla sonuçlandı.

Hafız Mehmed Paşa, Şubat 1893'ün sonlarına doğru, 300 süvari ve bir piyade alayı eşliğinde Hofuf'tan kara yoluyla Bidaa'ya ulaştı. Burada, can güvenliği sözü de vererek Şeyh Câsim'i huzuruna çağırdı. O anda, Bidaa'nın yaklaşık 20 km. batısındaki Vecbe kasabasında bulunan Şeyh Câsim, tutuklanmaktan korktuğu için Bidaa'ya gelmeyi reddetti. Şeyh Câsim, vali ile çölde buluşmayı talep edecek ve bu görüşmede valiye, az sayıda askerinin eşlik etmesini isteyecekti. Şeyh Câsim'in bu arzusu ise Hafız Mehmed Paşa tarafından kabul edilmedi. Yaklaşık bir ay boyunca devam eden müzakereler, Câsim'in erkek kardeşi Ahmed aracılığıyla yürütüldü. Ancak müzakerelerden bir sonuç alınamadı (IOR/L/PS/20/C91/1: 978). Neticede Hafız Mehmed Paşa, sorunu askerî güç kullanarak çözmeye karar verdi.

Hafız Mehmed Paşa ilk iş olarak 25 Mart gecesi, Şeyh Câsim'in kardeşi Ahmed'i ve yanında bulunan 12 şahsı tutuklattı. Sonrasında emrindeki Türk birlikleriyle Vecbe'ye doğru harekete geçti. Ancak çölde iz sürmek için küçük gruplara ayrılan Türk askerleri, Arapların beklenmedik saldırısı karşısında zor durumda kaldılar. Çatışmalar, Bidaa'nın yaklaşık 11 km. güneyindeki Misaymir'de daha da yoğunlaşmıştı. Nitekim burada ağır kayıplar veren Türk birlikleri, Türk gemisi *Merih*'in top ateşi desteğiyle Bidaa'da bulunan kaleye geri çekilmek mecburiyetinde kaldılar. Ardından Şeyh Câsim, kardeşi Ahmed'in ve diğer tutukluların serbest bırakılması için civardaki su kuyularını kontrolü altına aldı. Hafız Mehmed Paşa, Lahsa'dan beraberinde getirdiği süvarilerin kara yoluyla güvenli bir şekilde Hofuf'a dönebilmeleri koşuluyla tüm tutukluları serbest bırakmak zorunda kaldı. Bu çatışmalarda 100'e yakın Türk askeri şehit olurken Arapların toplam kaybının ise 400'ü bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu olaydan sonra Araplar, Bidaa'yı terk ederek civar köylere

dağıldılar. Hafız Mehmed Paşa, Bidaa açıklarına demirleyen *Merih*'te talimat beklerken Şeyh Câsim, Vecbe'deki kalede ikamet etmeye devam edecekti (IOR/L/PS/20/C91/1: 978; IOR/V/23/65, No 315: 9).

Bu olay kısa sürede İstanbul ve Londra'da duyuldu. Nisan ayında Bâbîâli, Sir C. Ford'a, Şeyh Câsim'in Basra Valisi'nin yetkisine karşı çıkması sebebiyle Katar'a yönelik bir teftiş heyetinin gönderileceğinin sinyallerini vermişti. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Rosebery, Körfez'deki İngiliz Siyasi Mukimi'nin veya başka bir memurun, Türkler ile Şeyh Câsim arasında arabuluculuk yapmak üzere olay yerine gönderilmesini istedi. Bunun üzerine İngiliz Alb. Talbot'a, soruşturma yapmak için bir savaş gemisiyle Bidaa'ya gitmesi talimatı verildi. Bâbîâli'ye de İngiltere'nin arabuluculuğunda sorunun çözülmesi önerildi. Ancak Bâbîâli, bu öneriye itiraz edecekti. Çünkü Katar, Türk toprağıydı (IOR/L/PS/20/C91/1: 979; IOR/L/PS/18/B101: 3).

Alb. Talbot, 26 Nisan 1893'te Bidaa'ya geldi. Bidaa açıklarındaki Türk savaş gemisi *Merih*'e sığınan Hafız Mehmed Paşa, Alb. Talbot'un arabuluculuğunu kabul etmedi. Ayrıca Alb. Talbot'un soruşturmalarını yapmak için Vakra'ya gidişini protesto etti. Hafız Mehmed Paşa, İngilizlerle karşılıklı ziyaretler yapsa da Bâbîâli'den talimat gelmediği sürece meseleleri tartışmayı ya da herhangi bir müdahaleyi kabul etmeyi reddetmişti. Bir süre sonra İngiliz gemisi *R.I.M.S. Lawrence*, bir haber ile geldi. Hafız Mehmed Paşa, Şeyh Câsim'e karşı başarısızlıkla sonuçlanan müdahaleyi başlattığı için, *Merih*'in kaptanı ise Bidaa kasabasını bombaladığı için görevlerinden uzaklaştırılarak geri çağrılmışlardı. Artık Hafız Mehmed Paşa'ya danışma ihtiyacı hissetmeyen Alb. Talbot ise Şeyh Câsim ile görüşmek üzere Vakra'ya gitti (IOR/L/PS/18/B101: 3; IOR/V/23/65, No 315: 9).

Şeyh Câsim, kardeşi Ahmed'i İngilizler ile yapılan görüşmelerde tam yetkili olarak görevlendirmişti. Alb. Talbot tarafından yapılacak herhangi bir kararı kabul etmeye hazırlardı. 1868 Antlaşması'nı yenileyerek Katar kıyılarında Ateşkes Şeyhleri ile aynı yükümlülükleri üstlenmeyi de kabul etmişlerdi ve bunun, inci mevsiminin sorunsuz geçmesi için hemen yapılmasını istiyorlardı. Zaten çatışmadan birkaç gün önce, durumunun giderek zorlaştığını hisseden Şeyh Câsim, Alb. Talbot'a korunma talebinde bulunduğu bir mektup yazmıştı. Ayrıca Bahreyn Şeyhi'nden de kendi yetki alanında olan Katar'ın kuzey kıyılarına yerleşmek için izin istemişti (IOR/L/PS/20/C91/1: 979).

Alb. Talbot'un Şeyh Câsim ile yaptığı görüşmeler sonrasında Hindistan Hükümeti, tazminat karşılığında Türk müesseselerinin Katar'dan geri çekilmesi için Londra'ya, Bâbîâli ile müzakerelerin başlatılmasını tavsiye edecekti. Katar, önceden olduğu gibi bağımsız olacak; Şeyh Câsim ve Ahmed, babaları Muhammed b. Sâni tarafından imzalanan 1868 Antlaşması'nı güncel şartlarıyla yenileyeceklerdi. İngilizler, Katar'daki inci avcılığının ve Bahreyn ticaretinin çıkarlarının, Şeyh Câsim ile yapılacak kalıcı bir anlaşmayla korunabileceğini düşünüyorlardı. Ayrıca Türklerin, Bidaa'da bir garnizon bulundurmalarına rağmen pratikte bunun ötesinde hiçbir yetkileri olmadığını bu hadise vesilesiyle öğrenmiş oldular. Bu nedenle Hindistan Hükümeti'ne şimdiye kadar izlenen politikanın sürdürülmesi ve Bâbîâli'nin Katar üzerindeki hak iddialarını reddetmeye devam edilmesi talimatı verildi. Türk hak iddiaları, arzu ettikleri takdirde Katar Şeyhleri ile imzalanacak bir antlaşmaya engel olamazdı (IOR/L/PS/18/B101: 4).

Ancak Haziran 1893'te, Şeyh Câsim'in aynı zamanda arkadaşı olan Basra Nakibi'nin Katar'a gelerek bir anlaşma sağlaması, İngilizlerin bu husustaki faaliyetlerini sonlandırmasına neden oldu. Nitekim Şeyh Câsim, Türk askerlerinden ele geçirdiği silahları teslim etmek ve kardeşi Ahmed lehine görevinden istifa etmek koşuluyla bağışlanacaktı. Huzur ortamının yeniden sağlanmasıyla Bidaa sakinleri evlerine geri dönerek inci avcılığına devam ettiler (IOR/L/PS/20/C91/1: 979; IOR/V/23/65, No 315: 9-10).

4.5. Sultan b. Muhammed b. Sellâme'nin Zübâre'ye Yerleşmesi

1895 yılının Mart ayı başlarında Âl b. Ali aşireti, Bahreyn Şeyhi İsa'nın kardeşi tarafından adamlarından birine uygulanan şiddete kızarak Katar'a taşınmaktan bahsetmişti. Birkaç gün sonra bazı kuyumcularla çıkan bir tartışmada, Âl b. Ali'den bazı şahısları yakalama girişimi, her iki taraftan iki adamın öldürüldüğü bir çarpışmaya yol açtı. Bu olaydan sonra Âl b. Ali reisi, Şeyh Sultan b. Muhammed Sellâme, önde gelen adamlarından bazılarıyla Bahreyn'den ayrılarak Ruveys'e gitti. Burada, Şeyh Câsim ile iletişime geçti. İngilizlere göre Şeyh Câsim, bu durumu Zübâre'de daha önce denediği bir anlaşma tasarısını gerçekleştirmek için bir araç olarak kullanacaktı (IOR/R/15/1/314: 106).

İngiliz Körfez yetkilisi Alb. F. A. Wilson, 17 Nisan 1895 tarihli telgrafında Hindistan Hükümeti'ne, Bahreyn'deki Âl b. Ali aşireti reisi, Sultan b. Muhammed b.

Sellâme'nin Bahreyn'i terk ederek Şeyh Câsim'in desteğiyle Zübâre'ye yerleştiğini bildiriyordu. İngiliz yetkilisine göre bu durum Âl b. Ali aşiretine ait teknelere el konularak zorla durdurulmalıydı. Şeyh Câsim meydan okursa ona ait tekneler de ele geçirilerek dizginlenebilirdi. Hindistan Hükümeti'nden gelen 20 Nisan tarihli telgrafta yanıt olarak Şeyh Câsim'e güçlü bir uyarı gönderilmesi ve Zübâre'de herhangi bir yerleşime izin verilmeyeceğinin bildirilmesi talimatı verildi (IOR/R/15/1/314: 105). Bu doğrultuda Alb. Wilson, 22 Nisan tarihli mektuplarla Şeyh Câsim ve Şeyh Sultan'ı uyaracaktı.

Alb. Wilson'un asistanı Gaskin ve Bahreyn'deki İngiliz temsilcisi Muhammed Rahim, Şeyh Câsim ve Şeyh Sultan'a teslim edilecek mektupları alarak İngiliz gemisi *Bramble* ile 22 Nisan günü, Buşehr'den Bahreyn'e doğru denize açıldı. 23 Nisan'da Bahreyn Şeyhi İsa ile yapılan görüşmeler neticesinde Şeyh İsa'dan, Şeyh Sultan'ın Bahreyn'e dönmesi halinde hiçbir şey olmamış gibi onu karşılamaya ve Kur'an üzerine yemin etmeye hazır olduğuna dair güvence alındı. Şeyh İsa'dan alınan güvenceler sonrasında 24 Nisan akşamı Zübâre'ye geçtiler (IOR/R/15/1/314: 115-116).

Şeyh Câsim'e, Zübâre'deki duruma müsamaha gösterilmeyeceği, İngilizler ile olan dostluğunun devam edebilmesi için bu ve buna benzer planlardan vazgeçmesi gerektiği ve en kısa sürede kendisinden tatmin edici bir cevap beklendiği bildirildi (IOR/R/15/1/314: 107). Şeyh Câsim ise Bahreyn Şeyhi İsa'ya kendileri tarafından herhangi bir saldırıda bulunulmayacağına dair verdiği sözün ve Âl b. Ali aşiretinin Zübâre'ye yerleştirilmesindeki amacın, İngilizler ile eskiden beri var olan samimi dostluk bağının korunması için olduğunu söyleyecekti. Bu konuda İngilizlerden destek aldığı sürece başkalarından medet ummayacaktı. Ancak aksi bir durum söz konusu olursa karada ve denizde güvenliğin korunması için kendisini yormanın gereksiz olacağını ve Katar'ı asıl sahiplerine bırakacağını söylüyordu (IOR/R/15/1/314: 109). İngilizlere göre Katar'ın asıl sahiplerinden kasıt, Türklerdi.

Şeyh Sultan'a ise bu konuda akıllıca davranması durumunda Şeyh İsa ile arasında arabuluculuk yapılacağı ve sorunun çözüme kavuşturulacağı iletildi. Şeyh Sultan, İngilizlerin bu dostane tavsiyesini dinlemezse sonuçlarına katlanacaktı. Çünkü Zübâre'deki bu duruma, İngilizler tarafından hiçbir şekilde müsaade edilmeyecekti. Şeyh Sultan ise Alb. Wilson'a cevap olarak Bahreyn'de daha fazla karışıklık çıkmaması için Zübâre'ye yerleştiklerini, bu zamana kadar İngilizlere ters düşen hiçbir harekette bulunmadıklarını, inci mevsimi bitene kadar Zübâre'de ikamet edeceklerini, sonrasında bu kasabayı terk

edeceklerini ve yaşadıkları sürece ne kendi ne de taraftarları tarafından bir suç işlenmeyeceğini söyleyecekti (IOR/R/15/1/314: 108).

Şeyh Sultan, Bahreyn'e dönmek için Şeyh İsa'nın karargahından birkaç kilometre uzaklıkta bulunan el-Had'da ayrı bir yaşam alanına izin verilmesini istedi. Ancak Şeyh İsa'ya göre bu, kendi otoritesi için ölümcül olacaktı. Şeyh Sultan'ın el-Had'a yerleşmesinin, Şeyh Câsim ve düşmanlarının, onun otoritesini gasp etme planlarını kolaylaştıracağını söylüyordu. Bu nedenle Şeyh İsa, Şeyh Sultan ve aşiretinin, Bahreyn ile olan bağlantılarını tamamen kesmelerini tercih etti (IOR/R/15/1/314: 106).

Kısa bir süre sonra Lahsa Mutasarrıfı, Zübâre'ye geldi. Şeyh Câsim, mutasarrıfa inşaat ustaları ve askerlerle katılmıştı. Zübâre'de Türk bayrağı asılmış, mescid ve evler inşa edilmeye başlanmıştı. Hindistan Hükümeti, 15 Mayıs'ta İngiltere Hükümeti'ne durumu bildirerek Âl b. Ali aşiretinin teknelerine el konulması için onay istedi. Ancak Lahsa Mutasarrıfı tarafından Zübâre'ye atanan müdür (yerel yetkili) ve ona eşlik eden Türk birlikleri 13 Mayıs'ta Zübâre'ye ulaşmıştı. Şeyh İsa'nın akrabası olan Nâsır b. Mübarek'in de Lahsa ve Uceyr arasında Benî Hacir ile kamp kurduğu öğrenilmişti. Bahreyn'deki İngiliz temsilcisinden gelen bilgilere göre, mutasarrıfın talimatıyla Şeyh Sultan tarafından bir anlaşma hazırlandığı ve başlıca aşiret üyeleri tarafından imzalandığı anlaşılmaktaydı. Türk desteği ve koruması için çağrıda bulunuluyor; şeyhler için kervansaray ve evler inşa ediliyordu. Şeyh İsa ise 21 Mayıs tarihli mektubunda Alb. Wilson'a mutasarrıfın hareketlerine karşı yardım desteğini yeniliyor; güveninin önce Allah'a sonra İngilizlere olduğunu belirtiyordu (IOR/R/15/1/314: 105-111).

Şeyh İsa, Muhammed Rahim'e yazdığı 28 Mayıs tarihli mektubunda, Zübâre'deki Türk müdürünü ve Âl b. Ali aşiretini şikâyet ederek Alb. Wilson'u beklediğini yineliyordu. Şeyh İsa'nın yazdıklarına göre, İngilizlerin yokluğunda Zübâre'ye sevinç geri dönmüş ve Âl b. Ali aşiretinin bedevîlerle dostluk kurmaya yönelik arzuları artmıştı. Ayrıca Âl b. Ali'nin inşaatla meşgul olduğunu ve Benî Hacir kabilesinden bazılarının Zübâre yakınlarında kamp kurduğunu bildiriyordu. Türk müdürü, sözde İngiliz Hükümeti'ne karşı saçma sapan iddialarda bulunuyor ve ağza alınmayacak laflar söylüyordu. Şeyh İsa bu duruma çok sinirlenmiş ve bu mektubu yazmıştı (IOR/R/15/1/314: 112).

Londra'dan gelen 8 Haziran tarihli telgrafla Alb. Wilson'un, Âl b. Ali teknelerine el koyma önerisi onaylandı. Ancak kesin önlemler alınmadan önce, gerekli uyarının Bâbüâlî'ye iletilmesi gerektiği göz önünde bulundurulacaktı (IOR/R/15/1/314: 112).

3 Temmuz'da Hindistan Hükümeti, Alb. Wilson'a tekrar talimat verdi:

Lütfen Şeyh Sultan'a aşiretiyle birlikte derhal Bahreyn'e dönmesi ve Bahreyn Şefi'ne olan biatına uyması için kesin emirler verin! Bu derhal yapılmazsa aktif tedbirlerin artık ertelenmeyeceği konusunda onu uyarın. Bu görevi *Sphinx* yerine getirebilir ve makul bir süre sonra emre uyulmazsa *Sphinx* tekneleri ele geçirebilir (IOR/R/15/1/314: 113).

Bu talimat doğrultusunda *Sphinx*, 5 Temmuz'da yola çıkarak Zübâre'ye ulaştı. Ancak Şeyh Sultan'ın görüşmeyi reddetmesi üzerine yedi tekneyi ele geçirerek Bahreyn'e götürdü. Bahreyn'e gitmeden önce *Sphinx*'in kaptanı Pelly, Türk müdüründen, Zübâre'nin Türk toprağı olduğunu ve Şeyh Sultan'ın Türk koruması altına girdiğini iddia eden bir mektup almıştı. Türk müdürü, yapılan işlemleri protesto ederek geminin hareketini istemişti (IOR/R/15/1/314: 114-116). Alb. Wilson'ın görüşü, şimdiye kadar Zübâre'deki durumla Türk bağlantısının mümkün olduğunca göz ardı edilmesi ve Türk yetkililerle iletişimden kaçınılması gerektiği yönündeydi (IOR/R/15/1/314: 117).

İngilizler 15 Temmuz'da, dokuz adet Âl b. Ali teknesini daha ele geçirdiler. Bu teknelerden birinde bulunan, Âl b. Ali aşiretinin önemli isimlerinden Salim b. Hamad, Bahreyn'e vardıktan sonra Şeyh İsa ile uzlaşarak Bahreyn'e dönmeyi kabul etti (IOR/R/15/1/314: 124).

20 Temmuz sabahı Gaskin, Kaptan Pelly'ye, Şeyh Câsim'in oğlu Halîfe b. Câsim'in, babasından bir mektupla Şeyh İsa'ya geldiğini bildirdi. Bu mektuba göre Şeyh Câsim, Zübâre'nin 12 ila 15 gün içinde Şeyh Sultan tarafından boşaltılmasından sorumlu olacaktı ve ayrıca aşiretin geri dönmesine izin verilmesi gerektiğini söylüyordu. Ayrıca Halîfe b. Câsim, Gaskin ile bir görüşme yaptı. Alb. Wilson, Gaskin'den Halîfe b. Câsim'i bilgilendirmesini istedi. Bu doğrultuda Şeyh Sultan'dan dört gün içinde müritleriyle birlikte 12 gün içerisinde Bahreyn'e döneceğine söz veren bir mektup gelirse konunun ele alınacağına; ancak bu süre içinde bir cevap gelmezse Hükümet'in emirlerine karşı gelmeye devam eden Âl b. Ali'ye karşı derhal daha fazla tedbir alınacağına dair uyarıda bulunuldu (IOR/R/15/1/314: 126).

21 Temmuz akşamı Şeyh İsa, Salim'in ailesini ve müritlerini taşımak amacıyla Zübâre'ye 10 tekne gönderdi. Ancak bu teknelerden yalnızca biri geri dönecekti. Zübâre'ye yeni atanan Türk müdürü Muhammed Efendi, geri kalan dokuz tekneye el koymuştu. Ayrıca aşiret üyelerinin onun tarafından Bahreyn'e dönmeleri konusunda uyarıldığı da söyleniyordu. Bunun üzerine Kaptan Pelly, Muhammed Efendi'ye açıklama talep eden bir mektup gönderecekti. Lahsa Mutasarrıfı İbrahim Fevzi Paşa'nın vergi topladığı ve Şeyh Câsim'e Zübâre için takviye gönderme talimatı verdiği de söylenmekteydi. Türk gambotu *Zuhaf*, yeni atanan Kaymakam ile 21 Temmuz'da Katif'e gelmişti (IOR/R/15/1/314: 127).

Kaptan Pelly, Türk müdürü tarafından Bahreyn teknelerine el konulması üzerine 23 Temmuz'da, Türk müdürüne şu mektubu yazıyordu:

23 Temmuz 1895 tarihli, Bahreyn
Kimden- Kaptan J. H. Pelly, Komutan ve Kıdemli Deniz Subayı
Kime- Muhammed Efendi, Zübâre

İngiliz Hükümeti ile dostane ilişkiler içerisinde olan Bahreyn Şeyhi'ne ait dokuz tekneyi alıkoyduğunuz, Zübâre'nin ona ait kasabalardan biri olduğunu ve Âl b. Ali'nin de onun tebaası olduğunu işittim. Bu bağlamda Âl b. Ali'den Bahreyn'e dönmek ve reislerine biat etmek isteyenleri nakletmek amacıyla Zübâre'ye gönderilen bu Bahreyn teknelerini hangi yetkiyle alıkoyduğunuz bana bildirmenizi talep ediyorum. İngiliz Hükümeti tarafından Zübâre'de hiçbir Türk otoritesi tanınmamaktadır (IOR/R/15/1/314: 127).

21 Temmuz'da tam teçhizatlı olarak Katif'e ulaştığı bildirilen Türk gambotu *Zuhaf*, Zübâre'ye gelmişti. Şeyh İsa tarafından alınan en son istihbarata göre Şeyh Câsim, tüm Âl b. Ali filosuna Zübâre'ye dönmeleri için emir vermiş; Nâsır b. Mübarek ve takipçilerine de Zübâre'de bulunmalarını söylemişti. Bahreyn'deki Naim aşiretinin şeyhi, Câsim'den, müritleriyle birlikte Bahreyn'i terk ederek Katar'a gelmesini talep eden bir mektup aldı. 26 Temmuz sabahı, Katif'in yaklaşık 9 km. aşağısında, korkunç bir korsanlık eyleminin ve cinayete teşebbüsün gerçekleştiği öğrenildi. Bu eylemin faili, Nâsır b. Mübarek'in kuzeni, Ahmed b. Salman'dı. Bir banyan¹⁹ olan kurbanın sağ eli, bileğinden tamamen kesilmişti (IOR/R/15/1/314: 128-129).

¹⁹ O dönemde Hintli tüccarlara verilen isim. Bu şahıslar ticaret yaparken bölgede yaşanan gelişmeler hakkında da bilgi topluyorlardı. İngilizlerin banyanlar aracılığıyla bölgede çok geniş bir istihbarat ağı kurduğu anlaşılmaktadır.

Alb. Wilson, 2 Ağustos 1895 tarihli bir telgrafla Hindistan Hükümeti'ne Zübâre'deki müdürün, Âl b. Ali'nin ve Lahsa Mutasarrıfı'nın emriyle buraya yerleşmiş Türk tebaası olduğunu ve Bahreyn'in Katar'a bağlı bir yer ve dolayısıyla da Osmanlı'nın bir parçası olduğunu ilan ettiğini bildirdi. Ayrıca Şeyh Câsim'in tekneler ve takipçiler topladığını sözlerine ekledi. Wilson, Katar sahilindeki yerel yetkililerin sergiledikleri tavırlar için Bâbîâli'ye karşı güçlü bir uyarıda bulunmalarını tavsiye ediyordu. O, Bâbîâli'nin Bahreyn'e yönelik iddialarının tamamen kabul edilemez olduğunu ve Bahreyn'e karşı bir girişimde bulunan herkesin sonuçlarına katlanması gerektiğinin Zübâre'deki müdüre iletilecekti. Alb. Wilson'dan gelen bu bilgiler üzerine Hindistan Hükümeti, 4 Ağustos 1895 tarihli bir telgrafla Londra'ya müracaat etti (IOR/R/15/1/314: 124).

Lahsa Mutasarrıfı'nın görünüşte Necid'e karşı Katif kuvvetlerini toplaması, Türklerin Zübâre'de durumu kontrol altına alması ve Âl b. Ali'nin işlerine müdahalesinin çok belirgin hale gelmesi, Bahreyn'e yapılacak olası bir saldırı endişesini arttırmıştı. Zübâre teknelerine Türk bayrağı verilmişti. Bu doğrultuda İngilizler, Katar filosunun Bahreyn'e yaklaşması durumunda ateşle karşılık verilerek durdurulması hususunu gündeme almışlardı. Eğer tekneler, Türk bayrakları altında ise açıklama istenecek ve tatmin edici bir yanıt alınmadığı takdirde 5 km. içinde ilerlemelerine zorla karşı koyulacaktı (IOR/R/15/1/314: 130-132).

Lahsa Mutasarrıfı gönderdiği bir mektupta Alb. Wilson'ı teknelere el koyarak Necid sahilinde barışı bozmakla suçlamıştı. Ayrıca şimdiye kadar dizginlediği Katar halkının Bahreyn'e saldırmak için sabırsızlandığını belirtmiş ve onları daha fazla tutamayacağı hususunda Alb. Wilson'ı uyarmıştı. Yine o, Kaptan Pelly tarafından ele geçirilen teknelerin iadesini istemiş ve 19 Ağustos'tan itibaren 17 gün içerisinde İngiliz tebaasının Bahreyn'den çıkarılmasını önermişti (IOR/R/15/1/314: 138).

Kaptan Pelly 22 Ağustos 1895 tarihli telgrafında Alb. Wilson'a, Şeyh Salim'in ailesiyle ilgili mektubu götüren habercinin, *Zuhaf*'ın komutanı tarafından bir daha Zübâre'de görünmemesi konusunda uyarıldığını bildirdi. *Zuhaf*, 19 Ağustos sabahı Zübâre'den ayrılmış ve ertesi günü Katif'e ulaşmıştı. Mutasarrıfın, Bahreyn'e saldırmaması konusunda Şeyh Câsim'i uyardığı, ayrıca *Zuhaf*'ın komutanına ve müdüre, Şeyh Câsim'in Bahreyn'e yönelik herhangi bir girişimini engellemeleri hususunda yazdığı söyleniyordu. Mutasarrıf, Nâsır b. Mübarek'ten de korsan Ahmed b. Salman'ın

tutuklanmasını talep etmiş; ancak Nâsır, bu adamın bir Bahreynli olduğu yönünde yanıt vermişti (IOR/R/15/1/314: 139).

Alb. Wilson'a göre Bidaa kasabası, Basra Körfezi'nin Arap kıyılarında, askeri destek olmadan özellikle etkili deniz saldırılarına maruz kalan birkaç yerden biriydi. Türk birliklerinin bir müfrezesinin mevcudiyeti, Bidaa'ya yönelik operasyonlara karşı siyasi bir bakış açısından tek itirazdı. Bu birlikler, Şeyh Câsim'e yönelik operasyonlardan önce çekilmeye çağrılabilirdi (IOR/R/15/1/314: 139). İngilizler, Zübâre konusunda geri adım atmayacaktı. Şeyh Câsim'e karşı müdahale girişimi ve Bahreyn'i savunmak amacıyla bir piyade birliğinin gönderilmesi hususları gündeme gelmeye başlamıştı. Ancak Bidaa'nın bombardımana tutulmasına ve piyade birliklerinin Bahreyn'e sevk edilmesine gerek kalmadı.

İngiliz gemisi *Pigeon*, Zübâre'de Katar yelkenlilerinin hareketlerini izlerken Türk müdürünün *Pigeon*'a bindiğine dair bir rapor alınmıştı. Müdür, *Pigeon*'ın kaptanına derhal bölgeden ayrılmasını emretmiş; reddetmesi durumunda Şeyh Câsim'in Bahreyn'e saldıracağını ve Türklerin saldırıya katılacağını ima etmişti. 6 Eylül'de Zübâre'ye giden Kaptan Pelly saldırıya hazır silahlı teknelerle karşılaşmış ve Bahreyn'e saldırıyı önlemenin tek yolunun düşman filosunun imha edilmesi olduğuna karar vermişti. Öğleden sonra Şeyh Câsim'e, yazılı bir uyarı iletildi ve bir saat sonra *Pigeon* ve *Sphinx* ateş açarak yaklaşık 44 yelkenliyi imha etti. 7 Eylül sabahı, ne Türk yetkilileri ne de Türk bayrağı Zübâre'de görünüyordu. Şeyh Câsim, ateşkes bayrağını dalgalandırmış ve teslim olma teklifinde bulunmuştu. Gemilerin toplanması emrinin, mutasarrıf tarafından verildiğini söylüyor ve af diliyordu. Kaptan Pelly tarafından önerilen şartlar; Âl b. Ali'nin Zübâre'yi tahliye ederek Bahreyn'e dönmesi, Bahreyn teknelerinin onarılması ve yakın civarda kamp kuran bedevîlerin dağıtılması şeklindeydi. Şeyh Câsim, bütün şartları kabul etti (IOR/L/PS/20/C243: 53).

Yaklaşık 44 tekne yok edilmiş ve 88 tekne ele geçirilmişti. Zübâre, Türkler tarafından terk edilmiş ve çok sayıda Âl b. Ali üyesi, Bahreyn'e geri dönmüştü. Şeyh Câsim ise af dilemişti. Bu nedenle gerçekleştirilen operasyonun sonuçları, Hindistan Hükümeti tarafından çok tatmin edici bulundu. Alb. Wilson, bu olaydaki baş kışkırtıcının Şeyh Câsim olduğu ve cezalandırılması gerektiği görüşündeydi. Bu nedenle Şeyh Câsim, Hindistan Hükümeti tarafından 30.000 rupilik bir para cezasını ödemeye zorlanacak; bu cezayı ödemediği takdirde ise ele geçirilen tekneleri imha edilecekti. Şeyh Câsim, olayla

ilgisi olmadığı gerekçesiyle 30.000 rupilik para cezasını ödemeyi reddetmesi üzerine ele geçirilen 88 tekne yakılarak imha edildi. İngilizlerin Zübâre'ye yönelik saldırısı, Bâbiâli tarafından protesto edildi (IOR/L/PS/20/C243: 54).

Bu olaydan sonra Katar tarihi açısından önemli görülebilecek iki olaya daha değinmekte yarar vardır. İlk olay, Kuveyt Şeyhi'nin öldürülmesi ve Şeyh Câsim'in bu olaya müdahil olmak istemesidir. Katar tarihi ile belgelerde bu konuya ilişkin bilgiler mevcuttur. Lakin Kuveyt'teki iç karışıklıklar, bu olaydaki İngilizlerin rolü, Osmanlı Devleti'nin olaya yaklaşım tarzı ve Şeyh Câsim'in içerisinde bulunduğu durum göz önüne alındığında konunun daha sağlıklı anlaşılabilmesi için Kuveyt tarihine ilişkin belgelerin de tetkik edilmesi gerektiği aşikardır. Diğer bir olay ise Şeyh Câsim'in kardeşi Şeyh Ahmed'in ölümüdür. Karmaşık bir durum olarak karşımıza çıkan bu hadise hakkında İngiliz belgelerinde ulaşılan bilgiler yeterince tatmin edici değildir. Bu doğrultuda bahsi geçen olaylar, ayrı birer çalışma konusu olarak görülmüş ve bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

4.6. 1913 İngiliz-Türk Konvansiyonu

Osmanlı Devleti, 20.yy'a iç karışıklıklarla ve dış problemlerle uğraşarak giriyordu. 1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edildi ve II. Abdülhamid, Kânûn-i Esâsî'yi yeniden yürürlüğe koymak zorunda kaldı. Balkanlarda başlayan bağımsızlık hareketleri ve isyanlar, İttihatçıların prestijini sarsmıştı. Baskıcı tutumları nedeniyle İttihatçılara karşı daha da artan hoşnutsuzluk, 31 Mart Vakası olarak da bilinen bir ayaklanmaya dönüştü. Selanik'ten gelen Hareket Ordusu ile bastırılan bu ayaklanmanın sorumlusu olarak görülen II. Abdülhamid ise 1909 yılında tahttan indirilecekti (Özcan, 2007: 9-10; Küçük, 1988: 222).

Bu olayların ertesinde patlak veren Trablusgarp Savaşı (1911) ve sonrasında yaşanan Balkan Savaşları'yla (1912-1913) birlikte Osmanlı Devleti'nin zayıflığı gözler önüne serildi. Bu durumu fırsat bilen İngilizler, Basra Körfezi'ndeki Türk varlığını bir tartışma konusu olarak masaya yatırma imkânına kavuştular. Özellikle Osmanlı Devleti tarafından Ruslara Kuveyt'te bir kömür deposu kurma imtiyazının ve Almanlara Bağdat demiryolu imtiyazının verildiğine dair haberler, İngilizler tarafından endişeyle takip edilmekteydi (Küçük ve Bilge, 2003: 37). Bu doğrultuda Hakkı Paşa'nın, Edward Grey ile

Londra’da sürdürdüğü müzakerelerin sonucunda 29 Temmuz 1913 tarihinde imzalanan İngiliz-Türk Konvansiyonu ile İngilizler, Kuveyt ve Katar’ın statüsüne dair tatmin edici sonuçlar elde ettiler. Basra Körfezi ve yakın bölgelerinin durumunu belirleyen bu antlaşmanın ilk 10 maddesi, Kuveyt’in statüsüne ilişkin (IOR/L/PS/12/2131: 140-144). Katar’ın statüsüne ilişkin 11 ve 12. maddeler ise şu şekildeydi:

II.- Katar

Madde 11

Kuzey sınırı bu sözleşmenin 7. maddesi ile tanımlanmış bir sınır çizgisiyle belirlenen Osmanlı Necid Sancağı, güneyde söz konusu sancağa ait olan Zahnuniye adasının karşısındaki körfezde sona ermektedir.

Söz konusu körfezin en ucundan başlayan bir hat güneye doğru Rubülhâli’ye kadar uzanacak ve Necid’i Katar yarımadasından ayıracaktır. Necid’in sınırları, bu sözleşmeye ekli haritada (Ek: 5/A) mavi bir çizgi ile işaretlenmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti, Katar Yarımadası’na ilişkin tüm iddialarından vazgeçmiş; iki hükümet arasında, söz konusu yarımada için şimdiye kadar olduğu gibi Şeyh Câsim b. Sâni ve halefleri tarafından yönetileceği konusunda anlaşmaya varılmıştır.

Majestelerinin Hükümeti, Bahreyn Şeyhi’nin Katar’ın içişlerine müdahale etmesine, bölgenin özerkliğini ihlal etmesine veya onu ilhak etmesine izin vermeyeceğini beyan eder.

Madde 12

Bahreyn sakinlerinin Zahnuniye adasını balıkçılık amacıyla ziyaret etmelerine ve burada daha önce olduğu gibi kış mevsiminde kendilerine yeni bir vergi konulmadan tam bir özgürlük içinde ikamet etmelerine izin verilecektir (IOR/L/PS/12/2131: 144-149).

Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması nedeniyle 1913 İngiliz-Türk Konvansiyonu’nun onaylanması mümkün olmamıştır.

4.7. 1916 Anglo-Katar Antlaşması

1913 İngiliz-Türk Konvansiyonu’nun imzalanmasından sonra Katar Şeyhi ile bir anlaşma hazırlığında olan İngilizlerin Lahsa’da yaşanan bir gelişmeyle planları alt üst oldu.

İbn Suûd'un bu bölgeyi ele geçirmesi sonrasında Osmanlı birliklerinin buradan çekilmesi, İngilizler açısından durumu karmaşıkleştırmıştı (IOR/L/PS/10/386: 250).

Körfez yetkilisi Percy Cox, Bâbiâli'nin, henüz garnizonlarını Bidaa'dan çıkarma belirtisi göstermediğini bildiriyordu. Türk garnizonunun yokluğunda, İbn Suûd tehlikesiyle karşı karşıya kalacak olan Şeyh Câsim'in de Türk askerlerinin Katar'ı terk etmeleri konusunda istekli olmayacağı muhtemeldi. Bu nedenle İngilizler, İngiliz-Türk Konvansiyonu'nun içeriğini açıklamak amacıyla Şeyh Câsim ile bir görüşme yapmak istiyorlardı. Yeterli zemin hazır olduğunda Şeyh Câsim'in özerkliğini tanıyacaktı. İngilizlere karşı yükümlülüklerini yerine getirdiği sürece de başkalarından gelecek olan saldırılara karşı Şeyh Câsim'e koruma güvencesi verilecekti (IOR/L/PS/10/386: 250).

1913 İngiliz-Türk Konvansiyonu'nun imzalandığına ve Türk garnizonunun Katar'dan geri çekileceğine dair haberler zaten Şeyh Câsim tarafından duyulmuştu. Ancak kısa süre önce bir Türk gambotu birkaç aylık garnizon erzakıyla gelmişti. Geminin kaptanı, Türk askerlerinin geri çekilmesi ilgili ifadelerde hiçbir gerçek olmadığı konusunda Şeyh Câsim'e güvence vermişti. Bu nedenle gemi kaptanına, İngilizler tarafından yazılı olarak ihtar verildi (IOR/L/PS/10/386: 251).

17 Temmuz 1913'te Şeyh Câsim'in ölümü üzerine, oğlu Abdullah idareye geçiyordu. İbn Suûd ise Şeyh Abdullah'a bir mektup yazarak gelip kendisini görmesini istedi ve dostluğunun devam etmesi için Şeyh Abdullah'ın Türk garnizonundan kurtulması gerektiğini söyledi. Şeyh Abdullah da cevap olarak garnizonun oldukça zararsız olduğunu ve onları kovmanın Türk Hükümeti'ne karşı düşmanca bir tavır olacağını; ancak ne garnizonun güçlendirilmesini ne de Türklerin Katar'ı üs olarak kullanmasını taahhüt etmediğini söyleyecekti. İbn Suûd'u ziyaret edememesine ise babasının ölümünü mazeret gösterdi. Ancak abisi Halife, İbn Suûd'u ziyaret etmişti. Bu yüzden Şeyh Abdullah'ın liderliği tehlikedeydi. Her halükârda Şeyh Abdullah, İbn Suûd Katar'ı işgal etmeyi amaçladığında ona karşı başarılı olabileceğinden şüphe duymaktaydı. Sadece İngilizler tarafından yapılacak bir uyarı, İbn Suûd'u Bidaa'dan uzak tutabilirdi. Ama Katar'a yapılacak olan bedevî baskınlarını engelleyemezdi (IOR/L/PS/10/386: 252).

Şeyh Abdullah, kendi meşru ihtiyaçlarını karşılaması için kendisine kolaylıklar sağlanması koşuluyla silah ticareti konusunda İngilizlerle iş birliğine hazır olduğunu söyledi. Ama bunun dışında, mevcut koşullarda değişiklik yapmak için acele edilmemesini

umuyordu. Türkler, İngilizler ve İbn Suûd çıkmazında kalan Şeyh Abdullah, nerede olduğunu ve nerede duracağını tam olarak bilemiyordu. Bu koşullar altında, İngilizler de acele etmekten kaçınacak ve antlaşmayla ilgili eylemlerini bir süreliğine erteleyeceklerdi (IOR/L/PS/10/386: 253).

İlk süreçte, karadan bir provokasyon olmadan bir saldırı durumunda, deniz yoluyla koruma sağlanması; iyi niyetler karşılığında, Şeyh'in İngiliz temsilcisini kabul etmesi, silah trafiğinin bastırılmasında iş birliği yapması ve herhangi bir başka güç ile ilişkiye girmemesi şeklinde genel olarak bir anlaşma yapmak için uygun fırsatın yakalanabileceği düşünülüyordu. Şeyh Abdullah'a, İngilizlerin rızası olmadan herhangi bir devletin temsilcisini kabul etmemek, topraklarını devretmemek, imtiyazlar, tekeller veya deniz kablolarının döşenmesine izin vermemek gibi şartlar sunulacaktı. Deniz, savaş ve köle ticareti ile ilgili anlaşma, büyük ölçüde Ateşkes Şeyhleri ile yapılanlara benzeyecekti (IOR/L/PS/10/386: 241). Ancak bu antlaşmanın imzalanması, değişen koşullar nedeniyle bir süre mümkün olmayacaktı.

Halife b. Câsim'in, İbn Suûd ile gösterdiği entrika eğilimi ile Şeyh Abdullah'ın konumu, tehlikeye girmekteydi. İngilizlere göre Türkler, şüphesiz İbn Suûd'un kıyı şeridi boyunca ilerlemesini memnuniyetle izleyeceklerdi. Bu şekilde İbn Suûd, daha fazla Türk etkisi altına girebilir ya da otoritesini kaybedebilirdi. Her iki durumda da Türkler kazanacaktı. Katar, İbn Suûd'un eline geçerse Ateşkes Şeyhleri için de sonuçları çok ciddi olacaktı. Veba salgınıyla büyük darbe yiyen Arapları, şimdi Birinci Dünya Savaşı'nın neden olacağı mali yıkım bekliyordu. Bu doğrultuda Şeyh Abdullah'ın İngilizler tarafından korunması, uygun bir karar olacaktı (IOR/L/PS/10/386: 237-238).

İngilizlerin önünde bir engel olarak duran Bidaa'daki Türk askerleri, 1915 yılında üç top, 500 gülle ve 105.000 mermiyi bırakarak Katar'ı terk etti (IOR/L/MIL/17/15/141: 23). 1913 İngiliz-Türk Konvansiyonu'nun imzalanması ile başlayan bu süreç, uygun ortamın yeterince oluştuğunu düşünen İngilizler ile Katar Şeyhi Abdullah arasında, 1916 yılında imzalanan antlaşma ile tamamlanıyordu.

1916 İngiliz-Katar Antlaşması olarak bilinen bu antlaşmanın çeviri metni şu şekildedir:

ANTLAŞMA

İngiliz Hükümeti ile Katar Şeyhi Abdullah b. Câsim b. Sâni arasında

Büyükbabam, merhum Şeyh Muhammed b. Sâni, 12 Eylül 1868'de deniz barışının herhangi bir şekilde ihlal edilmeyeceğine dair bir antlaşma imzaladı ve İngiliz Hükümeti'ne karşı bu yükümlülükler Katar'daki halefi olan bana devredildi.

I

Ben, Şeyh Abdullah b. Câsim b. Sâni, Abu Dabi, Dubai, Şarika, Acman, Rasu'l-Hayme ve Ummül-Kayveyn'in dost Arap şeyhleri gibi köle ticareti ve korsanlığın bastırılmasında ve genel olarak deniz barışının korunmasında yüce İngiliz Hükümeti ile iş birliği yapacağımı taahhüt ederim.

Bu amaçla Basra Körfezi siyasi mukimi Yb. Sir Percy Cox, yukarıda adı geçen şeyhler ile yüce İngiliz Hükümeti arasında imzalanan antlaşma ve taahhütleri bana gösterdi ve işbu vesileyle, yukarıda bahsedilen antlaşma ve taahhütlerin ruhuna ve yükümlülüklerine uyacağımı beyan ederim.

II

Öte yandan İngiliz Hükümeti, ben ve tebaamın, benim ve onların vassallarının; dost şeyhlere, onların tebaalarına ve vassallarına tanınan bütün dokunulmazlıklardan, ayrıcalıklardan ve avantajlardan yararlanmasını taahhüt etmektedir. Buna istinaden Sir Percy Cox, bana verilen nüshada yukarıda bahsedilen antlaşmaların ve taahhütlerin her birine tarihle birlikte imzasını atmıştır. Ben de aynı antlaşma ve taahhütlerin diğer iki basılı nüshasında, yukarıda belirtilen antlaşma ve sözleşmelerin her birine, gizli kalmasını diye imzamı ve mührümü tarihle birlikte attım.

III

Ve özellikle ben, Şeyh Abdullah; topraklarıma ve Katar limanına silah ithalini ve satışını yasaklayan bir bildiri yayınladım. Şu anda verdiğim taahhüt karşılığında, İngiliz Hükümeti kendi şahsi kullanım için Maskat silah deposundan veya İngiliz Hükümeti'nin onaylayacağı başka bir yerden satın almam ve ithal etmem için bana kolay göstermeyi, kişisel kullanımım ve adamlarımın silahlandırılması için makul oranda ihtiyaç duyabileceğim ve bundan sonra Bahreyn siyasi temsilcisi aracılığıyla başvuruda bulunabileceğim silah ve mühimmat talebimi kabul eder. Bana bu şekilde sağlanan silah ve mühimmatın hiçbir koşulda topraklarımdan ihraç edilmeyeceğini veya halka satılmayacağını; sadece topraklarımda düzeni sağlamak ve sınırlarımda korunması için silahlandırmak zorunda olduğum kabile üyelerimin ve bağımlılarımın ihtiyaçlarını karşılamak üzere ayrılacağını kesinlikle taahhüt ederim. Benim düşünceme göre ilk gereksinimlerimin miktarı beş yüz silah kadar olacaktır.

IV

Ben, Şeyh Abdullah, ayrıca yüce İngiliz Hükümeti'nin rızası olmadan başka herhangi bir güç ile ilişki kurmayacağımı, yazışmayacağımı

ve onun temsilcisini kabul etmeyeceğimi; bu yönde bir onay olmadan, başka bir güce veya tebaasına, kiralama, satış, devir, hediye veya başka herhangi bir şekilde toprak vermeyeceğimi de taahhüt ederim.

V

Ayrıca yüce İngiliz Hükümeti'nin rızası olmadan, kimseye inci balıkçılığı imtiyazları veya başka herhangi bir tekel, imtiyaz veya kablo geçiş hakkı vermeyeceğimi beyan ederim.

VI

Katar'a ithal edilen İngiliz tüccarların malları üzerindeki gümrük vergileri, kendi tebaalarımın onları için alınanları aşamaz ve hiçbir şekilde *ad valorem* olarak yüzde beşi geçemez. İngiliz mallarına, daha önce belirtilmiş olanın ötesinde, herhangi bir başka türden herhangi bir vergi veya vergi ödenmesi getirilmeyecektir.

VII

Ben, Şeyh Abdullah; ayrıca, özellikle İngiliz tebaasının ticaret için Katar'da ikamet etmesine izin vermeyi ve onların can ve mallarını korumayı taahhüt ediyorum.

VIII

İngiliz Hükümeti'nin uygun görmesi halinde, İngiliz Hükümeti'nin benimle yapabileceği faaliyetler için limanlarımda ikamet eden veya yasal vesilelerle limanları ziyaret eden İngiliz tüccarların çıkarlarını gözetmesi için İngiliz Hükümeti'nden bir temsilciyi Bidaa'da ağırlamayı da taahhüt ederim.

IX

Ayrıca İngiliz Hükümeti bundan sonra ne zaman isterse bölgemin herhangi bir yerinde bir İngiliz postanesi ve bir telgraf tesisi kurulmasına izin vermeyi taahhüt ediyorum. Kurulduklarında onları korumayı da taahhüt ederim.

X

Yüce İngiliz Hükümeti, kendileriyle yaptığım bu antlaşmalar ve taahhütler çerçevesinde beni, tebaamı ve bölgemi denizden gelebilecek her türlü saldırıdan korumayı ve benim veya tebaamın yasal bir şekilde denize açılırken maruz kalabileceğimiz tüm zararların tazmini için elinden gelenin en iyisini yapmayı taahhüt eder.

XI

Ayrıca ben veya tebaam Katar toprakları içinde karadan saldırıya uğrarsak arabuluculukta bulunmayı taahhüt eder. Bununla birlikte bu yükümlülüğün, benim veya tebaam tarafından başkalarına karşı herhangi bir eylem ya da saldırı vasıtasıyla kışkırtılmadığı sürece karadan veya denizden

bir saldırı olması durumunda İngiliz Hükümeti'ne ait olduğu iyice netleştirilmiştir.

Basra Körfezi Siyasi Mukimi Yb. Sir Percy Cox ve ben, Şeyh Abdullah b. Câsim b. Sâni, bu orijinal belgeye ve dört nüshasına sırasıyla imza attık ve mührümüzü vurduk.

6 Muharrem 1335 tarihli, 3 Kasım 1916'ya tekabül ediyor.

(İmzalı ve mühürlü) ABDULLAH B. CÂSİM

P. Z. COX, Tümgeneral
Basra Körfezi Siyasi Mukimi

(İmzalı) C[HELMSFORD]
Genel Vali ve Hindistan Kraliyet Temsilcisi

Bu antlaşma, M.S. 1918 Mart'ının 23. gününde Delhi'deki konseyde Genel Vali ve Hindistan Kraliyet Temsilcisi tarafından onaylandı.

(İmzalı) A. H. GRANT
Hindistan Hükümeti Sekreteri
Dış İlişkiler ve Siyasi Bölüm
(IOR/L/PS/10/386: 38-39)

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ

16. yy.'ın ilk yarısında, Bağdat'ın Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmesiyle Körfez kıyıları, birer Osmanlı toprağı olarak kabul edilmişse de bu bölgelerde fiili olarak bir idarenin ve sistematik denetim kanallarının kurulmadığı görülmektedir. Sultan II. Mahmud'un, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa vasıtasıyla 1811 yılındaki Vehhâbîlere yönelik müdahalesi, Osmanlı Devleti'nin varlığını Arap coğrafyasında bir nebze olsun hissettirmişse de bu müdahale, Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı antipati beslemelerine de sebebiyet vermiştir. Nitekim bu durum 1820 yılında İngilizlerin, Arap şeyhleri ile imzaladıkları antlaşmalar neticesinde bölgede denetimlerini güçlendirmeleriyle sonuçlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin, uzun bir süre bu antlaşmalardan haberdar dahi olmadığı anlaşılmaktadır. 1869 yılında Basra'ya bağlanan Kuveyt'te de idarî bir mekanizma kurulmamış ve bu süreçte burada herhangi bir Türk yetkilisi de bulunmamıştır.

Katar'ın, Şeyh Câsim döneminde Osmanlı Devleti himayesine girmesinin arkaplanında ise birçok neden yatmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi, Katar Şeyhi'nin İngiliz himayesine girmek istememesidir. Çünkü bu dönemde İngiliz himayesine girmek, Şeyh Casim'in karada ve Körfez'de serbestçe hareket etmesine engel teşkil etmekteydi. Üstelik o, Maskat İmamı ve İngilizler tarafından desteklenen Bahreyn ve Abu Dabi şeyhleri ile anlaşmazlıklar yaşıyordu. Dalgalandırdığı Türk bayrağı ve elde ettiği kaymakamlık makamı sayesinde Şeyh Casim, kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etme fırsatını elde etmiş oldu.

1871 yılında düzenlenen Necid Seferi, Basra Körfezi kıyılarında Osmanlı Devleti'nin varlığının güçlü bir şekilde hissedilmesine yardımcı olmuştur. Osmanlı yetkilileri, bu bölgede gerçekleştirdikleri bir dizi reformla idareyi güçlendirme ve denetimlerini artırma yoluna gittiler. Ancak Arap şeyhlerinin çoğunun İngilizler ile antlaşma yapmaları, bölgenin bütünüyle kontrol altına alınmasının önünde bir engel teşkil ediyordu. Öyle ki Lahsa Eyaleti'nin hâkimiyet altına alınmasından sonra sadece Katar Şeyhi, Türk bayrağını dalgalandırmayı kabul etmişti. Aslında bu durum, ilk süreçte Katar'ı Bahreyn'in bir parçası olarak gören, sonrasında ise Muhammed b. Sâni'yi Katar Şeyhi olarak kabul eden İngilizlerin vesilesiyle gerçekleşmiştir. İngilizler, Lahsa Eyaleti'ndeki Osmanlı nüfuzunu

tanımakla birlikte Bahreyn, Katar ve Uman olarak bilinen bölgedeki Osmanlı hak iddialarını hiçbir zaman kabul etmemişlerdir.

Bahreyn üzerinde yaşanan hak iddialarında, Halife ailesinin, İran garnizonunu düşürerek Bahreyn’de denetimi ele geçirmiş olması (1783), İngilizlerin elini güçlendirmiştir. Osmanlı askerlerinin Bahreyn’e yönelik bir müdahalesi, büyük ihtimalle İngilizler ile bir çatışmanın yaşanmasıyla sonuçlanacaktı. İngilizler tarafından Bahreyn’e yönelik herhangi bir müdahale yapılmayacağına dair Osmanlı Hükümeti’nden alınan sözlerle gerilim yatıştırılmış oldu. Ancak Katar’ın, Osmanlı Devleti himayesi altına girmesi yeni hak iddialarını da beraberinde getirmiştir. Katar Şeyhi Câsim’in, Zübâre ve Udeyd’de yeni yerleşim yerleri kurmak istemesi Bahreyn Şeyhi ve Abu Dabi Şeyhi ile husumet yaşamasına sebep olmuştur. Bahreyn ve Abu Dabi Şeyhleri her husumette İngilizlerden yardım istemekten, İngilizler de her fırsatta olaylara müdahale etmekten ve hatta kaba kuvvet kullanmaktan çekinmemişlerdir.

İngilizler, Şeyh Câsim’in kendini korumak için Türk bayrağını ve askerleri bir kalkan olarak kullandığını düşünüyorlardı. Şeyh Câsim, davranışları ile her seferinde İngilizleri haklı çıkarmayı başarmıştır. 1893 Katar Hadisesi’nin yaşanmasına sebebiyet veren şey; onun, Basra Valisi Hafız Mehmed Paşa’ya karşı takındığı tavidir. Hafız Mehmed Paşa, şahsında Osmanlı Devleti’ni temsil etmektedir. Katar Kaymakamı olarak Şeyh Câsim’in, can güvenliği sözü verilmesine rağmen Hafız Mehmed Paşa’nın huzuruna gelmeyi reddetmesi siyasi teamüllere göre kabul edilebilecek bir davranış değildir. Nitekim Paşa, yanındaki birliklerle onun üzerine yürümüştür. Şeyh Câsim’in saldırıya geçerek Türk askerlerini şehit etmesi ise kesinlikle cezai bir işlemle neticelendirilmesi gereken bir davranıştır. Bu olayın, Basra Valisi’nin suçlu bulunarak görevden alınması ve Şeyh Câsim’in sözde kaymakamlık makamını kardeşi Şeyh Ahmed lehine bırakması ile geçirtilmiş olması oldukça manidardır. Şeyh Ahmed, sözde kaymakam olmuşsa da gerçekte Katar Şeyhi yine Câsim’di. Şüphesiz Bâbiâli’nin bu tutumunun ardındaki neden, Şeyh Câsim’in İngilizler ile anlaşmasının önüne geçebilmektir. Bu sayede Katar, bir süre daha Osmanlı toprağı olarak kalmıştır. Ancak İngilizler, Katar’da bulunan Osmanlı garnizonunun ve dalgalanan Türk bayrağının çok da bir anlam ifade etmediğini artık kesin bir şekilde anlamışlardı.

1913 yılında imzalanan İngiliz-Türk Konvansiyonu’nda belirlenen sınırlar ile Katar Lahsa’dan ayrılmıştır. İbn Suûd’un, Lahsa’yı ele geçirmesiyle Lahsa’daki Osmanlı

hâkimiyeti de son bulmuş; Körfez kıyılarındaki şeyhler, İbn Suûd'un olası bir işgalinden dolayı tedirgin olmuşlardır. Şeyh Câsim'in 17 Temmuz 1913'te ölümü üzerine oğlu Şeyh Abdullah, Katar'da idareyi ele almıştır. Ölmeden önce oğullarına, Osmanlı askerlerini Katar'dan çıkarmamayı vasiyet ettiği bilgisinin doğruluk payı, Lahsa'daki İbn Suûd tehlikesi göz önünde bulundurulduğunda kuvvetle muhtemeldir. 1915 yılına gelindiğinde ise Türk askerinin Katar'ı terk ettiği görülür. 1916 yılında Anglo-Katar Antlaşması'nın imzalanmasıyla da Katar'daki Osmanlı nüfuzu tamamen sona ermiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- British Library: India Office Records and Private Papers. *Nejd Expedition Precis. [IOR/L/PS/18/B99]*. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000000833.0x000122 (Erişim Tarihi: 24 Aralık 2019).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *Gazetteer of the Persian Gulf. Vol I. Historical. Part IA & IB. J G Lorimer. 1915. [IOR/L/PS/20/C91/1]*. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000000884.0x000148 (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2020).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *Selections from the Records of the Bombay Government. [IOR/R/15/1/732]*. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000000193.0x0002c3 (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2020).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *'Report on the Administration of the Persian Gulf Political Residency and Muskat Political Agency for the year 1878-79.'* [IOR/V/23/36, No 165]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100023578314.0x000011 (Erişim Tarihi: 21 Mart 2020).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *'Gazetteer of Arabia Vol. I'. [IOR/L/MIL/17/16/2/1]*. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100023486087.0x000001 (Erişim Tarihi: 21 Mart 2020).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *Report on the administration of the Persian Gulf Political Residency and Muskat Political Agency for the year 1879-80. [IOR/V/23/37, No 171]*. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000000358.0x00021f (Erişim Tarihi: 21 Mart 2020).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *'Administration report on the Persian Gulf Political Residency and Muscat Political Agency for 1893-94'*. [IOR/V/23/65, No 315]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100023549737.0x00000b (Erişim Tarihi: 22 Mart 2020).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *Persian Gulf Gazetteer Part II, Geographical and Descriptive Materials, Section II Western Side of the Gulf. [IOR/R/15/1/727]*. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000000193.0x0002bd (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2020).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *Gazetteer of the Persian Gulf. Vol. II. Geographical and Statistical. J G Lorimer. 1908. [IOR/L/PS/20/C91/4]*. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000000884.0x00014b (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2020).

- British Library: India Office Records and Private Papers. *Persian Gulf gazetteer. Part 1. Historical and political materials. Précis of Bahrein affairs, 1854-1904.* [IOR/L/PS/20/C241]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000884.0x0001c7 (Erişim Tarihi: 7 Nisan 2020).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *'Persian Gulf gazetteer. Part 1. Historical and political materials. Précis of Katar [Qatar] affairs, 1873-1904.'* [IOR/L/PS/20/C243]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000884.0x0001c9 (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *Existing Treaties between the British Government and the Trucial Chiefs, 1906.* [IOR/R/15/1/735]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000000193.0x0002c6 (Erişim Tarihi: 7 Haziran 2020).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *'Abstract Of Letters From India 1871'.* [IOR/L/PS/20/CA11]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000000912.0x0000dc (Erişim Tarihi: 11 Haziran 2020).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *'Memorandum by Mr Bertie on Questions with the Porte in the Persian Gulf, August 1892 to October 1893.'* [IOR/L/PS/18/B101]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100023561553.0x000006 (Erişim Tarihi: 15 Haziran 2021).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *'33 File 665 Hostilities between Shaikh Zaid and Shaikh Jasim'.* [IOR/R/15/1/189]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000193.0x0000a2 (Erişim Tarihi: 21 Haziran 2021).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *File 2182/1913 Pt 3 'Persian Gulf Katr Treaty'.* [IOR/L/PS/10/386]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/en/archive/81055/vdc_100000000419.0x000119 (Erişim Tarihi: 21 Eylül 2021).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *'File 19/12 Bahrain, Precis of Zobara Affairs in 1895'.* [IOR/R/15/1/314]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000000193.0x00011f (Erişim Tarihi: 6 Ekim 2021).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *'Military Report on the Arabian Shores of the Persian Gulf, Kuwait, Bahrein, Hasa, Qatar, Trucial Oman and Oman'.* [IOR/L/MIL/17/15/141]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100023509623.0x000019 (Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2022).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *Coll 6/64 'South-Eastern Boundaries in [Arabia] – Anglo-Turkish Convention of 1913. Attitude of U.S.A.'* [IOR/L/PS/12/2131]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100039921442.0x000093 (Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2022).
- British Library: India Office Records and Private Papers. *'Sketch map of Qatar Peninsula'.* [IOR/R/15/1/632 f 87A]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100023593047.0x000001 (Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2022).

British Library: India Office Records and Private Papers. 'Sketch Map Of The Persian Gulf & Arabian Coast'. [IOR/L/PS/12/2131, f 74]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100045009574.0x000001 (Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2022).

British Library: Map Collections. 'Trigonometrical plan of the harbour of El Biddah on the Arabian side of the Persian Gulf. By Lieuts. J. M. Guy and G. B. Brucks, H. C. Marine. Drawn by Lieut. M. Houghton'. [IOR/X/3694]. Qatar Digital Library: https://www.qdl.qa/archive/81055/vdc_100000010848.0x000001 (Erişim Tarihi: 21 Ağustos 2022).

Basılı Kaynaklar

Al-Attayah, H. (2013). Reviving the Local Dialect in Qatar: An Issue of Linguistic Concern or Identity Politics? Arab Center for Research and Policy Studies: https://www.dohainstitute.org/en/ResearchAndStudies/Pages/Reviving_the_Local_Dialect_in_Qatar_An_Issue_of_Linguistic_Concern_or_Identity_Politics.aspx (Erişim Tarihi: 6 Nisan 2020).

Arı, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi Cilt 1*. 6. Baskı. Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti: Bursa.

Ateş, A. (2008). "XVIII. yy'ın İkinci Yarısında Osmanlı-İran İlişkileri (1774-1779)". *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (3), 65-82.

Bilge, M. L. (2003). "Lahsâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 59-60. İstanbul: TDV Yayınları.

Bilge, M. L. (2012). "Uteybe (Benî Uteybe)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42: 239-240. İstanbul: TDV Yayınları.

CIA, Central Intelligence Agency. (t.y.). *Middle East: Qatar - The World Factbook - Central Intelligence Agency*. Erişim adresi: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html>.

Çetinsaya, G. ve Buzpınar, Ş. T. (2005). "Midhat Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30: 7-11. İstanbul: TDV Yayınları.

Halaçoğlu, Y. (1973). "Midhat Paşa'nın Necid ve Havalisi ile İlgili Birkaç Lâyihası". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, (3), 149-176.

Emecen, F. (1988). "Abdullah b. Suûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 135-136. İstanbul: TDV Yayınları.

Erçin, A. (2017). "İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası ve Kumpanyanın Ticari Faaliyetleri (1600-1858)". *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 4 (2), 111-133.

- Hanilçe, M. (2018). “Orta Doğu’da Osmanlı Vilayet Gazetelerine Bir Örnek: Zevra Gazetesi (1869)”. *Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu* (Elazığ 19-21 Ekim 2016). M. Uğur (haz.). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Harvard Image Delivery Service. (t.y.). Harvard University, Harvard Map Collection, MT_arabia. Erişim adresi: <https://iif.lib.harvard.edu/manifests/ids:1414737>.
- İbn Haldun (1977). *Mukaddime I*. T. Dursun (çev.). Onur Yayınları: Ankara
- Kapar, M. A. (2006). “Müntefik (Benî Müntefik)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 27. İstanbul: TDV Yayınları.
- Korkmaz, A. (2009). “Midhat Paşa’nın Bağdat Valiliği (1869-1872)”. *Tarih Dergisi*, 0(49), 113-178.
- Kurşun, Z. (1997). “Hâlid (Benî Hâlid)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15: 280-281. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kurşun, Z. (2004). *Basra Körfezi’nde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi Katar’da Osmanlılar 1871-1916*. Türk Tarih Kurumu: Ankara.
- Küçük, C. (1988). “Abdülhamid II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1:216-224. İstanbul: TDV Yayınları.
- Küçük, C. ve Bilge, M. L. (2003). “Küveyt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 36-38. İstanbul: TDV Yayınları.
- LeBlanc, J. (2008). *A fossil hunting guide to the tertiary formations of Qatar, Middle East: By Jacques LeBlanc*. Erişim adresi: https://www.academia.edu/30048776/A_Fossil_Hunting_Guide_To_the_Tertiary_Formations_of_Qatar_Middle_East (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021).
- Lewis, B. (2017). *Ortadoğu*. Selen Y. Kölay (çev.). Arkadaş Yayınevi: Ankara
- MOFA, Ministry of Foreign Affairs. *Qatar*. London: Stacey International, 2000. https://www.qatarembassy.or.th/download/Complete_History_of_Qatar.pdf (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2020).
- Özcan, A. (2000). “İngiliz Doğu Hindistan Şirketi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22:294-295. İstanbul: TDV Yayınları.
- Özcan, A. (2007). “31 Mart Vak’ası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34:9-11. İstanbul: TDV Yayınları.
- Palgrave, W. G. (1883). *Narrative of a Year’s Journey Through Central and Eastern Arabia (1862-63)*. Macmillan and Co.: London
- Qatar Digital Library. (t.y.). About the Qatar Digital Library. Erişim adresi: <https://www.qdl.qa/en/about>.
- Rodinson, M. (2021). *Muhammad*. New York Review of Books. https://play.google.com/books/reader?id=ttPdDwAAQBAJ&pg=GBS.PA12.w.1.2.55_133&hl=tr (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2021).

Soyyigit, O. Z. (1990). Arşiv Belgeleri Işığında Katar'da Osmanlı Hakimiyeti. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.

USHO, United States Hydrographic Office. (1931). *Sailing Directions For The Persian Gulf Including The Gulf Of Oman And The Mekran Coast*. U.S. Government Printing Office: Washington

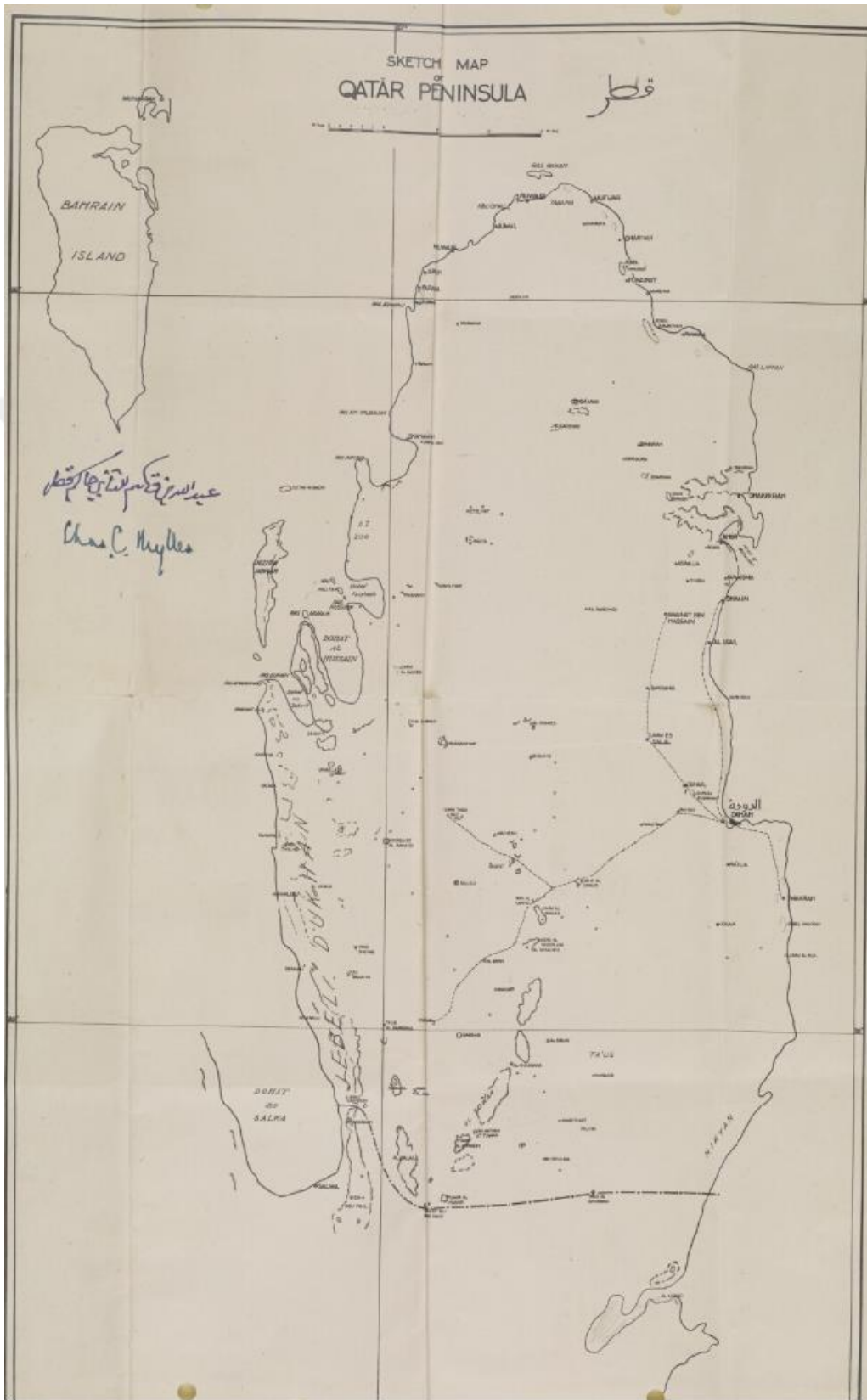
Uslu, R. (1998). "Hûzistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18: 436-439. İstanbul: TDV Yayınları.

EKLER

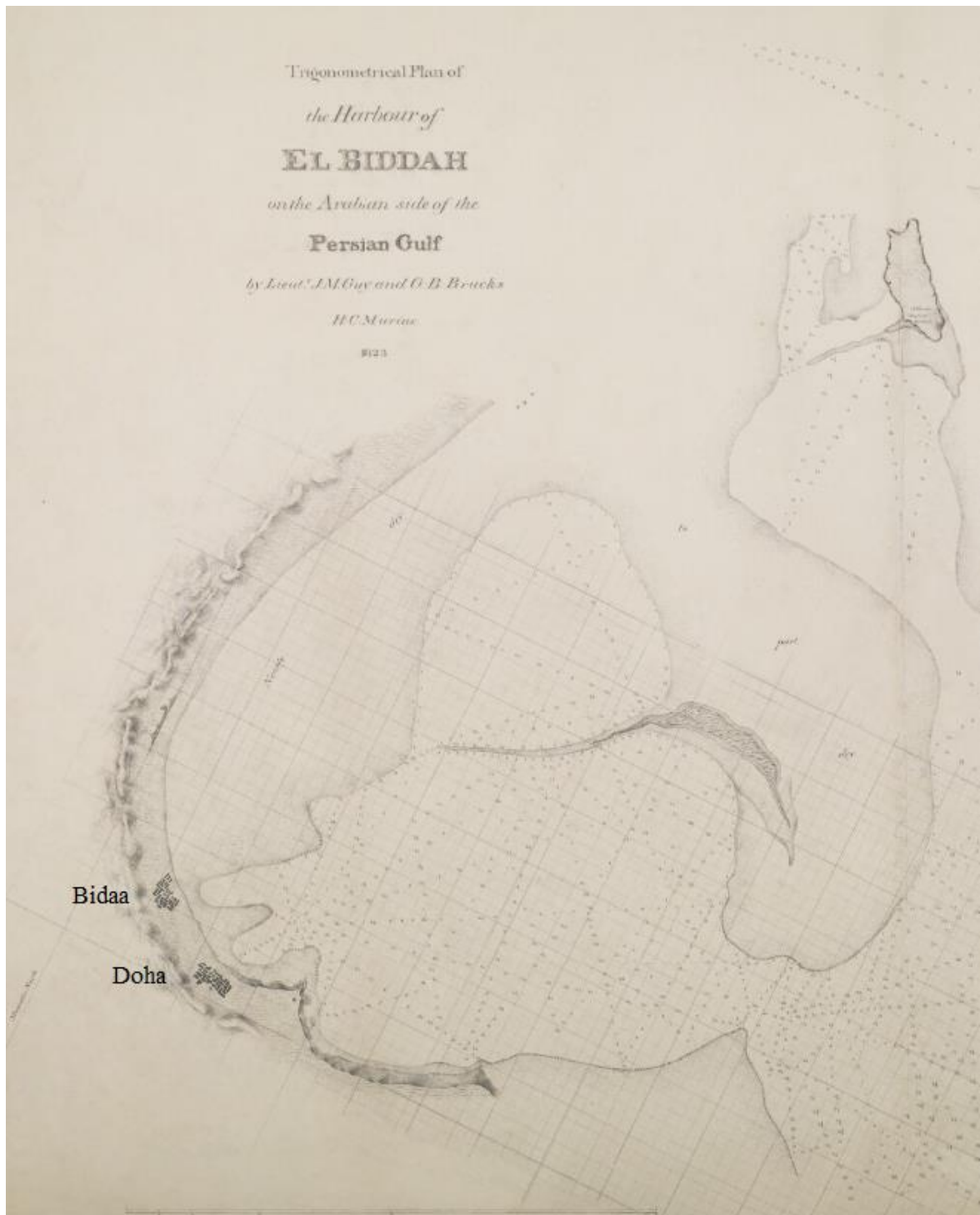

EK 1
KATAR HARİTASI

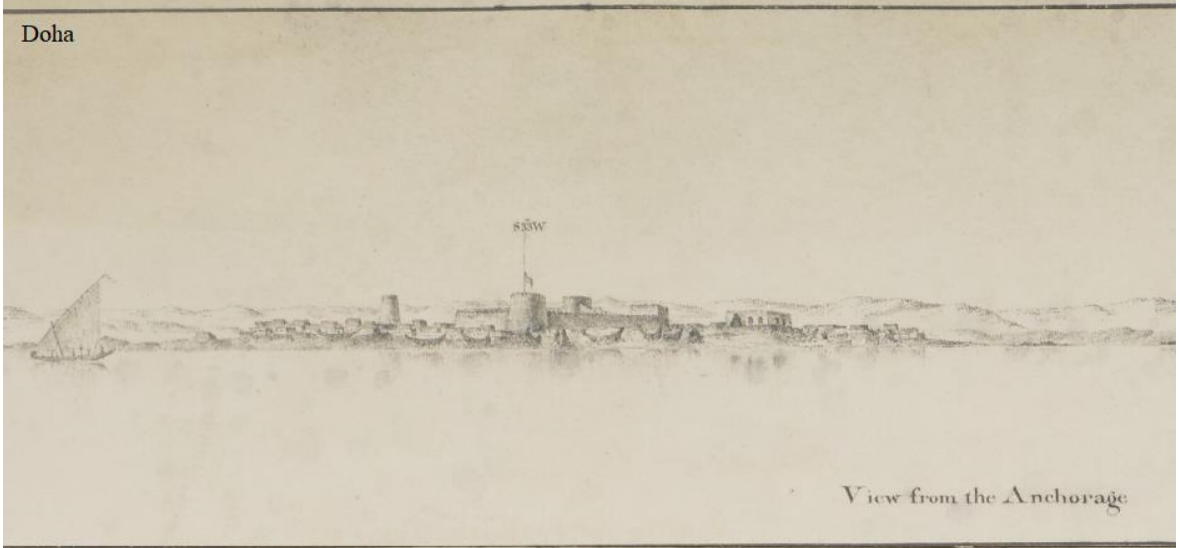
IOR/R/15/1/632, f 87A

EK 2
BĪDĀA HARĪTASI

IOR/X/3694

EK 3
BİDAA VE DOHA KASABALARININ ÇİZİMLERİ

IOR/X/3694

1913 İNGİLİZ-TÜRK KONVANSİYONU HARİTASI

